वृद्धिः॥ ॐ नं नमस्त्वैश्वधिकौ वेवाधं नमस्त्विन्वं नेगो प्रगेगाहमानै॥ १४॥ २

नवानं संधीनः॥ ज्ञलाभिलाषीज्ञलो भदानौक्कापैवं तोभ्रूपतिनं स्वगकृते॥ ६॥ सं स्मरस्तावि रूशेमपिराजलक्ष्मीं
जो विशेषानुभितौ दधानः॥ यस्मान्दंतालिकुलप्रवालनवाग्निरतनैर्मदावस्यः इवेविद्विपेंद्रः॥ ७॥ लतापुतानो क्कवितैः
सकेसरैरंधिजुधनुर्विववचार दावे॥ रत्नापदेशाकुले तेमधनेवे स्वानु विनेद्यत्रिवडवसत्वाने॥ ८॥ विसहपारव
पृ५ जुत्व नस्यत स्वपार्श्व श्रमोः प्राशम्ततो समस्य उदीनयामा सुनिर्दौ मन्दानोमौलो कृशादं वपसौ विरावै॥ ९॥
मनस्सुक्तौ स्तैमनस्तावोभै नैमू औमोरीदेपिवल्लमाने॥ युवा किरन्वीललनाः पुरस्ते नैराचार ता जैरिवे पौरकन्याः पुष्पपे५
१० धनुर्भृतौपृपेसुदपाईभावमाख्यानौ मैनत्करलौ विशंके॥ विलोकयन्सो वपुरेउमां पुकाम विस्तारमसौ हरि का कैरव५
रायः॥ ११॥ सकीन्वकैर्मोउनपरागरंधैद्धः आद्धिरे पादितेवेश्वकृत्से॥ शुभ्राव कुंजेषु परास्तवं कुर्वैरुक्षीपमानैवन
देवताभिः॥ १२॥ पक्कंतु खाचौर्गिनिर्भरर्णामनेकुताकौपितपुष्पगंधिः॥ तमानपक्कं नमनानपत्रमाधानपते
सवनः सिषेवे॥ १३॥ शशामवर्कात्पिविनादवाग्निरालोकिमोघास्कलपुष्पसंख्याचपतासिदिगंतारागोकुला
दिनान्नेनिलशार्यगत्तु॥ पुत्रवक्रमैपल्लवरागलामुपुभावनगस्य मुनेस्वधेनुः॥ १४॥ तोदेवतापिवतिपिक्किपार्वीम

वेराघः कीचकास्तेस्युर्पैस्वनंत्यनिलोद्धताद्रुत्यमाः ४ कुंजनिकुंजः शब्दं कुर्वंति ४

निकुंजकुंजौ वा क्लीवे लतादिपिहितोदरे इत्यमरः ४॥

र॰वं॰
६

न्वं जयैर्मध्यमलोकपालः॥ वभौ च सा तेन सतां मतेन श्रद्धेव साक्षाद्विधिनोपपन्ना॥१६॥ सपल्वलोत्तीर्णव
राहयूथान्यावासवृक्षोन्मुखवर्हिणानि॥ ययौ मृगाध्यासितशाद्वलानि श्यामायमानानि वनानि पश्यन्॥१७॥
आपीनभारोद्वहनप्रयत्नाद्गृष्टिर्गुरुत्वाद्वपुषो नरेन्द्रः॥ उभावलंचक्रतुरंचिताभ्यां तपोवनावृत्तिपथं गता
भ्यां॥१८॥ वशिष्ठधेनोरनुयायिनं तमावर्त्तमानं वनिता वनान्तात्॥ पपौ निमेषालसपक्ष्मपंक्तिरुपोषिताभ्यामि
व लोचनाभ्यां॥१९॥ पुरस्कृता वर्त्मनि पार्थिवेन प्रत्युद्गता पार्थिवधर्मपत्न्या॥ तदन्तरे सा विरराज धेनुर्दिनक्षपाम
ध्यगतेव संध्या॥२०॥ प्रदक्षिणीकृत्य पयस्विनीं तां सुदक्षिणा साक्षतपात्रहस्ता॥ प्रणम्य चानर्च विशालमस्याः
शृंगान्तरं द्वारमिवार्थसिद्धेः॥२१॥ वत्सोत्सुकापि स्तिमिता सपर्यां प्रत्यग्रहीत्सेति ननन्दतुस्तौ॥ भक्त्योपपन्नेषु
हि तद्विधानां प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि॥२२॥ गुरोः सदारः स निपीड्य पादौ समाप्य सांध्यं च विधिं दिलीपः
दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णां॥२३॥ तामन्तिकन्यस्तवलिप्रदीपामन्वास्य गोप्ता गृहिणी

रामः
६

सत्तपेः॥ क्रमेणांशुप्रणामतेसंविविवेशस्तुपुत्रस्यितोप्तामैरेनृदति॥ २४॥ इत्थंव्रतेषलयतः पूजार्थसमंमनि
ष्ठामहनीयकीर्तेः॥ सप्रव्यतीयुग्विगुणानितस्यदिनानिदीनोद्धरणोचितस्य॥ २५॥ अन्येद्युरात्मानुचरस्यभा
वंजिज्ञासमानोमुनिहोमधेनुः॥ गंगाप्रपातान्तविरूढशष्पंगौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश॥ २६॥ सादुःप्रधर्षा
मनसापिहिंस्रैरित्यद्रिशोभाप्रहितेक्षणेन॥ अलक्षिताभ्युत्पतनोनृपेणप्रसह्यसिंहःकिलतांचकर्ष॥ २७॥
तदीयमाक्रंदितमार्तसाधोर्गुहानिबद्धप्रतिशब्ददीर्घं॥ रश्मिष्विवादायनगेन्द्रसक्तांनिवर्तयामासनृपस्यद्द
ष्टिं॥ २८॥ सपाटलायांगवितस्थिवांसंधनुर्धरःकेसरिणंददर्श॥ अधित्यकायामिवधातुमय्यांलोध्रद्रुमंसानुमतः
प्रफुल्लं॥ २९॥ ततोमृगेन्द्रस्यमृगेन्द्रगामीवधायवध्यस्यशरंशरण्यः॥ जाताभिषंगोनृपतिर्निषंगादुद्धर्तुमै
च्छत्प्रसभोद्धृतारिः॥ ३०॥ वामेतरस्तस्यकरःप्रहर्तुर्नखप्रभाभूषितकंकपत्रे॥ सक्तांगुलिःसायकपुंखएवचित्र
र्पितारंभइवावतस्थे॥ ३१॥ बाहुप्रतिष्टंभविवृद्धमन्युरभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः॥ राजास्वतेजोभिरदह्यतांत

र॰ वं॰

७

भोगीव मंत्रौषधिरुद्धवीर्यः ॥३२॥ तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुर्मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुं ॥ विस्मापयन्विस्मितमा-
त्मवृत्तौ सिंहोरुसत्वं निजगाद सिंहः ॥३३॥ अलं महीपाल तव श्रमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात् ॥ न पादपो-
न्मूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्छति मारुतस्य ॥३४॥ कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठं
अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुंभोदरं नाम निकुंभमित्रं ॥३५॥ अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पुत्रीकृतोसौ वृषभध्व-
जेन ॥ यो हेमकुंभस्तननिःसृतानां स्कंदस्य मातुः पयसां रसज्ञः ॥३६॥ कंडूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्म-
थिता त्वगस्य ॥ अथैनमद्रेस्तनया शुशोच सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः ॥३७॥ तदाप्रभृत्येव वनद्विपानां त्रासा-
र्थमस्मिन्नहमद्रिकुक्षौ ॥ व्यापारितः शूलभृता विधाय सिंहत्वमंकागतसत्ववृत्ति ॥३८॥ तस्यालमेषा क्षुधि-
तस्य तृप्त्यै प्रदिष्टकाला परमेश्वरेण ॥ उपस्थिता शोणितपारणा मे सुरद्विषश्चांद्रमसी सुधेव ॥३९॥ स त्वं निव-
र्तस्व विहाय लज्जां गुरोर्भवान्दर्शितशिष्यभक्तिः ॥ शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्यरक्षं न तद्यशः शस्त्रभृतां क्षिणोति ॥४०॥

५१

सुद्विषनमकु:२

रामः

७

धृष्टं   स्तुति   प्र२

इतिप्रगल्भंपुरुषाधिराजोमृगाधिराजस्यवचोनिशम्य॥प्रत्याहतास्त्रोगिरिशप्रभावादात्मन्यवज्ञांशिथिली
चकार॥४१॥प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगेतत्पूर्वभंगेवितथप्रयत्नः॥जडीकृतस्त्र्यंबकवीक्षणेनवज्रंमुमुक्षन्निवव
ज्रपाणिः॥४२॥संरुद्धचेष्टस्यमृगेंद्रकामंहास्यंवचस्तद्यदहंविवक्षुः॥अंतर्गतंप्राणभृतांहिवेदसर्वंभवान्भा
वमतोऽभिधास्ये॥४३॥मान्यःसमेस्थावरजंगमानांसर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः॥गुरोरपीदंधनमाहिताग्नेर्नश्यत्पुर
स्तादनुपेक्षणीयं॥४४॥सत्वंमदीयेनशरीरवृत्तिंदेहेननिर्वर्तयितुंप्रसीद॥दिनावसानोत्सुकबालवत्साविसृज्यतांधे
नुरियंमहर्षेः॥४५॥अथांधकारंगिरिगह्वराणांदंष्ट्रामयूखैःशकलानिकुर्वन्॥भूयःसभूतेश्वरपार्श्ववर्तीकिंचि
द्विहस्यार्थपतिंबभाषे॥४६॥एकातपत्रंजगतःप्रभुत्वंनवंवयःकांतमिदंवपुश्च॥अल्पस्यहेतोर्बहुहातुमिच्छन्विचा
रमूढःप्रतिभासिमेत्वं॥४७॥भूतानुकंपातवचेदियंगौरेकाभवेत्स्वस्तिमतीत्वदंते॥जीवन्पुनःशश्वदुपप्लवेभ्यःप्र
जाःप्रजानाथपितेवपासि॥४८॥अथैकधेनोरपराधचंडाद्गुरोःकृशानुप्रतिमाद्बिभेषि॥शक्योस्यमन्युर्भवतावि

र॰तु॰
८

नेत्रैर्गोः कोटिशोःस्य दीपनो बुद्धो धीः ॥४९॥ तदेवैकल्याणपरं परात्मो भोक्तानेन मरुद्भवलेमास्मि देहे ॥ महीतल
स्पर्शेन मा स्रमि त्वं मम हितैरिज्यं पदे मेह्यमाहुः ॥५०॥ एतावदुक्त्वोपविरते गतेऽत्र पुत्रि स्वनेत्रौ स्मेगुह्येते गते ॥ शिलो
च्चयौ स्थिति क्षितिपालेन वृत्तैः प्रीतोत्तमेवाप्यमभावत्वे वृ ॥५१॥ निशम्य देवानुचरस्य वाचं मनुष्यदेवः पुनरेव वाचे ॥
धेन्वोत्तरुक्थापि तत्कालरास्यौ निवीत्स्यमानैः शुश्रूषोदयोतेतुः ॥५२॥ सनातिकालेत्रायते दृशुदयैः स्वत्वसमेत्कौ
वनेषु रूढः ॥ राज्ञनं किं तत् हिपरिमृद्धलैः पालेत्रैः तपकोशवली व सैवौ ॥५३॥ कथं नु शक्यो नु नयोम हर्वे विश्राण क्रोधृ २
नादेस्य पवृत्तिनी नौ ॥ इमो मेन नोऽनुचमभे वे वेष्टेतु डो जनातु पृष्टे मे त्वयास्यो ॥५४॥ सेव्यं स्वदेहार्प्यणान्निकके रामः
यैनसाप्स्यमयोमोचप्पि तु भवत्तेः ॥ तत्पावणात्सुविहत्वं वृत्वमवेदं तुषु श्रुतनेः क्रियापर्यः ॥५५॥ मवानिपीदंपत्र ८
वाने वैति मलानेहिं यत्नं तवैदवदा नौ ॥ स्याग्नुनिपो गुनेहि सकामे गुत्रिनत्पत्रत्स्पैस्वमेक्षतेने ॥५६॥ किंमप्य
हिस्पेत्तवं चैन्मनोर्हि पराः सचीनेमवमेद प्यानुः ॥ एकान्ताविधं विशुमहेधानापिं इन्द्रेनोस्पारवन्तुमौपि के तु ५

संवेधमीभाभूणपवेमोऽजातेः संनौसंगत्रपोवनानै॥ नङ्ते नापानुगेनाहेंसिंतेसेवधिनौमेपुणयेंतिहनुं॥५८

नवेतिंगोमुक्तेवतेदिलीपः सघंघुनितेमेविंतुंक्तेवेऽः॥ सोन्यस्तराज्ञोहनुपेस्वदेहमुयानपेत्सिंडेमिवीमिवमानसकर्मिवं

वस्पे॥५९॥ नस्मिन्क्षणेपालयतुः प्रजानांमृत्सपपतेः सिंहनिपातेमुग्रं॥ श्रुवोगुरेवसोपश्चिपुष्पवृष्टिः पपातेवि

घाधवहस्तमुक्ता॥६०॥ उत्तिष्ठेवसैसोम्यतापमानेवचोनिशम्योत्थितमुखितोः मनं॥६६ सोनाजोजनेनौमि

वेस्वोगोमेयुतेः पुत्रवितीनोनांसिंहं॥६१॥ तैवितिस्मतैघेतुउवाचसोधोमाघोमयोऽध्यायुनीक्षितेनौमि॥ सुपिपुभाना

न्माप्येनैनाकोपिपुत्रः पुरसैकिंसुतोमेहिंस्त्राः॥६२॥ नकोगुनैप्रमुनुकेपपोचेडीतास्मितेतैउवचनेवणीवे

नेकेवलानोंयपसोपुत्रत्निमेवेहिमोकामदुघोप्रसन्ना॥६३॥ तन्मसमानीयसमानिनाप्पिहस्तौस्वहस्तांजिन

वीरएवंः॥ वंयास्पकलौमेनेत्रकीर्तितुदसिताणांनमपेयांचे॥६४॥ संतानकामायतयोतिकामेराजेपुत्रेशु

संयपत्तिनौमाऽथायघः पत्रेउदेमदीपंप्रवीपभुंस्वैमितमादिदेशो॥६५॥ वत्सस्यहोमार्थविधेश्चशेषंगुरो

१२ दोनोस्रा१ स य२

र.घु.
७

रनुज्ञामधिगम्य मातः ॥ ऊधस्यमिच्छामि तवोपभोक्तुं षष्ठांशमुर्व्या इव रक्षितायाः ॥ ६६ ॥ इत्थं क्षितीशेन वशि
ष्ठधेनुर्विज्ञापिता प्रीततरा बभूव ॥ तदन्विता हैमवताच्च कुक्षेः प्रत्याययावाश्रममश्रमेण ॥ ६७ ॥ तस्याः प्रसन्नेन्दु
मुखः प्रसादं गुरुर्नृपाणां गुरवे निवेद्य ॥ प्रहर्षचिह्नानुमितं प्रियायै शशंस वाचा पुनरुक्तयेव ॥ ६८ ॥ स नंदिनी
स्तन्यमनिंदितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषं ॥ पपौ वशिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः शुभ्रं यशो मूर्त्तमिवातितृष्णः ॥
६९ ॥ प्रातर्यथोक्तव्रतपारणांते प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं प्रयुज्य ॥ तौ दंपती स्वां प्रति राजधानीं प्रस्थापयामास
वशी वशिष्ठः ॥ ७० ॥ प्रदक्षिणीकृत्य हुतं हुताशमनंतरं भर्तुररुंधतीं च ॥ धेनुं सवत्सां च नृपः प्रतस्थे सन्मंगलोदग्रतरः
प्रभावः ॥ ७१ ॥ श्रोत्राभिरामध्वनिना रथेन स धर्मपत्नीसहितः सहिष्णुः ॥ ययावनुद्घातसुखेन मार्गं स्वेनेव पूर्णेन मनो
रथेन ॥ ७२ ॥ तमाहितौत्सुक्यमदर्शनेन प्रजाः प्रजार्थव्रतकर्शितांगं ॥ नेत्रैः पपुस्तृप्तिमनाप्नुवद्भिर्नवोदयं नाथमिवौष
धीनां ॥ ७३ ॥ पुरंदरश्रीः पुरमुत्पताकं प्रविश्य पौरैरभिनंद्यमानः ॥ भुजे भुजंगेंद्रसमानसारे भूयः स भूमेर्धुरमाससंज ॥ ७४

र.घः
७

शयेनढ च तांपदं दृष्ट्वा सर्वं वै गुणैर्विधीयते ॥ ६३ ॥ सुह्यमे डिह्वां पिला रवतत्पयो न मैत्वद चैने तिलो टमौ मुधं ॥ सुवौति मं
श्रीमम्म नैनु चेगमाद्दि चे द्वली खींतितमा हवासवः ६४ अज्ञौ नित्यंगार्द का मयूमु हनैत्तु वर्णा पुरवतुति रंज्ञितांगुलि
म ॥ न चेडमत्तुः पृतिसे हर त्रिबुंपुत्रिपंवदं प्रसवदंसु ने म्ब रम ॥ ६५ ॥ सूमो उमे मद्वेय प्दि मम्म सेषु मौलतुः समाप्नेवि
धिनै वकमेर्लि ॥ सुज्ञस्व दै पुपत्नैसुम तुउः कनै वशेषेन हसेने पञ्यता ॥ ६६ ॥ ययोन्वि दुज्ञा जेपि मेल दोगते त्रि
लो च नैका शातयाटुनासदः ॥ नवैवेक्षं दशाहन्वाद्दिमांपृतिः चालोतिदेवेशातपा विधीयते ॥ ६७ ॥ तचैत्रि कामंपुति
शुसुवानर वौर्यपागतै मातलिसार त्थिर्यपौन पत्यनीतिपुमनाः सदोगन्हं सुदक्षिलास तुरपिम्म वर्तेता ॥ ६८ ॥ त
मेभ्प नेदस्य यमैपृष्ठो धित्वः पृष्ठे स्वर्तृ यासनतान्विणाह चेः ॥ पुरामम्मा रुवजइने पागीनातदीपूमे गेंकुलिशाव
णांकितम ॥ ६९ ॥ इति क्षितौ दौनवेतिनवाधिकोमत कजन्तौ नमरन्नीपकासनः ॥ समानतन्तुर्देवमोपुवः स
पेतनानसोपानप चेपरीमिव ॥ ७० ॥ सुर्पेलविषयाव नाल्मापयो विधिसन दैन पत्निकतुदं दत्वा पर्नेलिता

तपवाचरणै॥ मुनिवनतरुछायांदेव्यातयासहशिश्रिये॥ गलितवयसामिक्ष्वाकूणामिदंहिकुलव्रतं॥७१॥

इतिश्रीरघुवंशेमहाकाव्येकालिदासकृतौरघुराज्याभिषेकोनामतृतियसर्गः॥

र॰ वं॰ १४ सराज्यंगुरुणादत्तंप्रतिपद्याधिकंबभौ
दिनान्तेनिहितंतेजःसवित्रेवहुताशनः॥१॥ दिलीपानंतरंराज्येतंनिशम्यप्रतिष्ठितम॥ पूर्वंप्रधूमितोराज्ञां
हृदयेग्निरिवोत्थितः॥२॥ पुरुहूतध्वजस्येवतस्योन्नयनपंक्तयः॥ नवाभ्युत्थानदर्शिन्योननंदुःसप्रजाःप्रजा
ः॥३॥ सममेवसमाक्रान्तंद्वयंद्विरदगामिना॥ तेनसिंहासनंपित्र्यमखिलंचारिमंडलं॥४॥ छायामंडललक्ष्येणतम
दृश्याकिलस्वयम॥ पद्मापद्मातपत्रेणभेजेसाम्राज्यदीक्षितम॥५॥ परिकल्पितसान्निध्याकालेकालेचबंदिषु
स्तुत्यंस्तुतिभिरर्थ्याभिरुपतस्थेसरस्वती॥६॥ मनुप्रभृतिभिर्मान्यैर्भुक्तायद्यपिराजभिः॥ तथाप्यनन्यपूर्वेवत
सीर स्मिन्नासीद्वसुंधरा॥७॥ सहिसर्वस्यलोकस्ययुक्तदंडतयामनः॥ आददेनातिशीतोष्णोनभस्वानिवदक्षिणः॥८
मंदोत्कंठाःकृतास्तेनगुणाधिकतयागुरौ॥ फलेनसहकारस्यपुष्पोद्गमइवप्रजाः॥९॥ नयविद्भिर्नवेराज्ञिस रामः १४

सरदृतुकर्तृ

दसत्सौधैर्दर्शितेम ॥ पदैवएवाभेवुसत्सः स्त ॥ लिजाभवदुर्नतः ॥ १० ॥ पंच्चानामैर्पिमत्तानोमुक्तां ॥ बुपुपुर्वेगुणाः ॥ नदै
नम्लिन्मतीपालेसवैनवर्मिवाभवत्ते ॥ ११ ॥ यथाप्रल्हादनाच्चंद्रः प्रतापात्तपनोयथा तथैवसोभूदन्वर्थोराजाप्र
कृतिरंजनात् ॥ १२ ॥ कामंकर्णान्तविश्रान्तेविशालेतस्यलोचने ॥ चक्षुष्मत्तातुशास्त्रेणसूक्ष्मकार्यार्थदर्शिनः
१३ ॥ लब्धप्रशमनेस्वस्थमथैनंसमुपस्थिता ॥ पार्थिवश्रीर्द्वितीयेवशरत्पंकजलक्षणा ॥ १४ ॥ निर्वृष्टिलघुभि
र्मेघैर्मुक्तवर्त्मासुदुःसहः ॥ प्रतापस्तस्यभानोश्चयुगपद्व्यानशेदिशः ॥ १५ ॥ वार्षिकंसंजहारेन्द्रोधनुर्जैत्रंरघु
र्दधौ ॥ प्रजार्थसाधनेतौहिपर्यायोद्यतकार्मुकौ ॥ १६ ॥ पुंडरीकातपत्रस्तंविकसत्काशचामरः ॥ ऋतुर्विडंब
यामासनपुनःप्रापतच्छ्रियम् ॥ १७ ॥ प्रसादसुमुखेतस्मिंश्चंद्रेचविशदप्रभे ॥ तदाचक्षुष्मतांप्रीतिरासीत्सम
मनसादयोः ॥ १८ ॥ हंसश्रेणीषुतारासुकुमुद्वत्सुचवारिषु ॥ विभूतयस्तदीयानांपर्यस्तायशसामिव ॥ १९ ॥
इक्षुच्छायानिषादिन्यस्तस्यगोप्तुर्गुणोदयम् ॥ आकुमारकथोद्घातंशालिगोप्योजगुर्यशः ॥ २० ॥ प्रससादोद

हस्त्वरवरथपाद्यंतंसेलंगंस्पाद्वंन्तुथपंगानविकाटविकाचैवषड्विधंवलमुच्यते ५

ऋ० बुं० यादेभस्तुभयोनैर्मसौजभुः॥रवौरंभिभवाशंकेवुन्तुभैद्विवनामनः॥२१॥ मदोदयाष्ककुदमंतः सचितांकू
१५ लमुडुज्ञाः॥लीला॥रवेलेनतुपाधुर्मलोसालसूविक्रमं॥२२॥पुसवैस्सप्रपर्णानांमदगंधिभिन्नोहताः॥
मुलयवैर्वं॥नंनौगोस्लनथवंपुडुवुवु॥२३॥सचितंतः कुवनैगाधापवन्दस्परानेकर्दमानं॥पाद्याधैपुवपामातं
नैराकृः पुपामंगानत॥२४॥नसैवमाजकृलौवर्किंवाद्रिनीराजनीविधौ॥पुदक्षिणार्तिकानैनहस्तेनेवंजयंडदैः॥२५
सतुप्रसूलपर्पतः शुद्रपर्सिनंपाद्विनः॥धुहिधुवलमादाधुडनस्यंदिन्निगीषपा॥२६॥घुवाकिवन्वपोवडूस्ते
लाज्ञैःपौवपोवितः॥पक्षुनैर्मदवोफुनैःसीचाम्नपदवाधुतम॥२७॥सपर्यैपुपमंप्राचीवुस्वःप्राचीनवर्हिषा
थुत्तिनानतिलोपुनौलजुपंविवकेनुभृः॥२८॥चज्ञोभिस्यंदनोफुनैगजैकुवनमाविभैः॥पुवत्तलेभिवुयोमकु राम:
वैनयोमैर्वभनलभे॥२९॥शुभम॥प्रुतापोधौनेतंःशादः पुरोगोत्तदनेनात्रमे यपोपक्वाडपानीकंचवनुसंकुथैवनात्व १५
मः॥३०॥मनुपुरुक्षानुदंभोसिनावास्तुपनरानदीः॥विपिनानिपुकालानिसाक्रमताम्बिकानमः॥३१॥मंसेनामह
नौकपेस्वमागचगानिनीम॥वपौहचजयरामुकांगंगोकिवभगीवपाः॥३२॥साजिनैपफलैर्नुतपानैर्भगैर्व्वकुधान्यपैः

स्त्रां

तस्यासीदुल्वणो मार्गः पादपैरिव दंतिनः ॥ ३३ ॥ पौरस्त्यानेवमाक्रामंस्तांस्ताञ्जनपदाञ्जयी ॥ प्राप तालीवनश्याममु
पकंठं महोदधेः ॥ ३४ ॥ अनम्राणां समुद्धर्तुस्तस्मात्सिंधुरयादिव ॥ आत्मा संरक्षितः सुह्मैर्वृत्तिमाश्रित्य वैतसीं ॥
३५ ॥ वंगानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्यतान् ॥ निचखान जयस्तंभान् गंगास्रोतोंतरेषु सः ॥ ३६ ॥ आपादपद्म
र४ प्रणताः कलमा इव ते रघुं ॥ फलैः संवर्द्धयामासुरुत्खातप्रतिरोपिताः ॥ ३७ ॥ स तीर्त्वा कपिशां सैन्यैर्बद्धद्विरदसेतुभिः ॥
उत्कलादर्शितपथः कलिंगाभिमुखो ययौ ॥ ३८ ॥ स प्रतापं महेंद्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत् ॥ अंकुशं द्विरदस्येव यं
ता गंभीरवेदिनः ॥ ३९ ॥ प्रतिजग्राह कालिंगस्तमस्त्रैर्गजसाधनः ॥ पक्षच्छेदोद्यतं शक्रं शिलावर्षीव पर्वतः ॥ ४० ॥
द्विषां विषह्य काकुत्स्थस्तत्र नाराचदुर्दिनं ॥ सन्मंगलस्नात इव प्रतिपेदे जयश्रियं ॥ ४१ ॥ तांबूलीनां दलैस्तत्र रचि
तापानभूमयः ॥ नालिकेरासवं योधाः शात्रवं च पपुर्यशः ॥ ४२ ॥ गृहीतप्रतिमुक्तस्य स धर्मविजयी नृपः ॥ श्रियं
महेंद्रनाथस्य जहार न तु मेदिनीं ॥ ४३ ॥ ततो वेलातटेनैव फलवत्पूगमालिना ॥ अगस्त्याचरितामाशामनाशा

हारीतंदेवमिथुनेमारीचंगिरिगह्वरम् २

प्रोत २

र०घुं १६ सपर्ययौपप्रयौ ॥४४॥ ससैन्यपरिभोगेनगजदानसुगंधिना ॥ कावेरींसरितांपत्युःशंकनीयामिवाकरोत् ॥४५॥ बलैर
ध्युषितास्तस्यविजिगीषोर्गताध्वनः ॥ मारीचो[illegible]हारीतामलयाद्रेरुपत्यकाः ॥४६॥ ससंजुरश्वक्षुण्णानामे
लानामुत्पतिष्णवः ॥ तुल्यगंधिषुमत्तेभकटेषुफलरेणवः ॥४७॥ भोगिवेष्टनमार्गेषुचंदनानांसमर्पितम् ॥ ना
स्रंसत्करिणांग्रैवंत्रिपदीछेदिनामपि ॥४८॥ दिशिमंदायतेतेजोदक्षिणस्यांरवेरपि ॥ तस्यामेवरघोःपांड्याः
प्रतापंनविषेहिरे ॥४९॥ ताम्रपर्णीसमेतस्यमुक्तासारंमहोदधेः ॥ तेनिपत्यददुस्तस्मैयशःस्वमिवसंचितम् ॥५०॥
सनिर्विश्ययथाकामंतटेष्वालीनचंदनौ ॥ स्तनाविवदिशस्तस्याःशैलौमलयदर्दुरौ ॥५१॥ असह्यविक्रमःसह्यं
दूरान्मुक्तमुदन्वता ॥ नितंबमिवमेदिन्याःस्रस्तांशुकमलंघयत् ॥५२॥ तस्यानीकैर्विसर्पद्भिरपरांतजयो
द्यतैः ॥ रामास्त्रोत्सारितोप्यासीत्सह्यलग्नइवार्णवः ॥५३॥ भयोत्सृष्टविभूषाणांतेनकेरलयोषितां ॥ अलकेषुच
मूरेणुश्चूर्णप्रतिनिधीकृतः ॥५४॥ मुरलामारुतोद्धूतमगमत्कैतकंरजः ॥ तद्योधवारबाणानामयत्नपटवासताम् ॥५५

६१

राम: १६

अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रसिंजितैः ॥ वर्मभिः पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनिः ॥५६॥ खर्जूरीस्कंधनद्धानां मदोद्गार
सुगंधिषु कटेषु करिणां पेतुः पुंनागेभ्यः शिलीमुखाः ॥५७॥ अवकाशं किलोदन्वान् रामायाभ्यर्थितो ददौ ॥ अपरांत
महीपालव्याजेन रघवे करं ॥५८॥ मत्तेभरदनोत्कीर्णव्यक्तविक्रमलक्षणं ॥ त्रिकूटमेव तत्रोच्चैर्जयस्तंभं चकार सः
५९ ॥ पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना ॥ इंद्रियाख्यानिव रिपूंस्तत्त्वज्ञानेन संयमी ॥६०॥ यवनीमुखपद्मानां
सेहे मधुमदं न सः ॥ बालातपमिवाब्जानामकालजलदोदयः ॥६१॥ संग्रामस्तुमुलस्तस्य पाश्चात्यैरश्वसाधनैः ॥ शा
र्ङ्गकूजितविज्ञेयप्रतियोधे रजस्यभूत् ॥६२॥ भल्लापवर्जितैस्तेषां शिरोभिः श्मश्रुलैर्महीं ॥ तस्तार सरघाव्याप्तैः स क्षौ
द्रपटलैरिव ॥६३॥ अपनीतशिरस्त्राणाः शेषास्तं शरणं ययुः ॥ प्रणिपातप्रतीकारः संरंभो हि महात्मनां ॥६४॥ विन
यंते स्म तद्योधा मधुभिर्विजयश्रमं ॥ आस्तीर्णाजिनरत्नासु द्राक्षावलयभूमिषु ॥६५॥ ततः प्रतस्थे कौबेरीं भास्वानि
२ व रघुर्दिशं ॥ शरैरुस्रैरिवोदीच्यानुद्धरिष्यन्रसानिव ॥६६॥ विनीताध्वश्रमास्तस्य सिंधुतीरविचेष्टनैः ॥ दुधुवु

श्रीः

र॰ कु॰
५

चिचिशदुर्सोचिषांतनाप्यसुदन्येतमिवांषग: ३

जिनः स्कंधानेलग्नकुंकुमकेसरान ॥ ६७ ॥ तं चेहृणगवचोधानां भर्तृखुल्यक्रविक्रमं कपोलपाटलादेशिवभवरहु
चेष्टितेम ॥ ६८ ॥ काकोत्स्थः समनैसोडुंनेस्ववीर्यमनीश्वराः ॥ गजालानपंक्तिक्रिवै चैकोसैस्तादैमाननाः ॥ ६९ ॥ ते
सौलदश्वभयिष्ठां स्तुगोड विणाचारायः ॥ उपदिविविशुः शश्वन्नैसेकाः कोशलेश्वरम ॥ ७० ॥ तमोगो नोगुडुं
रोलमांतु नो तद्वसाधनः ॥ वेदपवित्रिवेमेल्कदानुकूमेकैनुचेल्गुभिः ॥ ७१ ॥ माशांसं नुस्यसतानांसैस्वोर्यप्य
संभ्रममं ॥ ततस्याधानांसिंहनांपविल सांदसोकितेम ॥ ७२ ॥ मुर्दुममर्मनीमनौक्षीचकध्वनिहेरवः गंगाश्री
कन्तिसोंमार्गेमतुतस्तैसिखोविनै ॥ ७३ ॥ विशयंतेवेमेनूणां छायास्वेध्यास्यसेनिकाः हश्वदोवाशिनेसंगामि
वस्मेयगंनवामिवि ॥ ७४ ॥ सचनतासक्रमातंगथेवेयस्तू चिनतिवः ॥ श्रामन्तैवधपोनेनुनमेत्ननृदीपकाः ॥ ७५ ॥
नसोत्सस्प्रनिवासेधुकंदरजोसनत्वचः ॥ गजवर्ध्मकिरातेभ्यः शशंसुर्दैवदानवः ॥ ७६ ॥ नंतुजमंनहौर्बोनेपार्श्वती
यैर्गणैर्नमनत नानाचरोपणीपास्मनिद्र्यषोसनिनानलम ॥ ७७ ॥ एनं तुस्तवंसंकेनोमाकेसविचनोसवान

राम:
५

ज्येष्ठो दाहनगणां वा कौर्गोपनस्य नृपविज्ञानेते पूपायनपालितु ॥ राज्ञोस्मि भवतः सा चौराज्ञः स चो हि माद्दिशा ७९
नत्रोसो भूयप्रसो नाशिनि वृस्पो वेतु वो हसः ॥ पौलस्त्यस्तु लिनस्पाई चादानं इव स्त्रिपम ॥ ८० ॥ चुकोपैतौ गालोति
सेनेस्मि म्पुश्चेसातिथे प्रवनः ॥ तरुज्ञा लानतोप्रान्नैः सहकालाग्नरुद्रमैः ॥ ८१ ॥ नपुत्रेहेनस्तु ठ फाकेमधा नावर्त्तेर
हितम ॥ नप्यवत्सेन ज्ञोप्यस्य कुत एवं पत्राक्किनो ॥ ८२ ॥ नमी दाः कामरुपाणामत्वो षंडलवि क्रमं ॥ नेत्रेस्मि नृ
कदैवो गौन म्बातु पतु वो धर्षेः ॥ ८३ ॥ कामरूपेश्वर नत्नस्य हेम पीठाधिदेवतो ॥ रम्यपुष्पापहाते शोठाय मानचें
पादयोः ॥ ८४ ॥ इति जित्वादि शौजि सर्मवलेन नप्पाफतम ॥ रज्ञो विश्रम यत्न वा ज्ञोरु व रक्षेषु मोलिषु ॥ ८५
सविस्वज्ञितमोज ऊपर्जन्म हेम्व दाक्षिणं ॥ शुाद निसिवि सर्गीयसलंवानिमुवाभिवं ॥ ८६ ॥ सत्रानेस विवसरवः
उत्तरक्रु पाभिगैवोभिः शामित पत्राज्ञपथ्यलोकात ॥ कांतुस्यांस्त्विनत्विनहोस्सुकावृ वोपास्साज स्याद्रुपुनविव
लोयंतुमेने ॥ ८७ ॥ नेनेषा ध्वनकुलिवानपन्नविदं संग्राज्ञस्ववनाणवर्गं प्रसाद लम्पं ॥ प्रस्थान पराति मि नगुली खु

र॰कुं॰
१८

देवांगनाप्रलोभनादिभिः ६

चकुर्मौलिस्रवकंचुतमकरंदरेणुगौरं ॥ ८८ ॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ दिग्विजयो नाम चतुर्थः सर्गः ॥
तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातं ॥ उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतंतुशिष्यः ॥ १
स मृण्मये वीतहिरण्मयत्वात्पात्रे निधायार्घ्यमनर्घशीलः ॥ श्रुतप्रकाशं यशसा प्रकाशः प्रत्युज्जगामातिथिमातिथे-
यः ॥ २ ॥ तमर्चयित्वा विधिवद्विधिज्ञस्तपोधनं मानधनाग्रयायी ॥ विशांपतिर्विष्टरभाजमारात्कृतांजलिः कृत्यविदित्यु-
लेपे ५ वाच ॥ ३ ॥ अप्यग्रणीर्मंत्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते ॥ यतस्त्वया ज्ञानमशेषमाप्तं लोकेन चैतन्यमिवोष्णर-
श्मेः ॥ ४ ॥ कायेन वाचा मनसापि शश्वद्यत्संभृतं वासवधैर्यलोपि ॥ आपाद्यते न व्ययमंतरायैः कच्चिन्महर्षेस्त्रिविधं तप-
स्तत् ॥ ५ ॥ आधारबंधप्रमुखैः प्रयत्नैः संवर्धितानां सुतनिर्विशेषं ॥ कच्चिन्न वाय्वादिरुपप्लवो वः श्रमच्छिदामाश्रमपादपानां ॥ ६ ॥
क्रियानिमित्तेष्वपि वत्सलत्वादभग्नकामा मुनिभिः कुशेषु ॥ तदंकशय्याच्युतनाभिनाला कच्चिन्मृगीणामनघा प्रसूतिः ॥
निर्वर्त्यते यैर्नियमाभिषेको येभ्यो निवापांजलयः पितॄणां ॥ तान्युंछषष्ठांकितसैकतानि शिवानि वस्तीर्थजलानि तमः

उपवासादिना ४ वेदपाठेन ४ कुशस्याग्रं कुशाग्रं तद्वत्तीक्ष्णा बुद्धिर्यस्य तत्संबुद्धिः ५ चैतन्यमुष्णांशुदीप्तितेन १८
गायत्रीजपादिना ४ धैर्यं जितेंद्रियत्वं धैर्यं विलोपयतीति तथोक्तं इति द्विः ४ इति द्विः ५
मो२

शचीसमा त्रिसाधना शक्तिरिवार्थमक्षयं ॥१४॥ दिशः प्रसेदुर्मरुतो ववुः सुखाः प्रदक्षिणार्चिर्हविरग्निराददे ॥ बभूव
सर्वं शुभशंसि तत्तदा भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशां ॥१५॥ अरिष्टशय्यां परितो विसारिणा सुजन्मनस्तस्य निजे
न तेजसा ॥ निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो बभूवुरालेख्यसमर्पिता इव ॥१६॥ जनाय शुद्धान्तचराय शंसते कुमारज
न्मामृतसंमिताक्षरं ॥ अदेयमासीत्त्रयमेव भूपतेः शशिप्रभं छत्रमुभे च चामरे ॥१७॥ निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा नृ
पस्य कान्तं पिबतः सुताननं ॥ महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनाद्गुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि ॥१८॥ स जातकर्मण्यखिले त
पस्विना तपोवनादेत्य पुरोधसा कृते ॥ दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ ॥१९॥ सुखश्र
वा मंगलतूर्यनिस्वनाः प्रमोदनृत्यैः सह वारयोषितां ॥ न केवलं सद्मनि मागधीपतेः पथि व्यजृम्भन्त दिवौकसामपि २०
न संयतस्तस्य बभूव रक्षितुर्विसर्जयेद्यं सुतजन्महर्षितः ॥ ऋणाभिधानात्स्वयमेव केवलं तदा पितॄणां मुमुचे स बंध
नात् ॥२१॥ श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भकस्तथा परेषां युधि चेति पार्थिवः ॥ अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थविच्चका रघु ४

पथो

रघु॰ ११

चकार नाम्ना रघुमात्मसंभवम् ॥२२॥ पितुः प्रयत्नात्स समग्रसंपदः शुभैः शरीरावयवैर्दिने दिने पुपोष वृद्धिं ह
रिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचंद्रमाः ॥२३॥ उमावृषांकौ शरजन्मना यथा यथा जयंतेन शचीपुरंदरौ ॥ त
था नृपः सा च सुतेन मागधी ननंदतुस्तत्सदृशेन तत्समौ ॥२४॥ रथांगनाम्नोरिव भाववंधनं बभूव यत्प्रेम परस्प
राश्रयं ॥ विभक्तमप्येकसुतेन तत्तयोः परस्परस्योपरि पर्यचीयत ॥२५॥ उवाच धात्र्या प्रथमोदितं व
चो ययौ तदीयामवलंब्य चांगुलिं ॥ अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया पितुर्मुदं तेन ततान सोर्भकः ॥२६॥ तमंक
मारोप्य शरीरयोगजैः सुखैर्निषिंचंतमिवामृतं त्वचि ॥ उपांतसंमीलितलोचनो नृपश्चिरात्सुतस्पर्शरस
ज्ञतां ययौ ॥२७॥ अमंस्त चानेन परार्ध्यजन्मना स्थितेरभेत्ता स्थितिमंतमन्वयं ॥ स्वमूर्तिभेदेन गुणाग्र्यवर्तिना पतिः
प्रजानामिव सर्गमात्मनः ॥२८॥ स वृत्तचूलश्चलकाकपक्षकैरमात्यपुत्रैः सवयोभिरन्वितः ॥ लिपेर्यथावद्ग्रहणेन रामः
वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत् ॥२९॥ अथोपनीतं विधिवद्विपश्चितो विनिन्युरेनं गुरवो गुरुप्रियं ॥ अबंध्य ॥

ग्रै१

यत्नाश्च बभूवुरत्र ते क्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति ॥ ३० ॥ धियः समग्रैः स गुणैरुदारधीः क्रमाच्चतस्रश्चतुरर्ण

वोपमाः ॥ ततार विद्याः पवनातिपातिभिर्दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः ॥ ३१ ॥ त्वचं स मेध्यां परिधाय रौरवीम् मग्रै२

अशिक्षतास्त्रं पितुरेव मंत्रवित् ॥ न केवलं तद्गुरुरेकपार्थिवः क्षितावभूदेकधनुर्धरोऽपि सः ॥ ३२ ॥ महोक्षतां वत्सतरः

स्पृशन्निव द्विपेंद्रभावं कलभः श्रयन्निव ॥ रघुः क्रमाद्यौवनभिन्नशैशवः पुपोष गांभीर्यमनोहरं वपुः ॥ ३३ ॥ अथा

स्य गोदानविधेरनंतरं विवाहदीक्षां निरवर्तयद्गुरुः ॥ नरेंद्रकन्यास्तमवाप्य सत्पतिं तमोनुदं दक्षसुता इवाबभुः ॥ ३४ ॥

युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकंधरः ॥ वपुःप्रकर्षादजयद्गुरुं रघुस्तथापि नीचैर्विनयाद

दृश्यत ॥ ३५ ॥ ततः प्रजानां चिरमात्मना धृतां नितान्तगुर्वीं लघयिष्यता धुरम् ॥ निसर्गसंस्कारविनीत इत्यसौ न

नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक् ॥ ३६ ॥ नरेंद्रमूलायतनादनंतरं तदास्पदं श्रीर्युवराजसंज्ञितं ॥ अगच्छदंशेन गु

णाभिलाषिणी नवावतारं कमलादिवोत्पलं ॥ ३७ ॥ विभावसुः सारथिनेव वायुना घनव्यपायेन गभस्तिमानिव

र॰ वं॰
१२

वभूव तेनातितरां सुदुःसहः कटप्रभेदेन करीव पार्थिवः॥ ३८॥ नियुज्य तं होमतुरंगरक्षणे धनुर्धरं राजसुतैरनुद्रु
तं॥ अपूर्णमेकेन शतक्रतूपमः शतं क्रतूनामपविघ्नमाप सः॥ ३९॥ ततः परं तेन मखाय यज्वना तुरंगमुत्सृष्टमन
र्गलं पुनः॥ धनुर्भृतामग्रत एव रक्षिणां जहार शक्रः किल गूढविग्रहः॥ ४०॥ विषादलुप्तप्रतिपत्ति विस्मितं कुमार
सैन्यं सपदि स्थितं च तत्॥ वसिष्ठधेनुश्च यदृच्छयागता श्रुतप्रभावा ददृशेथ नंदिनी॥ ४१॥ तदंगनिस्पंदजलेन लोच
ने प्रमृज्य पुण्येन पुरस्कृतः सतां॥ अतींद्रियेष्वप्युपपन्नदर्शनो बभूव भावेषु दिलीपनंदनः॥ ४२॥ स पर्वतः पूर्वतप
क्षशातनं ददर्श देवं नरदेवसंभवः॥ पुनः पुनः सूतनिषिद्धचापलं हरंतमश्वं रथरश्मिसंयतं॥ ४३॥ शतैस्तम
क्ष्णामनिमेषवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः॥ अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण निवर्तयन्निव
४४॥ मखांशभाजां प्रथमो मनीषिभिस्त्वमेव देवेंद्र सदा निगद्यसे॥ अजस्रदीक्षाप्रयतस्य मद्गुरोः क्रियाविघाताय कथं प्रवर्त रामः
से॥ ४५॥ त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिव्यचक्षुषा॥ स चेत्स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमंतरायो भ १२

४२ सै२

सिं सुतौ विधिः ॥४६॥ तं दृष्ट्वा मेन्यमम बुद्धे नेम हाकृतौ च सुतु नेगे पुत्रिमेतुं मर्हसि ॥ यथाः सुतै र्हर्षपितानं इक्ष्व चोमली
मसोमां द दत्तेनेय हति ॥४७॥ इति श्रुत्वा गङ्गे च हुणासमीचितेव चो निशम्या धि पर्त्रि द्दि वेकसां ॥ निवर्त्तयामास च पौंसवि
स्मयः पुत्र कर्मैव प्रतिव त्नुभुत्र रम ॥४८॥ यदीत्य व ज्ञ म कुमा नेवृत्त पंच पुत्रा णं च स्वंप चतौ यशोध नैः ॥ ज्ञग सुका
शौन देशोव मिज्ज्याभव कुत्रुलैव यित्रम मौघनः ॥४९॥ ह चिर्थ पैके पउशौ त्रमः ॥ स्पतौमहे स्व नः स्सुं वकं एवं नो
पवः ॥ नद्यौ वि दुर्मोनुनयः पात्र कृतुं हि तीग मीनेहिं का व एवं नः ॥५०॥ सुतौ थं मंदवः कपिला नुसारि णो पि न्द्
दीयस्पम योपिहा चितेः ॥ स्तुलै पुष्पमे नेत्र वौ चेमा कृपाः ॥ पुदै पद व्यो स्मग च स्पसं त्रते ॥५१॥ ततः पुत्रस्पो हेतुनः
छ वेद वैं यथेत भीं स्मि पुत्रे दरात्मजः ॥ म स्राणो दावैं य दिग व एषतेनंस स्वैनि र्डिसे च ह्रे कुतीमवान ॥५२॥ एं
एवं मुक्तामष वनेसे न्मुर्वः कचिच्छमाणा : स्वसा चैसस तनेम ॥ श्रुति र्थ दाली पु विसेष सोमि नो वृथुः पुक र्वुहा
विदेविते रव नः ॥५३॥ रक्षौ चेव छं मम यैनेपा चिणा हृदै सनौ गो च भिदेद्धा मर्षण : ॥ नवा उ दावी कमर हृ नेता

तुते
हरेः कुमारोऽपि कुमारविक्रमः सुरद्विपास्फालनकर्कशाङ्गुलौ ॥ शचीपत्रविशे तुष्यशोणितम ॥५५॥ २
कृतं धनुष्यमोघं समधत्त सायकं ॥ ५४ ॥ दिलीपसूनोः स बृहद्भुजान्तरं प्रविश्य भीमासुरशोणितोचितः ॥ पपाव
र० टी० नास्वादितपूर्वमाशुगः कुतूहलेनेव मनुष्यशोणितं स्वनामचिह्नं निचखान सायकं ॥ ५६ ॥ जहार चान्येन मयूरपु
१३ त्रिणा शरेण शक्रस्य महाशनिध्वजं ॥ चुकोप तस्मै स भृशं [stain] सुरश्रियः प्रसह्य केशव्यपरोपणादिव ॥ ५७ ॥ तयोरुपा
न्तस्थितसिद्धसैनिकं गरुत्मदा[stain]शीविषभीमदर्शनैः ॥ बभूव युद्धं तुमुलं जयैषिणोरधोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च सायकैः ॥
५८ ॥ अतिप्रबन्धप्रहितास्त्रवृष्टिभिस्तमाश्रयं दुष्प्रसहस्य तेजसः ॥ शशाक निर्वापयितुं न वासवः स्वतश्च्युतं वह्निमिवाद्भि
रम्बुदः ॥ ५९ ॥ ततः प्रकोष्ठे हरिचन्दनाङ्किते प्रमथ्यमानार्णवधीरनादिनीं ॥ रघुः शशाङ्कार्धमुखेन पत्रिणा शरासनज्या
मलुनाद्बिडौजसः ॥ ६० ॥ स चापमुत्सृज्य विवृद्धमत्सरः प्रणाशनाय प्रबलस्य विद्विषः ॥ महीध्रपक्षव्यपरोपणोचितं स्फु
रत्प्रभामण्डलमस्त्रमाददे ॥ ६१ ॥ रघुर्भृशं वक्षसि तेन ताडितः पपात भूमौ सह सैनिकाश्रुभिः ॥ निमेषमात्रादवधूय तद्व्य राम:
थां सहोत्थितः सैनिकहर्षनिस्वनैः ॥ ६२ ॥ तथापि शस्त्रव्यवहारनिष्ठुरे विपक्षभावे चिरमस्य तस्थुषः ॥ तुतोष वीर्याति १३

कडंकरंवुसमहि

तीति कडंकरः पाकैस्मैः कडंकरं बुसं स्कीये धान्यं त्यचिपु अंसतुषः प्रमरः १

गोप्रकि घ्यादि त्रि: १ नीवाराः धान्य पक्वः फलमादि यस्य तत् नीवारपाकादि ॥ आदिशदेन श्यामाकादयः १ जनपदादागता जानपदास्तैः १

काच्चित् ॥८॥ नीवारपाकादि कडंगरीयैरामृश्यते जानपदैर्न कच्चित् कच्चित्तु कालोपपन्नातिथिभागधेयं [illegible] वन्यं

शरीरस्थितिसाधनं वः ॥९॥ अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय । कालो ह्ययं संक्रमितुं द्वितीयं सर्वो-

पकारक्षममाश्रमं ते ॥१०॥ तवार्हतो नाभिगमेन तृप्तं मनो नियोगक्रियायोत्सुकं मे । अप्याज्ञया शासितुरात्मना वा प्राप्तो-

ऽसि संभावयितुं वनान्माम् ॥११॥ इत्यर्घपात्रानुमितव्ययस्य रघोरुदारामपि गां निशम्य । स्वार्थोपपत्तिं प्रति दुर्बलाश-

स्तमित्यवोचद्वरतन्तुशिष्यः ॥१२॥ सर्वत्र नो वार्त्तमवेहि राजन्नाथे कुतस्त्वय्यशुभं प्रजानाम् । सूर्ये तपत्यावरणाय दृ-

ष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा ॥१३॥ भक्तिः प्रतीक्ष्येषु कुलोचिता ते पूर्वान्महाभाग तयातिशेषे । व्यतीतकालस्त्व-

हमभ्युपेतस्त्वामर्थिभावादिति मे विषादः ॥१४॥ शरीरमात्रेण नरेन्द्र तिष्ठन्नाभासि तीर्थप्रतिपादितर्द्धिः । आरण्-

यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः ॥ स्थाने भवानेकनराधिपः सन्नकिंचनत्वं मखजं व्यनक्ति ।

पर्यायपीतस्य सुरैर्हिमांशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः ॥१६॥ तदन्यतस्तावदनन्यकार्यो गुर्वर्थमाहर्तुम

पात्रपाद्ययमात्रो मंस्यामस्यं स ततमना मप भि पैजे । अर्घपात्रेणापूजाभाजनेनानुमितो ज्ञातः स्वर्गस्वदक्षिणादानरूपो व्ययो

पंती

सर्वत्र गुर्वर्थमनु मप्रमन्तिप

पंसयोर्थे ४

अर्थसिद्धिं ६

अनुगृहीतुं ४

दयिता वीरा अपा

पक्वपक्वः ६

पुत्रेषु ४

समर्थो भवेत् १०

पस्य स्तम्बस्य ६

र॰स्कं॰ १७ हं यतिर्ध्येयः॥ स्वस्त्वं स्तुतेर्निर्गलितां वृगर्भं शनकैर्न नोहेति वाचं कथंपि॥१७॥ एतावदुक्त्वा पुलिनं यानुकामं शिशुं म
हर्षिं पतिर्न्निर्विविध्वा॥ किं वा स्तुवि विहवनगुणवेपुदेयं त्वया कियद्वैति तमेत्वमुक्त्वा॥१८॥ ततो यथावद्विहिताध्वराय त
स्मै स्वयं यावृतावृज्ञ वीर्ज्ञमाय॥ वर्णाश्रमाणां गुणवेलवर्णां विचक्षणः प्रत्तनमाचचक्षे॥१९॥ समाः प्रविष्टेन मया
मुहुर्षिविज्ञापितौ भ्रैकुवदक्षिणायै॥ समैस्मविरागयासवलिनोपणाचौ नौ भक्तिमेवागैणायहेच त्वान॥२०॥ निर्बंध
सञ्जातरुधार्थकार्य्येमे चिंतयित्वा गुरुणाहं सुमेकः॥ विलस्थविद्यायनिसंख्य पुंसें कोटीश्वरत्सौदरीचौरहचेति वे
सोऽहं स पर्वा विधिभाजनेन नमत्वा भुवनं प्रपुशाद्वशोवम॥ श्रुत्वा स्तुतसं प्रतिनौपवनो कुर्म्मस्थेतवत्वाकृतनिः कपस्य
२२॥ इत्थं द्विजेनेद्विजनाञ्जकोर्त्तिर्वावेदित्रैवेदविदां वरेण॥ एनानिरूत्ते कृपव्रत्तिरेवेनेजगादस्थयोजगदेक
नाथः॥२३॥ गुर्वर्थमर्थीश्रुतपानरहस्थावरवीः सकाशादनेवाप्यकामं॥ गत्वौवदन्यात्ने वक्षिसर्पमेमामसर्सीवाद
नवावतानः॥२४॥ सत्वं पुरात्नेमत्तिजेमदीयेवसस्वतुर्थोग्निविवास्म गावे॥ क्विचाणपतामहस्निसोऽहुमहनेयावघते राम॰ १७

साधयितुं त्वदर्थं ॥२५॥ तथेति तस्यावितथं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्संगरमग्रजन्मा ॥ गामात्तसारां रघुरप्यवेक्ष्य नि
ष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुबेरात् ॥२६॥ वशिष्ठमंत्रोक्षणजात्प्रभावादुदन्वदाकाशमहीधरेषु ॥ मरुत्सखस्येव बलाहकस्य
गतिर्विजघ्ने न हि तद्रथस्य ॥२७॥ अथाधिशिश्ये प्रयतः प्रदोषे रथं रघुः कल्पितशस्त्रगर्भं ॥ सामंतसंभावनयैव
धीरः कैलासनाथं तरसा जिगीषुः ॥२८॥ प्रातः प्रयाणाभिमुखाय तस्मै सविस्मयाः कोशगृहे नियुक्ताः ॥ हि
रण्मयीं कोशगृहस्य मध्ये वृष्टिं शशंसुः पतितां नभस्तः ॥२९॥ तं भूपतिर्भासुरहेमराशिं लब्धं कुबेरादभियास्य
मानात् ॥ दिदेश कौत्साय समस्तमेव पादं सुमेरोरिव वज्रभिन्नं ॥३०॥ जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभ ２
तामभिनंद्यसत्वौ ॥ गुरुप्रदेयाधिकनिःस्पृहोर्थी नृपोर्थिकामादधिकप्रदश्च ॥३१॥ अथोष्ट्रवामीशतवाहितार्थं
प्रजेश्वरं प्रीतमना महर्षिः ॥ स्पृशन्करेणानतपूर्वकायं संप्रस्थितो वाचमुवाच कौत्सः ॥३२॥ किमत्र चित्रं य
दि कामसूर्भूर्वृत्ते स्थितस्याधिपतेः प्रजानां ॥ अचिंतनीयस्तु तव प्रभावो मनीषितं द्यौरपि येन दुग्धा ॥३३॥ आ

र.वु.
२.

शास्यमन्यत्पुनरुक्तभूतं श्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते ॥ पुत्रं लभस्वात्मगुणानुरूपं भवन्तमीड्यं भवतः पितेव ॥३४॥ इत्थं
प्रयुज्याशिषमग्रजन्मा राज्ञे प्रतीयाय गुरोः सकाशं ॥ राजापि लेभे सुतमाशु तस्मादालोकमर्कादिव जीवलोकः ॥३५
ब्राह्मे मुहूर्ते किल तस्य देवी कुमारकल्पं सुषुवे कुमारं ॥ अतः पिता ब्रह्मण एव नाम्ना तमात्मजन्मानमजं चकार ॥
३६ रूपं तदोजस्वि तदेव वीर्यं तदेव नैसर्गिकमुन्नतत्वम ॥ न कारणात्स्वाद्बिभिदे कुमारः प्रवर्तितो दीप इव प्रदीपात ३७
उपात्तविद्यं विधिवद्गुरुभ्यस्तं यौवनोद्भेदविशेषकान्तं ॥ श्रीः साभिलाषापि गुरोरनुज्ञां धीरेव कन्या पितुराचकां
क्ष ॥३८॥ अथेश्वरेण क्रथकैशिकानां स्वयंवरार्थं स्वसुरिन्दुमत्याः ॥ आप्तः कुमारानयनोत्सुकेन भोजेन दूतो रघवे वि
सृष्टः ॥३९॥ तं श्लाघ्यसंबन्धमसौ विचिन्त्य दारक्रियायोग्यदशं च पुत्रं ॥ प्रस्थापयामास ससैन्यमेनं ऋद्धां विदर्भा
धिपराजधानीं ॥४०॥ तस्योपकार्यारचितोपचारा वन्येतरा जानपदोपदाभिः ॥ मार्गे निवासा मनुजेन्द्रसूनोर्बभूवु
रुद्यानविहारकल्पाः ॥४१॥ स नर्मदारोधसि सीकरार्द्रैर्मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले ॥ निवेशयामास विलंघिताध्वा

रामः
२.

उलित २

क्रान्तैर्नजोधूमलकेतु सैन्यं ॥४२॥ अथोपरिष्टाद्भ्रमरैर्भ्रमद्भिः प्राक्सूचितांतःसलिलप्रवेशः ॥ निर्धौतदा
नामलगंडभित्तिर्वन्यः सरित्तो गज उन्ममज्ज ॥४३॥ निःशेषविक्षालितधातुनापि वप्रक्रियामृक्षवतस्तटेषु
नीलोर्ध्वरेखाशबलेन शंसन्दंतद्वयेनाश्मविकुंठितेन ॥४४॥ युग्मं ॥ संहारविक्षेपलघुक्रियेण हस्तेन तीराभि
मुखः सशब्दं ॥ बभौ स भिंदन्बृहतस्तरंगान्वार्यर्गलाभंग इव प्रवृत्तः ॥४५॥ शैलोपमः शैवलमंजरीणां जाला
नि कर्षन्नुरसा स पश्चात् ॥ पूर्वं तदुत्पीडितवारिराशिः सरित्प्रवाहस्तटमु[redacted]त्ससर्प ॥४६॥ तस्यैकनाग
स्य कपोलभित्त्योर्जलावगाहक्षणमात्रशांता ॥ वन्येतरानेकपदर्शनेन पुनर्दिदीपे मदुर्दिनश्रीः ॥४७॥ स
प्तच्छदक्षीरकटुप्रवाहमसह्यमाघ्राय मदं तदीयं ॥ विलंघिताधोरणतीव्रयत्नाः सेनागजेंद्रा विमुखा ब
भूवुः ॥४८॥ स च्छिन्नबंधद्रुतयुग्यशून्यं भग्नाक्षपर्यस्तरथं क्षणेन ॥ रामापरित्राणविहस्तयोधं सेनानिवेशं
तुमुलं चकार ॥४९॥ तमापतंतं नृपतेरवध्यो वन्यः करीति श्रुतवान्कुमारः ॥ निवर्तयिष्यन्विशिखेन कुंभे ज
घान नात्यायतकृष्टशार्ङ्गः ॥५०॥ स विद्धमात्रः किल नागरूपमुत्सृज्य तद्विस्मितसैन्यदृष्टः ॥ स्फुरत्प्रभामंडल

त १ वाप: इति द्विः १

वारीत

प्र... प्राऽथस्था: पतानु

अपलेपञ्जगवोद्ध्या ल्वेपर्ते ... समः

विध्नपि ... ाविकाशात् २ ... अच्छिव ... १

र०.वु.
२१

मप्यवर्त्तिष्ट कांतं वपुर्व्योमचरं प्रपेदे ॥५१॥ स्वप्रभावोपनतैः कुमारं कल्पद्रुमोत्थैरवकीर्य पुष्पैः ॥ उवाच वाग्मी
दशनप्रभाभिः संवर्द्धितोरस्थलतारहारः ॥५२॥ मतंगशापादवलेपमूलादवाप्तवानस्मि मतंगजत्वं ॥ अवेहि
गंधर्वपतेस्तनूजं प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य ॥५३॥ स चानुनीतः प्रणतेन पश्चान्मया महर्षिर्मृदुतामगच्छत्
उष्णत्वमग्न्यातपसंप्रयोगाच्छैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य ॥५४॥ इक्ष्वाकुवंशप्रभवो यदा ते भेत्स्यत्यजः कुंभमयोमु
खेन ॥ संयोक्ष्यसे स्वेन वपुर्महिम्ना तदेत्यवोचत्स तपोनिधिर्मां ॥५५॥ संमोचितः सत्ववता त्वयाहं शापाच्चिर
प्रार्थितदर्शनेन ॥ प्रतिप्रियं चेद्भवतो न कुर्यां वृथा हि मे स्यात्स्वपदोपलब्धिः ॥५६॥ संमोहनं नाम सखे ममास्त्रं
प्रयोगसंहारविभक्तमंत्रं ॥ गांधर्वमादत्स्व यतः प्रयोक्तुर्न चारिहिंसा विजयश्च हस्ते ॥५७॥ अलं ह्रिया मां प्रति यन्मुहू
र्तं दयापरोऽभूः प्रहरन्नपि त्वं ॥ तस्मादुपच्छंदयति प्रयोज्यं मयि त्वया न प्रतिषेधरौक्ष्यं ॥५८॥ तथेत्यु
पस्पृश्य पयः पवित्रं सोमोद्भवायाः सरितो नृसोमः ॥ उदङ्मुखः सोऽस्त्रविदस्त्रमंत्रं जग्राह तस्मान्निगृहीतशापा तमः
त् ॥५९॥ एवं तयोरध्वनि दैवयोगादासेदुषोः सख्यमचिंत्यहेतु ॥ एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान्सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान् ॥२१

... शत्रु ... ५८

५८
गांधर्वपदं प्रतिपूर्वक्षिपात्स्यात् ५

नृपेनैव विदर्भीने ॥६०॥ तंतस्य वासं वनगृहोपकंठे तदागमान्दग्धवपुर्हर्षैः ॥ प्रसून्नुगामं कपर्वैरयोकेन्द्रखंडं पुखवधेर्मि
निर्वैर्मिमालो ॥६१॥ प्रवेशयं चैनं पुनर्मे गुणाप्रीनीचैस्तव्योपाचवर्दर्षि तत्रैः ॥ मे नैषधं वैजनैः समेनो वैदर्भमांगं
तुमंजंगहेषो ॥६२॥ तस्यां धिकानि पुत्रवैः पुणनैः प्रदिष्टं प्रोण्हा नवेदि विनिवेशीनहेमकुभं ॥ चपं रहु पृतिनिधी
सुनेवोपकाप्यां वाल्यास नोमिवदंतोमदनो धुवास ॥६३॥ तं वेत्ति पूर्व नसमाहृत नाजलोकं कसोलिलामेकमनीप
मंजस्यलिप्सोः ॥ भावावबोधकलुषादपि नैव नाजौ निध्रुचि वेण नैयनाभिमुखीं बभूव ॥६४॥ तं केणिभृद्वणानिपीति
तपीव चासं दशप्योलनक्षदविमर्दकमांग नागं सुतान्मजाः स्ववयस्यः पुष्पितं पुत्रोधं प्राप्तेधपवृत्तं वसिवागिभिउ
दानवाचेः ॥६५॥ नाद्रिगतो मैत्रिमनोवचेमुचेशपथ्यो वेनतुंधं ज्ञानो विभजो ॥ धामेकेनेत्तवविभेलि गुउ
वितिनिडस्तस्यां भवानेपनधूर्यपदावलेवी ॥६६॥ निडावसेनेमनुतस्य नेवेक्षमेणा पर्युत्सुकेत्वमेव लोनिमा वंडि
नैवं ॥ लक्ष्मीविनोदपतिये नैदिगंनतेवीसोपितदाननतुचिंविजेलिमिवंडः ॥६७॥ तं ह लगुंतुपुगपदुन्मिषितेन

त्वदाननस्यास्मय२ ताम्रप्रभ गाम्भुपरं मध्यं ये पांतेषु३ मुक्ताफलानि३
परस्परस्नामं१ पुष्पदम किशलयेषु३ पुष्पाणि३ न्ति सौगंधेन२ प्रयोगांधेषु१

र॰ष्ठ॰ तावत्स्वघः पुरेस्य नु तुलां माधिनो हतौ हे ॥ पुस्पंदनान पतुषेत न तानं मनोस्वस्तुत्वं प्रफुल्लितनवमनंचंपयं ॥ ६८ ॥ वंनेर
लयं हरतीति पुष्पमनोकहानां संसत्सु तैस्स रसितैर्जन तुलां प्रभूभिः ॥ स्वाभाविकं पंचगुणेन विभ्रान्तनाशुः सौरभ्य प्रातःकालीनवा
२२ पुष्प मध मीषु निवनेषु रवमातुनेत्य ॥ ६९ ॥ तामोदनेषु पतितं तु मपल्लवेषु निरूं न हान गुलिकाविशदं तमोभं ॥ आभा र्ण॰२
ति लब्धपनभानपाधनोसे लीलास्मितं सदसनाद्विनिवर्त्तदीपम् ॥ ७० ॥ पावत्तु तापनिधिना क्रमतेन भानुं न
स्यापतावदतुणेन तमोनिनत्तम ॥ आयोधनाम्नसन्नतौ च पिपीनेपातैः किं वान्नियंत्तवयउत्सवयमुष्कि चति ॥ ७१ ॥
शय्यां जहत्सु भयपपस्वविनीननिडं स्तवे नमाम्रुतनं हरखेलकर्गिलन्ते ॥ येषां विभांति तनुणा तु णा नागयोगाडि
न्नाडिगौडि कनदंडं इंद दनेकोमाः ॥ ७२ ॥ दीर्घं दीर्घीनियमितोः पदमडपेषु निडविलायवनयाक्षेवनाशु देश्याः
वन्तोघण ॥ मल्लिनपंतिषु रोगतानिलेत्यानि सैंधवमिलनशकलानि वाहाः ॥ ७३ ॥ भवति विचलभक्तिर्ज्ञानपुष्पा राम॰
पतानः स्वकिचणं पनिवेषो इदप्रत्याप्रदीपाः ॥ अयमपि च गिरं नस्त्वत्प्रबोधप्रयुक्तामनुवदति शुकस्ते मञ्जु २२
सद्मपतेष्टानचंद्रिक यांनुयिहं धिंयोपलब्धपरभागा मिवस्मितं तेते

वाचं जगदुः ॥ ७४ ॥ इति विरचितवाग्भिर्वंदिपुत्रैः कुमारः सपदि विगतनिद्रस्तल्पमुज्झांचकार ॥ मदपटु नि-
नदद्भिर्बोधितो राजहंसैः सुरगज इव गांगं सैकतं सुप्रतीकः ॥ ७५ ॥ अथ विधिमवसाय्य शास्त्रदृष्टं दिवसमुखोचि-
तमंचिताक्षिपक्ष्मा कुशलविरचितानुरूपवेषः क्षितिपसमाजमगात्स्वयंवरस्थं ॥ ७६ ॥ इति श्री रघुवंशे महाका-
व्ये कालिदासकृतौ स्वयंवराभिगमनो नाम पंचमः सर्गः ॥ स तत्र मंचेषु मनोज्ञवेषान्सिंहासनस्थानुपचारवत्सु ॥
वैमानिकानां मरुतामपश्यदाकृष्टलीलान्नरलोकपालान् ॥ १ ॥ रतेर्गृहीतानुनयेन कामं प्रत्यर्पितस्वांगमिवेश्व-
रेण ॥ काकुत्स्थमालोकयतां नृपाणां मनो बभूवेंदुमतीनिराशं ॥ २ ॥ वैदर्भनिर्दिष्टमथो कुमारः कॢप्तेन सोपा-
नपथेन मंचं ॥ शिलाविभंगैर्मृगराजशावस्तुंगं नगोत्संगमिवारुरोह ॥ ३ ॥ परार्ध्यवर्णास्तरणोपपन्नमासेदिवान्र-
त्नवदासनं सः ॥ भूयिष्ठमासीदुपमेयकांतिर्मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन ॥ ४ ॥ तासु श्रिया राजपरंपरासु प्रभावि-
शेषोदयदुर्निरीक्ष्यः ॥ सहस्रधात्मा व्यरुचद्विभक्तः पयोमुचां पंक्तिषु विद्युतेव ॥ ५ ॥ तेषां महार्हासनसंस्थितानां

मकुतोबापवनाम राचि संभरः ५ चित्तेनेश्राद्दि

न ५ इचितेन इ प्रत्यर्पितपूर्वदं नेन स्वकाराम अवयव शरीरं यस्यसेश्रमतं ता मिव ५

पोतः पाकोऽर्भको डिंभः पृथुकः शावकः शिशुः इत्यमरः ३ सैलोनीरङ्गि गुरुहर समरः २ प्रभविशेषस्य पुत्रपोत्र मेनदुर्दि
मामानामधि पृथुचरीते ... ३ दोप्र पृथुमश वरः २

र॰वं॰
२३

१ मुषसुग्ग

मुदानरेंद्रोपपथ्यमव्रतोसंसंमूर्ध्ये॥ननाज्ञंधाम्नो नव्रुस्त्वेकेकल्सदुमारणोर्मिवपाविज्ञानं:॥६॥नेवबुज्ञः पोचज्ञनस्य
तास्मन्विलायंसवाचूप्तीन्विपेतुः मदोरू दैवोचित्तपुष्पवत्सांगधीकृदेवमेइवृद्धिनेफ्रः॥७॥ मुग्धेस्तुमैवदि
भिनेत्वयझैःसोमाकुवंशेन नदेवलोके॥ सवाचिनेचागितुसानयानोधूपसत्रसपभिवेज्ञयज्ञी॥८॥ उनोप
केछोःपवनाखयाणांकत्तापिनाप्रुहतनत्सफ्रैनै॥ पधान्नदारेवेपन्निनौदिगंतोल्लदस्वनेमरु ति मंगलार्थे
मनुष्यवार्थंचतुनखपार्वमध्यास्यकमापन्निवानसोऽभि॥ विदेशमंबोमननाजमार्गेपतिंवतोकप्रविवाह
वेद्यां॥१०॥ त्रिभिर्विशेषकं॥ नृत्यंत्विधानात्मेशचैविधातुःकन्मामपैनेत्रपातैकलत्रे॥ निपेतुर्वत्नेकैचरौनेने
त्राःदैसेःस्थिताःकेवलमासनेषु॥११॥ तोपुसंभिव्यक्तसूनोनवपांत्रामतिपतीनोपुणयाशहस्यैः॥ पुत्रोलको
भोइवयादपानांवंगानचेष्टाविविधावभूवुः॥१२॥ कश्चित्करवाभ्यांसुपरुष्टनालंमालोलपत्राभिहत्तद्विरेफं
म॥ नजोभिनेत्नः पन्निवेवशोभिलीलानविंदंभ्रमयांचकार॥१३॥ विश्रस्तमंशादपनीविलासीवलानुविद्धांग

यदिमानेरपीति॰
चलीतितमृति२
प्रतिज्ञच्युति २
न्९
वंदिनस्तुतिपाठका ३ म२ः२

अस्पपरांधस्मा
घ्यापनतिष्ठति
पृतिदिष्पातुंगंध
हस्तिनप्राहुगज
शास्त्रविशारद
६।२

राम॰
२३

दकोटिलग्नं॥ प्रालंबमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः॥१४॥ आकुंचिताग्रांगुलिना ततोन्यः
किंचित्समावर्जितनेत्रशोभः॥ तिर्यग्विसंसर्पिनखप्रभेण पादेन हैमं विलिलेख पीठं॥१५॥ निवेश्य वामं भुजमा 
सनार्धे तत्संनिवेशादधिकोन्नतांसः॥ कश्चिद्विवृत्तत्रिकभिन्नहारः सुहृत्समाभाषणतत्परोभूत्॥१६॥ वि
लासिनीविभ्रमदंतपत्रमापांडुरं केतकबर्हमन्यः॥ प्रियानितंबोचितसंनिवेशैर्विपाटयामास युवा नखा
ग्रैः॥१७॥ कुशेशयाताम्रतलेन कश्चित्करेण रेखाध्वजलांछनेन॥ रत्नांगुलीयप्रभयानुविद्धानुदीरयामास सली
लमक्षान्॥१८॥ कश्चिद्यथाभागमवस्थितेपि स्वसंनिवेशाद्व्यतिलंघिनीव॥ वज्रांशुगर्भांगुलिरंध्रमेकं व्यापारयामा
स करं किरीटे॥१९॥ ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत्प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी॥ प्राक्संनिकर्षं मगधेश्वरस्य नीत्वा
कुमारीमवदत्सुनंदा॥२०॥ असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्वो मगधप्रतिष्ठः॥ राजा प्रजारंजनलब्धवर्णः
परंतपो नाम यथार्थनामा॥२१॥ कामं नृपाः संतु सहस्रशोन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिं॥ नक्षत्रताराग्रहसंकुला

र॰वं॰
२४

पु३

द्वि४

पि ज्योतिष्मती चंद्रमसैव रात्रिः ॥२२॥ क्रियाप्रबंधादयमध्वराणामजस्रमाहूतसहस्रनेत्रः ॥ शच्याश्चिरं पांडुक
पोललंबान्मंदारशून्यानलकांश्चकार ॥२३॥ अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणं पाणिं वरेण्येन कुरु प्रवेशे ॥ प्रासादवाता
यनसंश्रितानां नेत्रोत्सवं पुष्पपुरांगनानां ॥२४॥ एवं तयोक्ते तमवेक्ष्य किंचिद्विस्रंसिदूर्वांकमधूकमाला ॥ ऋजुप्रणाम
क्रिययैव तन्वी प्रत्यादिदेशैनमभाषमाणा ॥२५॥ तां सैव वेत्रग्रहणे नियुक्ता राजांतरं राजसुतां निनाय ॥ समीरणो
त्थेव तरंगलेखा पद्मांतरं मानसराजहंसीं ॥२६॥ जगाद चैनामयमंगनाथः सुरांगनाप्रार्थितयौवनश्रीः ॥ वि
नीतनागः किल सूत्रकारैरैंद्रं पदं भूमिगतोपि भुंक्ते ॥२७॥ अनेन पर्यासयताश्रुबिंदून्मुक्ताफलस्थूलतमान्स्तने
षु ॥ प्रत्यर्पिताः शत्रुविलासिनीनामुन्मुच्य सूत्रेण विनैव हाराः ॥२८॥ निसर्गभिन्नास्पदमेकसंस्थमस्मिन्द्वयं श्रीश्च
सरस्वती च ॥ कांतागिरा सूनृतया च योग्या त्वमेव कल्याणि तयोस्तृतीया ॥२९॥ अथांगराजादवतार्य चक्षुर्याहीति
जन्यामवदत्कुमारी ॥ नासौ न काम्यो न च वेद सम्यग्द्रष्टुं न सा भिन्नरुचिर्हि लोकः ॥३०॥ ततः परं दुःप्रसहं द्विषद्भिर्नृपं

द्वि३

रामः
२४

नियुक्ता प्रतिहारभूमौ ॥ निदर्शयामास विशेषदृश्यमिंदुं नवोत्थानमिवेंदुमत्यै ॥ ३१ ॥ अवंतिनाथोयमुदग्रबाहुर्वि
शालवक्षास्तनुवृत्तमध्यः ॥ आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति ॥ ३२ ॥ अस्य प्रयाणेषु सम
ग्रशक्तेरग्रेसरैर्वाजिभिरुत्थितानि ॥ कुर्वंति सामंतशिखामणीनां प्रभाप्ररोहास्तमयं रजांसि ॥ ३३ ॥ असौ महा
कालनिकेतनस्य वसन्नदूरे किल चंद्रमौलेः ॥ तमिस्रपक्षेपि सह प्रियाभिर्ज्योत्स्नावतो निर्विशति प्रदोषान् ॥ ३४ ॥
अनेन यूना सह पार्थिवेन रंभोरु कच्चिन्मनसो रुचिस्ते ॥ सिप्रातरंगानिलकंपितासु विहर्तुमुद्यानपरंपरासु ॥ ३५ ॥
तस्मिन्नभिद्योतितबंधुपद्मे प्रतापसंशोषितशत्रुपंके ॥ बबंध सा नोत्तमसौकुमार्या कुमुद्वती भानुमतीव भावम
॥ ३६ ॥ तामग्रतस्तामरसांतराभामनूपराजस्य गुणैरनूनाम् ॥ विधाय सृष्टिं ललितां विधातुर्जगाद भूयः सुद
तीं सुनंदा ॥ ३७ ॥ संग्रामनिर्विष्टसहस्रबाहुरष्टादशद्वीपनिखातयूपः ॥ अनन्यसाधारणराजशब्दो बभूव योगी
किल कार्तवीर्यः ॥ ३८ ॥ अकार्यचिंतासमकालमेव प्रादुर्भवंश्चापधरः पुरस्तात् ॥ अंतःशरीरेष्वपि यः प्रजानां

प्रत्यादिदेशाविनयं विनेता ॥ ३९ ॥ ज्यावंधनिःस्पंदभुजेन यस्य विनिःश्वसद्वक्त्रपरंपरेण कारागृहे निर्जितवास
वेन लंकेश्वरेणोषितमाप्रसादात् ॥ ४० ॥ तस्यान्वये भूपतिरेष जातः प्रतीप इत्यागमवृद्धसेवी ॥ येन श्रियः सं
श्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्टं ॥ ४१ ॥ आयोधने कृष्णगतिं सहायमवाप्य यः क्षत्रियकालरात्रिं ॥ धा
रां शितां रामपरश्वधस्य संभावयत्युत्पलपत्रसारां ॥ ४२ ॥ अस्यांकलक्ष्मीर्भव दीर्घबाहोर्माहिष्मतीवप्रनि
तंबकांचीं ॥ प्रासादजालैर्जलवेणिरम्यां रेवां यदि प्रेक्षितुमस्ति कामः ॥ ४३ ॥ तस्याः प्रकामं प्रियदर्शनोपि
न स क्षितीशो रुचये बभूव ॥ शरत्प्रमृष्टांबुधरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलो नलिन्याः ॥ ४४ ॥ सा शूरसेनाधिप
तिं सुषेणमुद्दिश्य लोकांतरगीतकीर्तिं ॥ आचारशुद्धोभयवंशदीपं शुद्धांतरक्ष्या जगदे कुमारी ॥ ४५ ॥ नीपान्व
यः पार्थिव एष यज्वा गुणैर्यमाश्रित्य परस्परेण ॥ सिद्धाश्रमं शांतमिव प्रपन्नो नैसर्गिकोप्युत्ससृजे विरोधः ॥ ४६
यस्यात्मगेहे नयनाभिरामा कांतिर्हिमांशोरिव संनिविष्टा ॥ हर्म्याग्रसंरूढतृणांकुरेषु तेजोविषह्यं रिपुमंदिरेषु ॥ ४७

यस्यावरोधस्तनचंदनानांप्रक्षालनाद्वारिविहारकालेकलिंदकन्यामथुरांगतापिगंगोर्मिसंसक्तजलेवभाति॥४८
त्रातेनतार्क्ष्यात्किलकालियेनमणिंविसृष्टंयमुनौकसायः॥वक्षस्थलव्यापिरुचिंदधानःसकौस्तुभंह्रेपयतीवकृ
ष्णं॥४९॥संभाव्यभर्तारममुंयुवानंमृदुप्रवालोत्तरपुष्पशय्ये वृंदावनेचैत्ररथादनूनेनिर्विश्यतांसुंदरियौवन
श्रीः॥५०॥अध्यास्यचांभःपृषतोक्षितानिशैलेयगंधीनिशिलातलानि॥कलापिनांप्रावृषिपश्यनृत्यंकांतासुगो
वर्द्धनकंदरासु॥५१॥नृपंतमावर्तमनोज्ञनाभिःसाव्यत्यगादन्यवधूर्भवित्री॥महीधरंमार्गवशादुपेतंस्रोतोव
हासागरगामिनीव॥५२॥अथांगदाश्लिष्टभुजंभुजिष्याहेमांगदंनामकलिंगनाथं॥आसेदुषींसादितश
त्रुपक्षंबालामबालेंदुमुखींबभाषे॥५३॥असौमहेंद्राद्रिसमानसारःपतिर्महेंद्रस्यमहोदधेश्च॥यस्यक्षरत्सैन्य
गजच्छलेनयात्रासुयातीवपुरोमहेंद्रः॥५४॥ज्याघातरेखेसुभुजोभुजाभ्यांबिभर्तियश्चापभृतांपुरोगः॥रिपुश्रि
यांसांजनबाष्पसेकेबंदीकृतानामिवपद्धतीद्वे॥५५॥यमात्मनःसद्मनिसन्निकृष्टोमंद्रध्वनित्याजितयामतूर्यः॥

तू

प२

स भावः ॥ काकुत्स्थमुद्दिश्य समत्सरोऽपि शशाम तेन क्षितिपाललोकः ॥ ३ ॥ तावत्प्रकीर्णाभिनवोपचारमिंद्रायुधद्योतिततोरणां
कं । वरः स वध्वा सह राजमार्गं प्राप ध्वजच्छायनिवारितोष्णं ॥ ४ ॥ ततस्तदालोकनतत्पराणां सौधेषु चामीकरजालवत्सु । बभू
वुरित्थं पुरसुंदरीणां त्यक्तान्यकार्याणि विचेष्टितानि ॥ ५ ॥ आलोकमार्गं सहसा व्रजंत्या कयाचिदुद्वेष्टनवांतमाल्यः ।
बद्धुं न संभावित एव तावत्करेण रुद्धोऽपि च केशपाशः ॥ ६ ॥ प्रसाधिकालंबितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्द्रवरागमेव । उत्सृष्ट
लीलागतिरागवाक्षादलक्तकांकां पदवीं ततान ॥ ७ ॥ विलोचनं दक्षिणमंजनेन संभाव्य तद्वंचितवामनेत्रा । तथैव वाताय
नसंनिकर्षं ययौ शलाकामपरा वहंती ॥ ८ ॥ जालांतरप्रेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्नां न बबंध नीवीं । नाभिप्रविष्टाभरण
प्रभेण हस्तेन तस्थाववलंब्य वासः ॥ ९ ॥ अर्धाचिता सत्वरमुत्थितायाः पदे पदे दुर्निमिते गलंती । कस्याश्चिदासीद्रशना त
दानीमंगुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा ॥ १० ॥ तासां मुखैरासवगंधगर्भैर्व्याप्तांतराः सांद्रकुतूहलानां । विलोलनेत्रभ्रमरैर्गवा
क्षाः सहस्रपत्राभरणा इवासन् ॥ ११ ॥ तां राघवं दृष्टिभिरापिबंत्यो नार्यो न जग्मुर्विषयांतराणि । तथा हि शेषेंद्रियवृत्ति

र॰वं
२८

रामः
२८

रासां सर्वात्मना चक्षुरिव प्रविष्टा ।।१२।। स्थाने वृता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममंस्त भोज्या ।। पद्मेव नारायणम
न्यथासौ लभेत कान्तं कथमात्मतुल्यं ।।१३।। परस्परेण स्पृहणीयशोभं न चेदिदं द्वंद्वमयोजयिष्यत् ।। अस्मिन्द्वये रूपवि
धानयत्नः पत्युः प्रजानां वितथोऽभविष्यत् ।।१४।। रतिस्मरौ नूनमिमावभूतां राज्ञां सहस्रेषु तथा हि बाला ।। गतेयमा
त्मप्रतिरूपमेव मनो हि जन्मान्तरसंगतिज्ञं ।।१५।। इत्युद्गताः पौरवधूमुखेभ्यः शृण्वन्कथाः श्रोत्रसुखाः कुमारः ।। उद्भा
सितं मंगलसंविधाभिः संबंधिनः सद्म समाससाद ।।१६।। ततोऽवतीर्याशु करेणुकायाः स कामरूपेश्वरदत्तहस्तः ।। वैद
र्भनिर्दिष्टमथो विवेश नारीमनांसीव चतुष्कमन्तः ।।१७।। महार्हसिंहासनसंस्थितोऽसौ सरत्नमर्घ्यं मधुपर्कमि
श्रं ।। भोजोपनीतं च दुकूलयुग्मं जग्राह सार्द्धं वनिताकटाक्षैः ।।१८।। दुकूलवासाः स वधूसमीपं निन्ये विनीतैरवरो
धरक्षैः ।। वेलासकाशं स्फुटफेनराजिर्नवैरुदन्वानिव चंद्रपादैः ।।१९।। तत्रार्चितो भोजपतेः पुरोधा हुत्वाग्निमाज्यादि
भिरग्निकल्पः ।। तमेव चाधाय विवाहसाक्ष्ये वधूवरौ संगमयांचकार ।।२०।। हस्तेन हस्तं परिगृह्य वध्वाः स राजसूनुः सु
तरां चकासे ।। अनंतराशोकलताप्रवालं प्राप्येव चूतः प्रतिपल्लवेन ।।२१।। आसीद्वरः कंटकितप्रकोष्ठः स्विन्नांगुलिः संव

नि ५

वृते कुमारी ॥ तस्मिन्द्वये तत्क्षणमात्मवृत्तिः समं विभक्तेव मनोभवेन ॥ २२ ॥ तयोरपांगप्रतिसारितानि क्रियासमापत्तिनिवर्ति-
र॰ वं॰ तानि ॥ ह्रीयंत्रणामानशिरे मनोज्ञामन्योन्यलोलानि विलोचनानि ॥ २३ ॥ प्रदक्षिणप्रक्रमणात्कृशानोरुदर्चिषस्तन्मि-
थुनं चकासे मेरोरुपांतेष्विव वर्तमानमन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामं ॥ २४ ॥ नितंबगुर्वी गुरुणा प्रयुक्ता वधूर्विधातृप्रतिमे-
२७ न तेन ॥ चकार सा मत्तचकोरनेत्रा लज्जावती लाजविमोक्षमग्नौ ॥ २५ ॥ हविःशमीपल्लवलाजगंधी पुण्यः कृशानोरुदियाय धू-
मः ॥ कपोलसंसर्पिशिखः स तस्या मुहूर्तकर्णोत्पलतां प्रपेदे ॥ २६ ॥ तदंजनक्लेदसमाकुलाक्षं प्रम्लानबीजांकुरकर्णपू-
रं ॥ वधूमुखं पाटलगंडलेखमाचारधूमग्रहणाद्बभूव ॥ २७ ॥ तौ स्नातकैर्बंधुमता च राज्ञा पुरंध्रिभिश्च क्रमशः प्रयुक्तं
कन्याकुमारौ कनकासनस्थावार्द्राक्षतारोपणमन्वभूतां ॥ २८ ॥ इति स्वसुर्भोजकुलप्रदीपः संपाद्य पाणिग्रहणं स रा-
जा महीपतीनां पृथगर्हणार्थं समादिदेशाधिकृतानधिश्रीः ॥ २९ ॥ लिंगैर्मुदः संवृतविक्रियास्ते ह्रदाः प्रसन्ना इव गू- रामः
ढनक्राः ॥ वैदर्भमामंत्र्य ययुस्तदीयां प्रत्यर्प्य पूजामुपदाछलेन ॥ ३० ॥ भर्तापि तावत्क्रथकैशिकानामनुष्ठितानंतरजावि- २७
वाहः ॥ सत्त्वानुरूपाहरणीकृतश्रीः प्रास्थापयद्राघवमन्वगाच्च ॥ ३१ ॥ तिस्रस्त्रिलोकप्रथितेन सार्धमजेन मार्गे वस

गौडुविल्लौतस्मादेपावर्ज्ञनकुंडिनेणः प्रहीसधेसोमेद्रवोस्समेः ॥३२॥ संनाजज्ञोकेःकृनपर्वुसंविदारैंभसिवौलमनोप
लभ्यं ॥ श्रुतस्यमानेः प्रमदामिथंतदोव सपेपानेमज्जस्यनसौ ॥३३॥ प्रमनावेः प्रगौपिकोशलेडप्रसेकेमौनत्वतयावन्तुः
श्रुनोनपोक्षसामिचैममेत्रौ त्रीनाभलाभेनेतदृतिमज्ञस्य ॥३४॥ नेप्रवृहंतेपविभोज्ञकसौउतोधनाज्ञमगर्लाःसुंहप्रः
वलिपुरीछौश्रीपभोदनानेत्रेविकमेपादमिवेडमतुः ॥३५॥ नस्याःसनक्षापोमनेप्रयोधमौन्दिवपपिप्रेसविवंकुमावेः
पुस्रगृतीसापिवनात्तिनीनो [illegible] भागीरथीशेलाद्रवोनेरंगः ॥३६॥ पृष्ठेःपदातौरथीनेरथेशेतुरं
गसादित्रुचगाधित्रुटे ॥ पंतोगजस्योप्रपद्गेफजस्पिस्तुल्पपुत्रिवंहिवमवप्रुहं ॥३७॥ नदत्सुतुपंथेविभाष्यवाचोनोदी
रयन्तिस्मकुलोपदेशाने ॥ वाणास्त्रैवंवपरस्पनेमोनामौजुनैचापमतःसमेतु ॥३८॥ ललाटवंदभ्रकुटीतवेगैस्त
तुसज्ञांदन्तनिपीडितोष्टेश्री ॥ श्रानत्तनेभस्वनिकुतकेटेई कावगर्भरवतिलिशिनोभिः ॥३९॥ उत्स्यापितेःसपत्नेचएंच
वैःसाडीकृतेःस्पंदनवेशावसै ॥ विस्तानितेःकुंज्ञनर्णनालैःनुकमेलोपन्तेगेधसर्वं ॥४०॥ मस्यध्वजोवाशुवास्पहिदी

र.वु.
३.

र्णैर्मुरद्विषः पृथुध्वजनी रजांसि ॥ व्रातुः पिबंतः परमार्थमत्स्याः पर्याविलानीव नवोदकानि ॥४१॥ रथाचयांगध्वनिनाविज
ज्जैर्विलोलद्वेटाकुमितेनेनागाः ॥ स्वभर्तृनामग्रहणाद्बभूव सांद्रे रजस्यात्मपरावबोधः ॥४२॥ आवद्धरावर्त्तोलोचनमार्ग
मोजौ रजोधकावस्ये विजृंभितस्य ॥ रात्रुस्तनाध्वादिपवी रजन्मा वालातलोऽभ्युदधिरपुवाह ॥४३॥ स च्छिन्नमूलः क्षत
जेनेनेत्राणुक्तस्यौ पुनिच्छासवनावधूतेः ॥ कुंजारोवस्य हुताशनस्य पूर्वीस्थितो धूमइवाविवभासे ॥४४॥ पृतानमरुद्धाप
गमैनपयस्योपर्यंतेर्णलभ्यनिवर्जितात्मतुः ॥ पैः सादिनोलक्षितपर्वकेतूत्तानैर्वसामर्थनयोनिजन्तुः ॥४५॥ अप्यर्धमार्गे पवनाणालू
नोधनुर्भृतां हस्तवतां पृषत्काः ॥ संप्रापुरेवाभिजवातवसोपरद्धार्धभागैः फलभिः सरव्यं ॥४६॥ आधोरणानांगजसंनिपाते
शिरांसि चक्रैर्निशितानुधारैः ॥ ह्न्तांनपिपेपन रवाग्रकोदिव्यामरुकैरानिविचेरापेतुः ॥४७॥ पर्यहुपृहन्मीनजवानमश्वैः पृ
तिपृहतानाक्षममेवकादी ॥ तुरंगमस्कंधनिषण्णदेहं प्रसान्चवसेनैरियुभीचकोसे ॥४८॥ नेतुस्तजोवर्मभृतां विकोशैर्हस्तुदंतेव्वों
सिभिः पतद्भिः ॥ उद्धृतमोग्रिरिवामयोवभृहुर्गजानावि वर्योक चशीवकनेरा ॥४९॥ शिलीमुखोत्कृत्तशिरः फलच्या च्युतैः शिरस्त्रैः स्व टम:
३.

कै२

प्रनारंकुर्यतेः ४

वकोरैर्वः ॥ नणालिभिः शेगानि नमघकुल्यानि नाक्रेम सौनिवं पानमस्मि ॥ ५० ॥ उपांतयोर्निष्कुषितं विहंगैराक्षिप्य तेभ्यः पिशि
तप्रियाणि ॥ केचन कोदिस्त नतालुदंतोऽस्विवो भुजं हि दंशै पावकाने ॥ ५१ ॥ कस्त्रित्निस्वकृतो नमागः सयो विमानपभुतोऽ
पसौ ॥ वामांगसंमत्कतुकेगनः स्वेन संलावुधं समवेददर्शी ॥ ५२ ॥ अस्त्रो मसकौ न्मथनादमं नांतावैवैरजौरपि वैचकौ
त्वितं ॥ शुश्वैरगदान्या पनसं पुनावैरनि घोर्वाहविमर्दनिष्ठौ ॥ ५३ ॥ पचस्यनेणाक्षनपौपुनर्जीर्तकौपनवा पीनमकल
मैवं ॥ शुभंप्तर आवैपिकयोस्त्रिदौर्सीदकायमरः पुर्यितयोर्विवादः ॥ ५४ ॥ व्युत्तांतुभौतानविनचेनचनत्मोऽइंगैपपंचौपतुनेव्यु
वस्त्रं ॥ पस्त्रोसुरेमानतयोः पुवश्चौपर्यपवसैवमहार्णवौमि ॥ ५५ ॥ पचेणभग्नौपिवलेमहोऽजोपयावजः पुत्सरीसेन्मर्मवं
धूमौनिव नेसमीरणेनयनौगिकल्पं न्नतेएवुवर्तिः ॥ ५६ ॥ नपौनिष्टुंगीकेवचौधनुष्मान्हेतुः सराजसकेमैकैवीनं
निवानपामातुमतावनारैः कल्पसयोऽनुरमिवौणवौभः ॥ ५७ ॥ सदक्षिणेन गणपुरवैनवामैर्व्यापारयनहस्तमलस्यमाऽजौ
मुाकर्णाकृष्यसकदंस्यपोऽनुमौर्वीवबाणास्तुरववौ निपुचनेने ॥ ५८ ॥ संचोदकः साधिकलोहितौ वैव्यंजोधरे त्वोधकुटी

पेयस्वरूपत्वेपि

एकं यरंबारः १

क्रोध १ लोहितो षैः १

र॰वं॰
३१

र्वृहद्भिः तत्त्रार्वगौघस्थलेनिकुंजनकेंदैरुकाननगर्भैर्द्विषतां शिरोभिः ॥ ५९ ॥ सवैर्बलांगैर्द्विरदप्रधानैः सर्वायुधैः कंटकभेदि
भिर्मुद्धे ॥ सर्वप्रयत्नेन च भूमिपालास्तस्मिन्प्रजह्रुर्युधि सर्व एव ॥ ६० ॥ सोस्त्रव्रजैश्छन्नरथः परेषां ध्वजाग्रमात्रेण ब
भूव लक्ष्यः ॥ नीहारमग्नो दिनपूर्वभागः किंचित्प्रकाशेन विवस्वतेव ॥ ६१ ॥ प्रियंवदात्प्राप्तमसौ कुमारः प्रायुंक्त राज
स्वधिराजसूनुः ॥ गांधर्वमस्त्रं कुसुमास्त्रकांतः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्तलौल्यः ॥ ६२ ॥ ततो धनुष्कर्षणमूढहस्तमेकांस
पर्यस्तशिरस्त्रजालं ॥ तस्थौ ध्वजस्तंभनिषण्णदेहं निद्राविधेयं नरदेवसैन्यं ॥ ६३ ॥ ततः प्रियोपात्तरसेधरोष्ठे निवे
श्य दध्मौ जलजं कुमारः ॥ येन स्वहस्तार्जितमेकवीरः पिबन्यशो मूर्तमिवाबभासे ॥ ६४ ॥ शंखस्वनाभिज्ञतया नि
वृत्तास्तं सन्नशत्रुं ददृशुः स्वयोधाः ॥ निमीलितानामिव पंकजानां मध्ये स्फुरंतं प्रतिमाशशांकं ॥ ६५ ॥ सशोणितैस्ते
न शिलीमुखाग्रैर्निक्षेपिताः केतुषु पार्थिवानां ॥ यशो हृतं संप्रति राघवेण न जीवितं वः कृपयेति वर्णाः ॥ ६६ ॥ स चाप
कोटीनिहितैकबाहुः शिरस्त्रनिष्कर्षणभिन्नमौलिः ॥ ललाटबद्धश्रमवारिबिंदुर्भीतां प्रियामेत्य वचो बभाषे ॥ ६७ ॥ इतः
परानर्भकहार्यशस्त्रान्वैदर्भि पश्यानुमता मयासि ॥ एवंविधेनाहवचेष्टितेन त्वं प्रार्थ्यसे हस्तगता ममैभिः ॥ ६८ ॥

पु॰पु॰ क्र॰ वी २

राम॰
३१

ग्रात्मानं सारथिं वास्या नरस्तत्तागपृष्ठे तेपीनरः सेः७

तस्याः प्रतिद्वंद्विभवाद्विषादात्सद्यो विमुक्तं मुखमाबभासे॥ निःश्वासबाष्पापगमात्प्रपन्नः प्रसादमात्मीयमिवात्मदर्शः
॥६९॥ हृष्टापि सा ह्रीविजिता न साक्षाद्वाग्भिः सखीनां प्रियमभ्यनंदत्॥ स्थली नवांभःपृषताभिवृष्टा मयूरकेकाभिरि
वाभ्रजालं॥७०॥ इति शिरसि स वामं पादमाधाय राज्ञामुदवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः॥ रथतुरगरजोभिस्तस्य रूक्षा
लकाग्रा समरविजयलक्ष्मीः सैव मूर्ता बभूव॥७१॥ प्रथमपरिगतार्थस्तं रघुः संनिवृत्तं विजयिनमभिनंद्य श्लाघ्यजाया
समेतं॥ तदुपहितकुटुंबः शांतिमार्गोत्सुकोऽभून्न हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय॥७२॥ इति श्रीरघुवंशे महाका
व्ये कालिदासकृतौ इंदुमतीलाभो नाम सप्तमः॥ पितुरनंतरमुत्तरकोशलान्समधिगम्य समाधिजितेन्द्रियः॥ दशरथः प्रशशास
महारथो यमवतामवतां च धुरि स्थितः॥१॥ अधिगतं विधिवद्यदपालयत्प्रकृतिमंडलमन्वकुलोचितम्॥ अभवदस्य ततो
गुणवत्तरं सनगरं नगरंध्रकरौजसः॥२॥ उभयमेव वदंति मनीषिणः समयवर्षितया कृतकर्मणाम्॥ बलनिषूदनम
र्थपतिं च तं श्रमनुदं मनुदंडधरान्वयम्॥३॥ जनपदे न गदः पदमादधावभिभवः कुत एव सपत्नजः॥ क्षितिरभूत्फलवत्य
जनंदने शमरतेऽमरतेजसि पार्थिवे॥४॥ दशदिगंतजिता रघुणा यथा श्रियमपुष्यदजेन ततः परम्॥ तमधिगम्य तथैव पु

समयेप्रस्तानेपावर्षितारश्विदानं तेन॥ द्वितीयेपक्षे समयेपाऽन्तेपा वाषितादद्भिस्तानपा२

सर्गः

अपमानं ८२
पेकानां ८

मनुनारा शासि
त्तादंडो मनुर्दंडः
धरः तीति धरः मनु
दंडस्य धरो ग्रन्वयो
येषामपस्य सः२

नृप ४
गुणकर्मिरा: का
षितारा: भा जिनु
तेषां अनंतनूम
नुदति दूरीकरो
ति२

५२

र॰ पु॰
३२

वसन्ता॥२

नेर्वभौने नम हीनुमे हिनेप ना केनम ॥ ५ ॥ समत पांव ब्रुवह्ठि विसर्जने नैर्नियम नोदिसनौ चुन नाधिपुः ॥ मुन्दुपयोपनुपुरापुत्र
नेमव मौ सव तुणा गुस वंतुचा ॥ ६ ॥ नेम गधाम्ति चतिनेदु को दवैने चमशानि पुनिमाभ न गोमधु ॥ नुदुदपायनेवानवयोवनं
प्रिय नमायुनमानेमपाल चनेः ॥ ७ ॥ नेकुपणोपुभवृस पित्रास वैनेविनयापदिरामकेपास्वधि ॥ न चलपन्तुअवैथ्व
पिनेनवागपरुवापरुपास नमीम्वितो ॥ ८ ॥ उदयमेस्त मयंच नमुव र्तादुभ यमानुस्ति वैवसुधापिपाः ॥ सर्वैनिदेयो पुस्त॥२
मेलेवेपुनोमभस्तुरदेयोऊदयंम्युतिगर्जुलोम ॥ ९ ॥ चुम्पदेके चपेनसेमे दीनी मुदधि नेमिमध्यि ऊप्मचामानेः ऊर्ध्वम
वोमपदेस्पतिकेव लैगजव मौजवमोवदृपोचम ॥ १० ॥ चुवानिमेक चपेनवचपिनो ज्ञितचनेब्धि लेनसधतुर्मनेः ॥ विज्ञप
डुदुमिनोघपुवेणीवोहुनचवोने नवाहनसेपदः ॥ ११ ॥ शमित्रपसवलेः क्षितकोटिवापिघ्निपोतुं लिंदनुपुनेदवः ॥ वमन शी लाता ८
वदितुवोधवुवोहिवोन्तनवतानवतामनसानुनेः ॥ १२ ॥ चवणयोर्नेघचागेलमन्ह्मिर्तुकुदचनेनमवीचिर्मेस्पशाने
नुपतयेः शातमोमऊनोपयोमनुनमरवंनेमस्वेडितयौतुवं ॥ १३ ॥ निवत्वजेसेमहाणवनोधसःसचिवकानितवासखंतंजलीन
समनुकंप्यसपानपनिगयलोनेनलकानलकानवनापुचौम ॥ १४ ॥ उपगजोपिचमंडलनाभितामनुदेतामसितानपवा नमः
३२

श्चिपमेवेदस्पर्सरं धुषु लोनेरु तिहि:१
लोमेशिदे पितुमि वपुम:२ लोकाः४ चिस्लो२

नलाः॥ सुजितमस्तित्नपास्वदनित्सर्वदे नैतसौनेतसेप्मसमधुतेः॥१५॥ तेमयुतायककुत्स्यकुलोडवंषुंतुधमोत्मभुवं
कौशल्याके चपतिवतानूपतिमंनुमसेवनदेवैनासककमुलाकुमेलाबुवंमर्यिधु॥१६॥ नमेलभंनेपतिंयमेदेवता॥ शिवानिएमि
वेस्तागवर्मापगाः॥ मगधकोशलककपुत्रागिरोनांउलितचौहिते चोपित्रमोगेणमे॥१७॥ खियतमामिनेसौमतिस
भिवेभौतिसभिवेवपुवुंमहसत्किभिः॥ उपगमोविनिनीकुचिंवुघुजाहन्तिहपोविहयोगुविचक्षणाः॥१८॥ सकिल जेसुप
संघुगमधिंसलयनेमेवैवैनप्युतेपघमतानपः॥ स्वमुजवीपमेगापपहिकुनेखुनवधूंवृभ्नाःशनै॥१९॥ कंतेवु रवधे५
स्तक मुकुटेन६ तेनेविंसजिनमौलिनाधुजसेभार्तनेहिग्वेखुनोहतोः॥ कैनकपपसधुकुयशोभिनोवितमेसौशचयंतरां॥२०॥ सुजिन नमसा ४
अनीतिदृ य्येन६
स्वपती: सं न:५ देहमनेकुशमेस्वलांयतमिनेमगमहगपविगृतान्॥ शुधिवसंस्तनुमध्वनहीसितामसम्भामयुदीस्वनः॥२१॥ सु
वभपुपुयनोनियनेकिपःसुनसमाजसमाकंमणोच्चितेः॥ नेमयातिस्मसकेवलमुन्नेनेवनमुचेनमुचेनचयेशिने॥२२॥
श्रुसकंदेवनिंतेनतनत्वितोहतिहयाग्रसनेणधनुर्मता॥ दिनकनाभिरुवानलचेलतोधुधिनेरुधिचेलखुनदिवाने॥२३॥
श्रयसमावतनेकुछमेनवेस्तंमवनेविजुमेकनेनाधिपम्॥ यमकुवेनजलेमवनवाजिणासमधुनेचितविक्रमम॥२४॥ जि

चि२ देवमानेः२ पुवेशा२ पोम्प२ नमपत२ मधुरं१

मूलपो भ्रमरा पतत्रिणो ष्वपि सरसः तडागस्य कमलिनीमभिपुर
ऊलप द्विरेफो राजहंसा वा: ८

र॰वं॰
२३

गमिषुर्धनदाध्युषितां दिशं रथयुजा परिवर्तितवाहनः ॥ दिनमुखानि रविर्हिमनिग्रहैर्विमलयन्मलयं नगमत्यजत्
२५ ॥ कुसुमजन्म ततो नवपल्लवास्तदनु षट्पदकोकिलकूजितम् ॥ इति यथाक्रममाविरभून्मधुर्द्रुमवतीमवतीर्य वनस्थ
लीम् ॥ २६ ॥ नयगुणोपचितामिव भूपतेः सदुपकारफलां श्रियमर्थिनः ॥ अभिययुः सरसो मधुसंभृतां कमलिनीम
लिनीरपतत्रिणः ॥ २७ ॥ कुसुममेव न केवलमार्तवं नवमशोकतरोः स्मरदीपनम् ॥ किसलयप्रसवोऽपि विलासिनां म
दयिता दयिताश्रवणार्पितः ॥ २८ ॥ विरचिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रविशेषकाः ॥ मधुलिहां मधुदानविशार
दाः कुरबका रवकारणतां ययुः ॥ २९ ॥ सुवदनावदनासवसंभृतस्तदनुवादिगुणः कुसुमोद्गमः ॥ मधुकरैरकरो
न्मधुलोलुपैर्बकुलमाकुलमायतपंक्तिभिः ॥ ३० ॥ उपहितं शिशिरापगमश्रिया मुकुलजालमशोभत किंशुके ॥ प्रण
यिनीव नखक्षतमंडनं प्रमदया मदयापितलज्जया ॥ ३१ ॥ व्रणगुरुप्रमदाधरदुःसहं जघननिर्विषयीकृतमेखलम् ॥
नखलु तावदशेषमपोहितुं रविरलं विरलं कृतवान्हिमम् ॥ ३२ ॥ अभिनयान्परिचेतुमिवोद्यता मलयमारुतकंपितप
ल्लवा ॥ अमदयत्सहकारलता मनः सकलिका कलिकामजितामपि ॥ ३३ ॥ प्रथममन्यभृताभिरुदीरिताः प्रविरला इव मु

सुवदनानां सुमुखीनां वदनासवेन नाम मुखमदिरागंडूषेण संभृतः समुल्लसनः ५ तदनुवादी मुखवासोगंध्यनुसारि गुणः सौ॰
रभ्यं पास्य सत थाप

मधुना मक
रंदेन संभृतां
निर्भरां

मदेनापापिता
ता मुक्तालज्जा
पाक्षया मातेया ३

वसंत लक्ष्म्या
लमः ३३

ग्या वह्निकणा ॥ सुचाभिगंधिषु गुरुसुविबोमिनः कुसमस्मिताशुस्मितांबनराजिषु ॥ ३४ ॥ स्फुरितसुरवषभमनसवनगीतपर्यः कुसुमको

ला मलदंतरुचो वधूः ॥ उपवनांतलताः पवनाहतैः किसलयैः सलयैरिव पाणिभिः ॥ ३५ ॥ ललितविभ्रमबंधविचक्षणं सुरभिगं

धपराजितकेसरम् ॥ पतिषु निर्विविशुर्मधुमंगनाः स्मरसखं नवसवडनवर्जितम् ॥ ३६ ॥ शुशुभिरे स्मितचारुतमाननाः स्त्रियं

इव स्थलपद्मजितमेखलाः ॥ विकचतामरसागृहदीर्घिकाः मदकलोदकलोलविहंगमाः ॥ ३७ ॥ उपययौ तनुतां मधुखंडि

ता हिमकरोदयपांडुमुखच्छविः ॥ सहशामिवसमागमनिर्वृतिं वनितया नवयाजीवधूः ॥ ३८ ॥ अपतुषारतया विसद

प्रभैः सुरतसंगपरिश्रमनोदिभिः कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोजितकेतनम् ॥ ३९ ॥ हुतहुताशनदीप्तिवनश्रियः

प्रतिनिधिः कनकाभरणस्य यत् ॥ युवतयः कुसुमं दधुराहितं तदलके दलकेशरपेशलम् ॥ ४० ॥ अलिभिरंजनबिंदुमनोह

रैः कुसुमपंक्तिनिपातिभिरंकितः ॥ न खलु शोभयति स्म वनस्थलीं न तिलकस्तिलकः प्रमदामिव ॥ ४१ ॥ अमदयन्मधुगं

धसनाथया किसलयाधरसंगतया मनः ॥ कुसुमसंभृतया नवमल्लिका स्मितरुचा तरुचारुविलासिनी ॥ ४२ ॥ अरुणरागनि

षेविभिरंशुकैः श्रवणलब्धपदैश्च यवांकुरैः ॥ परभृताविरुतैश्च विलासिनः स्मरबलैरबलैकरसाः कृताः ॥ ४३

केसेषु किंजल्कः स्कंधं ४

फा मो छ२

प्रसूनं कुसुमं सुमं २ मकरो ५
कोकिल शब्दः २

पं ३

उपचितावयवाशुचिभिःकणैरलिकदंबकयोगमुपेयुषी॥सदृशकांतिरलक्ष्यतमंजरीतिलकजालकजालकमौक्ति
र० कु० ३४ कैः॥४४॥ध्वजपटंमदनस्यधनुर्भृतश्छविकरंमुखचूर्णमृतुश्रियः॥कुसुमकेसररेणुमलिव्रजाःसपवनोपवनो
स्थितमन्वयुः॥४५॥रुतदृभवंवनवहोत्सवमनुसवंपदेवचित्रिपुयुकंठजिहुत्सपा॥अनुनदीसनुवत्रुपचित्रहैश्वजलकामव
लाजनैः॥४६॥सजतेमानमनल्पवतेविग्रहेनपुनर्गतिगतैचतुरैवपः॥पदमध्यतामिचितीविभिवेदितेऽस्मनमृतेनमत्तेस जउतो २
वधूजनैः॥४७॥अपपयामरुद्भिरमानेवगुरुलवंसमनुभपविलासवसौरवः नरपतिस्वकमेषजगधानतेसमधुमन्मथ
परिषयं ७ उत्त मन्मथसंनिभः॥४८॥पृनिचयैश्चललस्पनिपातनैर्भयत्रपौस्तवकृदिगिवोधनम॥भ्रमजयासुप्रणोचकचोसंसो
क्र० पं ६ नतुमंतोऽनुमतःसचिदैवयौ॥४९॥मगवनोपगमसमुवेवमदिपुलकंदनिवमसचासनः॥गगनेयक्वेसुकोऽदन्ने
एउमिनमविनासुनितानुमिंबाकेचोते॥५०॥गुणिपत्रमोलिनसोवनमालयादैपलाशस्ववर्णानतुलकदः॥नुनगवेलानवच तम: ३४
लकुंडलैर्विदुतवडतचौविनमस्मिदु॥५१॥नसनाविनिवोसितविग्रहाभुमनुसंककमितेस्मणवल्लपः॥ददहसुवेध्वनिते
वनदेवताःसुनयनेनयनेदिनकोपालम॥५२॥द्रवगमलिवागुरिकैर्धयमास्थितंव्यपगतानलदस्युविवेशसः॥ स्थितनतु

नदोध्यांसकितं ३

गमनुमितिनिपानवन्मृगवयेगवयोपचितंवनम ॥५३॥ अथनभस्यइवत्रिदशायुधंकनकपिंगतडिगुणसंयुतम ॥ धनुरे
धिज्यमनाधिरुपाददेनरवरोरुवरोषितकेसरी ॥५४॥ तस्यस्तनप्रणयिभिर्मुहुरेणशावैर्व्याहन्यमानहरिणीगमनंपुर
स्तात ॥ आविर्बभूवकुशगर्भमुखंमृगाणांयूथंतदग्रसरगर्वितकृष्णसारं ॥५५॥ तत्प्रार्थितंजवनवाजिगतेनराज्ञातूणी
मुखोद्धृतशरेणविशीर्णपंक्ति ॥ स्यामीचकारवनमाकुलदृष्टिपातैर्वातेरितोत्पलदलप्रकरैरिवार्द्रैः ॥५६॥ लक्ष्यीकृ
तस्यहरिणस्यहरिप्रभावःप्रेक्ष्यस्थितांसहचरींव्यवधायदेहं ॥ आकर्णकृष्टमपिकामितयासधन्वीबाणंकृपामृदुम
नाःप्रतिसंजहार ॥५७॥ तस्यापरेष्वपिमृगेषुशरान्मुमुक्षोःकर्णांतमेत्यबिभिदेनिबिडोपिमुष्टिः ॥ त्रासातिमात्रचटु
लैःस्मरतःसुनेत्रैःप्रौढप्रियानयनविभ्रमचेष्टितानि ॥५८॥ उत्तस्थुषःसपदिपल्वलपंकमध्यान्मुस्ताप्ररोहकवलावय ल४
वानुकीर्णम ॥ जग्राहसद्रुतवराहकुलस्यमार्गंसुव्यक्तमार्द्रपदपंक्तिभिरायताभिः ॥५९॥ तंवाहनादवनतोत्तरकायमीष
२ द्विध्यंतमुद्धतसटाःप्रतिहंतुमीषुः ॥ नात्मानमस्यविविदुःसहसावराहावृक्षेषुविद्धमिषुभिर्जघनाश्रयेषु ॥६०॥ तेनाभि
घातरभसस्यविकृष्यपत्रीवन्यस्यनेत्रविवरेमहिषस्यमुक्तः ॥ निर्भिद्यविग्रहमशोणितलिप्तपुंखस्तंपातयांप्रथममासपपा त२

षस्य२

नमेरेः

उन्नतं

र॰ वं॰ ३५

स्थाने ॥ ६१ ॥ प्रायो विषाणपरिमोक्षलघूत्तमांगान्खड्गांश्चकार नृपतिर्निशितैः क्षुरप्रैः ॥ शृंगं स दृप्तविनयाधिकृतः

परेषामत्युच्छ्रितं न ममृषे न तु दीर्घमायुः ॥ ६२ ॥ व्याघ्रानभीरभिमुखोत्पतितान्गुहाभ्यः फुल्लासनाग्रविटपानिव वा

युभग्नान् ॥ शिक्षाविशेषलघुहस्ततया निमेषात्तूणीचकार शरपूरितवक्त्ररंध्रान् ॥ ६३ ॥ निर्घातोग्रैः कुंजलीना

न्जिघांसुर्ज्यानिर्घोषैः क्षोभयामास सिंहान् ॥ नूनं तेषामभ्यसूयापरोऽभूद्वीर्योदग्रे राजशब्दे मृगेषु ॥ ६४ ॥ तान्हत्वा

गजकुलबद्धतीव्रवैरान्काकुत्स्थः कुटिलनखाग्रलग्नमुक्तान् ॥ आत्मानं रणकृतकर्मणां गजानामानृण्यं गत

मिव मार्गणैरमंस्त ॥ ६५ ॥ चमरान्परितः प्रवर्तिताश्वः क्वचिदाकर्णविकृष्टभल्लवर्षी नृपतीनिव तान्वियोज्य स

द्यः सितवालव्यजनैर्जगाम शान्तिं ॥ ६६ ॥ अपि तुरगसमीपादुत्पतन्तं मयूरं न स रुचिरकलापं बाणलक्ष्यीचकार

सपदि गतमनस्कश्चित्रमाल्यानुकीर्णे रतिविगलितबंधे केशपाशे प्रियायाः ॥ ६७ ॥ तस्य कर्कशविहारसंभवं स्वेदमान

नविलग्नजालकम् ॥ आचचाम सतुषारशीकरो भिन्नपल्लवपुटो वनानिलः ॥ ६८ ॥ इति विस्मृतान्यकर

उद्दीपमानमपि

राम: ३५

रमीयमात्मनः सचिवावलंबितधुरं धराधिपं ॥ परिवृढरागमनुबंधसेवया मृगया जहार चतुरेव कामिनी ॥ ४९ ॥ स ललित
कुसुमप्रवालशय्यां ज्वलितमहौषधिदीपिकासनाथां ॥ नरपतिरतिवाहयांबभूव क्वचिदसमेतपरिच्छदस्त्रियामां ॥ ५० ॥ रा वि २
उषसि स गजयूथकर्णतालैः पटुपटहध्वनिभिर्विनीतनिद्रः ॥ अरमत मधुराणि तत्र शृण्वन् विहगविकूजितबंदिमंगला व २
नि ॥ ५१ ॥ अथ जातु रुरोर्गृहीतवर्त्मा विपिने पार्श्वचरैरलक्ष्यमाणः ॥ श्रमफेनमुचा तपस्विगाढां तमसां प्राप नदीं तुरं
गमेण ॥ ५२ ॥ कुंभपूरणभवः पटुरुच्चैरुच्चचार निनदोंऽभसि तस्याः ॥ तत्र स द्विरदबृंहितशंकी शब्दपातिनमिषुं विससर्ज ॥ ५३ ॥
नृपतेः प्रतिषिद्धमेव तत्कृतवान्पंक्तिरथो विलंघ्य यत् ॥ अपथे पदमर्पयंति हि श्रुतवंतोऽपि रजोनिमीलिताः ॥ ५४ ॥ हा ता मोल ६
तेति क्रंदितमाकर्ण्य विषण्णस्तस्यान्विष्यन्वेतसगूढं प्रभवं सः ॥ शल्यप्रोतं प्रेक्ष्य सकुंभं मुनिपुत्रं तापादंतःशल्य इवा
सीत्क्षितिपोऽपि ॥ ५५ ॥ तेनावतीर्य तुरगात्प्रथितान्वयेन पृष्टान्वयः स जलकुंभनिषण्णदेहः ॥ तस्मै द्विजेतरतपस्विसुतः स्ख र ३
लद्भिरात्मानमक्षरपदैः कथयांबभूव ॥ ५६ ॥ तच्चोदितश्च तमनुद्धृतशल्यमेव पित्रोः सकाशमवसन्नदृशोर्निनाय ॥ ताभ्यां तथाग
तमुपेत्य तमेकपुत्रमज्ञानतः स्वचरितं नृपतिः शशंस ॥ ५७ ॥ तौ दंपती बहु विलप्य शिशोः प्रहर्त्रा शल्यं निखातमुदहारय

ला २

तच्चोदितस्तमनुद्धृत २

तामुरस्तः ॥ सोऽभूत्परासुरथभूमिपतिं ससापहस्तार्पितैर्नयनवारिभिरेववृद्धः ॥ ७८ ॥ दिष्टांतमाप्स्यतिभवानपि
पुत्रशोकादंतेवयस्यहमिवेतितमुक्तवंतम् ॥ आक्रांतपूर्वमिवमुक्तविषंभुजंगंप्रोवाचकोशलपतिः प्रथमापराद्धः ७९
शापोऽप्यदृष्टतनयाननपद्मशोभेसानुग्रहोभगवतामयिपातितोयम् कृष्यांदहन्नपिखलुक्षितिमिंधनेद्धोबीजप्ररो
हजननींज्वलनः करोति ॥ ८० ॥ इत्थंगतेगतघृणः किमयंविधत्तांवध्यस्तवेत्यभिहितोवसुधाधिपेन ॥ एधानहुताश
नवतः समुनिर्ययाचेपुत्रंपरासुमनुगंतुमनाः सदारः ॥ ८१ ॥ प्राप्तानुगः सपदिशासनमस्यराजासंपाद्यपातकवि
लुप्तधृतिर्निवृत्तः ॥ अंतर्निविष्टपदमात्मविनासहेतुंसापंदधज्ज्वलनमौर्वमिवांबुराशिः ॥ ८२ ॥ इतिश्रीरघुवंशे
महाकाव्येकविश्रीकालिदासकृतौदशरथमृगयावर्णनोनामनवमः सर्गः ॥ पृथ्वींशासतस्तस्यपाकशासनतेजसः किंचिदू पालपतः ४
नमनूनर्द्धेः शरदामयुतंययौ ॥ १ ॥ नचोपलेभेपूर्वेषामृणनिर्मोक्षसाधनम् सुताभिधानंसज्योतिः सद्यः शोकतमोपहम् ॥ २ ॥
अतिष्ठत्प्रत्ययापेक्षसंततिः सचिरंनृपः ॥ प्राङ्मंथादनभिव्यक्तरत्नोत्पत्तिरिवार्णवः ॥ ३ ॥ ऋष्यशृंगादयस्तस्यसंतः सं
तानकांक्षिणः ॥ आरेभिरेजितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः ॥ ४ ॥ तस्मिन्नवसरेदेवाः पौलस्त्योपप्लुताहरिम् ॥ अभिजग्मु

वामदेवा २

प्रस्पा[2]

र॰घुं॰ ३६

नाप्तुं नस्तः ॥ सोभूत्परासुरथ भूमिपतिं स शाप हस्तार्पितैर्नयनवारिभिरेव वृद्धः ॥ ७८ ॥ दिष्टांतमाप्स्यति भवानपि
पुत्रशोकादंत्ये वयस्यहमिवेति तमुक्तवंतम् ॥ आक्रांतपूर्वमिव मुक्तविषं भुजंगं प्रोवाच कोशलपतिः प्रथमापराद्धः ७९
शापोप्यदृष्टतनयाननपद्मशोभे सानुग्रहो भगवता मयि पातितोयम् कृष्यां दहन्नपि खलु क्षितिमिंधनेद्धो बीजप्ररो
हजननीं ज्वलनः करोति ॥ ८० ॥ इत्थंगते गतघृणः किमयं विधत्तां वध्यस्तवेत्यभिहितो वसुधाधिपेन ॥ एधान्हुताश
नवतः स मुनिर्ययाचे पुत्रं परासुमनुगंतुमनाः सदारः ॥ ८१ ॥ प्राप्तानुगः सपदि शासनमस्य राजा संपाद्य पातकवि
लुप्तधृतिर्निवृत्तः ॥ अंतर्निविष्टपदमात्मविनाशहेतुं शापं दधज्ज्वलनमौर्वमिवांबुराशिः ॥ ८२ ॥ इति श्रीरघुवंशे
महाकाव्ये कवि श्रीकालिदासकृतौ दशरथमृगयाविहारो नाम नवमः सर्गः ॥ पृथिवीं शासतस्तस्य पाकशासनतेजसः किंचिदू पालपतः४
नमनूनर्द्धेः शरदामयुतं ययौ ॥ १ ॥ न चोपलेभे पूर्वेषामृणनिर्मोक्षसाधनम् सुताभिधानं स ज्योतिः सद्यः शोकतमोपहम् २ ॥
अतिष्ठत्प्रत्ययापेक्षसंततिः स चिरं नृपः ॥ प्राङ्मंथादनभिव्यक्तरत्नोत्पत्तिरिवार्णवः ॥ ३ ॥ ऋष्यशृंगादयस्तस्य संतः सं रामः
तानकांक्षिणः ॥ आरेभिरे जितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः ॥ ४ ॥ तस्मिन्नवसरे देवाः पौलस्त्योपप्लुता हरिम् ॥ अभिजग्मु ३६

वामदेवा[2]

निदघार्त्ताः छायावृक्षमिवाध्वगाः ॥ ५ ॥ ते च प्रापुरुदन्वंतं बुबुधे चादिपूरुषः ॥ अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि ल
क्षणं ॥ ६ ॥ भोगिभोगासनासीनं ददृशुस्तं दिवौकसः ॥ तत्फणामंडलोद्धार्चिर्मणिद्योतितविग्रहम् ॥ ७ ॥ श्रियः पद्मनिष
ण्णायाः क्षौमांतरितमेखले ॥ अंके निक्षिप्तचरणमास्तीर्णकरपल्लवे ॥ ८ ॥ प्रबुद्धपुंडरीकाक्षं बालातपनिभांशुकम् दि
वसं शारदमिव प्रारंभसुखदर्शनम् ॥ ९ ॥ प्रभानुलिप्तश्रीवत्सलक्ष्मीविभ्रमदर्पणम् ॥ कौस्तुभाख्यमपां सारं विभ्रा
णं बृहतोरसा ॥ १० ॥ बाहुभिर्विटपाकारैर्दिव्याभरणभूषितैः ॥ आविर्भूतमपां मध्ये पारिजातमिवापरम् ॥ ११ ॥ दै
त्यस्त्रीगंडलेखानां मदरागविलोपिभिः ॥ हेतिभिश्चेतनावद्भिरुदीरितजयस्वनम् ॥ १२ ॥ मुक्तशेषविरोधेन कुलि
शव्रणलक्ष्मणा ॥ उपस्थितं प्रांजलिना विनीतेन गरुत्मता १३ योगनिद्रांतविशदैः पावनैरवलोकितैः भृग्वादी
ननुगृह्णंतं सौखशायनिकानृषीन् ॥ १४ ॥ आदिकुलकम् ॥ प्रणिपत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरद्विषाम् ॥ अथैनं तुष्टुवुः स्तुत्यमवा
ङ्मनसगोचरम् ॥ १५ ॥ नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्वं तदनु बिभ्रते ॥ अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं त्रेधा स्थितात्मने ॥ १६ ॥ एककारणतस्तां
तामवस्थां प्रतिपद्यसे ॥ नानात्वं रागसंयोगात्स्फटिकस्येव तत्तव ॥ १७ ॥ रसान्तराण्येकरसं यथा दिव्यं पयोऽश्नुते ॥ देशे देशे गुणेष्वेवम

र॰वं॰
३०

वस्थात्त्वमविक्रियः ॥१८॥ अमेयोमितलोकस्त्वमनर्थीप्रार्थनावहः ॥ अजितोजिष्णुरत्यन्तमव्यक्तोव्यक्तकारणम् ॥१९॥ हृदयस्थ
मनासन्नमकामंत्वांतपस्विनम् ॥ दयालुमनघस्पृष्टंपुराणमजरंविदुः ॥२०॥ सर्वज्ञस्त्वमविज्ञातःसर्वयोनिस्त्वमात्मभूः ॥ सर्वप्र
भुरनीशस्त्वमेकस्त्वंसर्वरूपभाक् ॥२१॥ सप्तसामोपगीतंत्वांसप्तार्णवजलेशयम् ॥ सप्तार्चिर्मुखमाचख्युःसप्तलोकैकसंश्र
यम् ॥२२॥ चतुर्वर्गफलंज्ञानंकालावस्थाश्चतुर्युगाः ॥ चतुर्वर्णमयोलोकस्त्वत्तःसर्वंचतुर्मुखात् ॥२३॥ अभ्यासनिगृहीतेन
मनसाहृदयाश्रयम् ॥ ज्योतिर्मयंविचिन्वन्तियोगिनस्त्वांविमुक्तये ॥२४॥ अजस्यगृह्णतोजन्मनिरीहस्यहतद्विषः ॥ स्वपतोजा
गरूकस्ययाथार्थ्यंवेदकस्तव ॥२५॥ शब्दादीन्विषयान्भोक्तुंचरितुंदुश्चरंतपः ॥ पर्याप्तोसिप्रजाःपातुमौदासीन्येनवर्तितुम्
॥२६॥ बहुधाप्यागमैर्भिन्नाःपंथानःसिद्धिहेतवः ॥ त्वय्येवनिपतंत्योघाजाह्नवीयाइवार्णवे ॥२७॥ त्वय्यावेशितचित्तानांत्व
त्समर्पितकर्मणाम् ॥ गतिस्त्वंवीतरागाणामभूयःसंनिवृत्तये ॥२८॥ प्रत्यक्षोप्यपरिच्छेद्योमह्यादिर्महिमातव ॥ आप्तवाग
नुमानाभ्यांसाध्यंत्वांप्रतिकाकथा ॥२९॥ केवलंस्मरणेनापिपुनासिपुरुषंयतः ॥ अनेनवृत्तयःशेषानिवेदितफलास्त्वयि ॥३०॥
उदधेरिवरत्नानितेजांसीवविवस्वतः ॥ स्तुतिभ्योव्यतिरिच्यन्तेदूराणिचरितानिते ॥३१॥ अनवाप्तमवाप्तव्यंनतेकिंचिन्नविद्यते ॥

रामः
३०

लोकानुग्रह एवैको हेतुस्ते जन्मकर्मणोः ॥ ३२ ॥ महिमानं च दुःकीर्त्तं न वसंक्रियते वचः ॥ श्रमेणात्र दृष्टा कृपावानगु
णानामिथ्यत्नया ॥ ३३ ॥ इतिप्रसादयामासुस्तेस्तु वाक्तम धोक्षजम् ॥ भक्तार्पथ्यामहतिः सोकिंन स्तुतिःपरमेष्ठिनः ॥ ३४
ततस्तेकुशलं संपृष्टन्यं जितप्रीतयेतु नाः ॥ भयमपपो हेलादाच त्रुनैंक्रांतोदधेः ॥ ३५ ॥ अथ वेलासमासन्नशैलनेधृ
तुनादिना ॥ स्वनेणोवाच भगवान् निभर्त्तार्णवध्वनि ॥ ३६ ॥ उन्नाणस्य कवेतस्य वर्णस्यानसमीनिता ॥ वभवकृतसस्का
नाचनिनार्थैवभानती ॥ ३७ ॥ वभौसदशनज्योत्स्नासाविभोर्वदनोद्भवा ॥ निर्यातिशेषा च नणांद्रुंगोदर्ध्वप्रवर्त्तिनी ॥ ३८
जानेवो नक्षसा का नावनुभावपनाक्रमो ॥ भंगिनां तमसे वो भौगणोप्रथममध्यमो ॥ ३९ ॥ विद्धिलं नयमानं च तेनमेभुव
नत्रयम् ॥ एकामोपनतेने वसाधोर्हृदयमेनसा ॥ ४० ॥ कार्यंतु चैककार्यत्वादस्माप्योस्मिनवजिणा ॥ स्वयमेव स्थितावानोग्रः सा
नयोप्रतिपद्यते ॥ ४१ ॥ स्वासिधाना पविहितः कामं च कस्यतेनमे ॥ स्यापितोह्यशमोमदर्धालभ्याशाद्वत्र क्षमा ॥ ४२ ॥ स्वतुर्वे
नातिसगास्त्वमयानसडनात्मनः ॥ अत्साद्रुढंनिपोःसोढुं चंदनेनेव भोगिनः ॥ ४३ ॥ धाता तें तपसा प्रीतं पयाचेस ह्निकास्तनः
दैवासर्गादवाप्यतं मत्तैर्वास्यापनाप्नुरवेः ॥ ४४ ॥ सोहंदासत्वयी भर्त्तावानणाभमेवेलिक्षममम ॥ कन्निष्यामिसनैनैस्त्री सौस्त

ल्कि नः कमलोच्चयम् ॥४५॥ अध्वरे यज्वभिर्भागं कल्पितं विधिवत्पुनः ॥ मायाविभिरनालीढमादास्यध्वे निशाचरैः ॥४६॥
र॰वं॰ ३८ वैमानिकाः पुण्यकृतस्त्यजंतु मरुतां पथि ॥ पुष्पकालोकसंक्षोभं मेघावरणतत्पराः ॥४७॥ मोक्ष्यध्वे स्वर्गवंदीनां वेणी
वंधानदूषितान् ॥ शापयंत्रितपौलस्त्यवलात्कारकचग्रहैः ॥४८॥ रावणावग्रहक्लांतमिति वागमृतेन सः ॥ अभिवृष्य
मरुत्सस्यं कृष्णमेघस्तिरोदधे ॥४९॥ पुरुहूतप्रभृतयः सुरकार्योद्यतं सुराः ॥ अंशैरनुययुर्विष्णुं पुष्पैर्वायुमिव द्रुमाः
५०॥ अथ तस्य विशांपत्युरंते कामस्य कर्मणः ॥ पुरुषः प्रवभूवाग्नेर्विस्मयेन सहर्त्विजाम् ॥५१॥ हेमपात्रगतं दोर्भ्यामादधा
नः पयश्चरुं ॥ अनुप्रवेशादाद्यस्य पुंसस्तेनापि दुर्वहम् ५२ ॥ युग्मं ॥ प्राजापत्योपनीतं तदन्नं प्रत्यग्रहीन्नृपः ॥ वृषेव पयसां सारमाविष्कृतमुदन्वता ॥५३॥ अनेन कथिता राज्ञो गुणास्तस्यान्यदुर्लभाः ॥ प्रसूतिं चकमे तस्मिंस्त्रैलोक्यप्रभवोपि यत् ॥५४
स तेजो वैष्णवं पत्न्योर्विभेजे चरुसंज्ञितम् ॥ द्यावापृथिव्योः प्रत्यग्रमहर्पतिरिवातपम् ॥५५॥ अर्चिता तस्य कौसल्या प्रि
या केकयवंशजा ॥ अतः संभावितां ताभ्यां सुमित्रामैच्छदीश्वरः ॥५६॥ ते बहुज्ञस्य चित्तज्ञे पत्न्यौ पत्युर्महीक्षितः ॥ चरोर रामः ३८
र्धार्धभागाभ्यां तामयोजयतामुभे ॥५७॥ सापि प्रणयवत्यासीत्सपत्न्योरुभयोरपि ॥ भ्रमरी वारणस्येव मदनिस्यंदले

रवयोः ॥ ५८ ॥ नाभिर्गर्भः प्रजाभर्तैदधुर्देवांससंभवः ॥ सौमीभिन्निवनाडीभिः नमस्तारव्याभिजन्मपः ॥ ५९ ॥ सममा
पावेसलाक्तनेजुनापांडुरत्विषः ॥ अंतर्गतफलारंभाःसस्यानमिवसंपदः ॥ ६० ॥ गुप्तंददृशुरात्मानंसर्वाःस्वप्नेषुवा
मनैः ॥ जलजासिगदाशार्ङ्गचक्रलांछितमूर्तिभिः ॥ ६१ ॥ हेमपक्षप्रभाजालंगगनेचवितन्वता ॥ उह्यमानाःसुपर्णे
नवेगाकृष्टपयोमुच ॥ ६२ ॥ विभ्रत्याकौस्तुभंन्यासंस्तनांतरविलंबिनम ॥ पर्युपास्यंतलक्ष्म्याचपद्मव्यजनहस्तया ॥ ६३
कृताभिषेकैर्दिव्यायांत्रिस्रोतसिचसप्तभिः ॥ ब्रह्मर्षिभिःपरंब्रह्मगृणद्भिरुपतस्थिरे ॥ ६४ ॥ ताभ्यस्तथाविधान्स्वप्नान्श्रुत्वा
प्रीतोपिपार्थिवः ॥ मेनेपरार्ध्यमात्मानंगुरुत्वेनजगद्गुरोः ॥ ६५ ॥ विभक्तात्माविभुस्तासामेकःकुक्षिष्वनेकधा ॥ उवा
सप्रतिमास्वंडः प्रसन्नानामयामिव ॥ ६६ ॥ अथाग्र्यमहिषीराज्ञः प्रसूतिसमयेसती ॥ पुत्रंतमोपहंलेभेनक्तंज्योतिरिवौष
धि ॥ ६७ ॥ रामइत्यभिरामेणवपुषातस्यचोदितः ॥ नामधेयंगुरुश्चक्रेजगत्प्रथममंगलम् ॥ ६८ ॥ रघुवंशप्रदीपेनतेनाप्रतिम
तेजसा ॥ रक्षागृहगतादीपाःप्रत्यादिष्टाइवाभवन ॥ ६९ ॥ सय्यागतेनरामेणमाताशातोदरीवभौ ॥ सैकतांभोजबलि

र॰ वं॰ ३९

नाजाह्नवीवशरत्कृशा॥७०॥ कैकेय्यास्तनयोजज्ञेभरतोनामशीलवान्॥ जनयित्रीमलंचक्रेयःप्रश्रयइवश्रियं॥७१॥
सुतौलक्ष्मणशत्रुघ्नौसुमित्राप्रसुवेयमौ॥ सम्यगागमिताविद्याप्रबोधविनयाविव॥७२॥ निर्दोषमभवत्सर्वमावि
ष्कृतगुणंजगत्॥ अन्वगादिवहिस्वर्गोगांगतंपुरुषोत्तमं॥७३॥ तस्योदयेचतुर्मूर्त्तेःपौलस्त्यचकितेश्वराः॥ विर
जस्कैर्नभस्वद्भिःदिशउच्छ्वसिताइव॥७४॥ कृशानुरपधूमत्वात्प्रसन्नत्वाद्दिवाकरः॥ रक्षोविप्रकृतावास्तामप
विद्धशुचाविव॥७५॥ दशाननकिरीटेभ्यस्तत्क्षणंराक्षसश्रियः॥ मणिव्याजेनपर्यस्ताःपृथिव्यामश्रुबिंदवः ॥७६॥ म ५
पुत्रजन्मप्रवेश्यानांतूर्याणांतस्यपुत्रिणः॥ आरंभंप्रथमंचक्रुर्देवदुंदुभयोदिवि॥७७॥ संतानकमयीवृष्टिर्भवनेतस्य
पेतुषी॥ सन्मंगलोपचाराणांसैवादिरचनाभवत्॥७८॥ कुमाराःकृतसंस्कारास्तेधात्रीस्तन्यपायिनः॥ आनंदेना
ग्रजेनेवसमंववृधिरेपितुः॥७९॥ स्वभाविकंविनीतत्वंतेषांविनयकर्म्मणा मुमूर्छसहजंतेजोहविषेवहविर्भुजाम् १०.
परस्पराविरुद्धास्तेतद्रघोरनघंकुलम्॥ अलमुद्योतयामासुर्देवारण्यमिवर्त्तवः॥८१॥ समानेपिहिसौभ्रात्रेयथो
भौरामलक्ष्मणौ॥ तथाभरतशत्रुघ्नौप्रीत्याद्वंद्वंबभूवतुः॥८२॥ तेषांद्वयोर्द्वयोरैक्यंबिभिदेनकदाचन॥ यथावायुविभाव रामः ३९

स्तेऽर्यमा चंडसमुद्रयोः ॥ ८३ ॥ ते प्रजानां प्रजानाथास्तेजसा प्रश्रयेण च ॥ मनो जह्रुर्निदाघांते श्यामाभ्रा दिवसा इव ८४
स चतुर्धा बभौ व्यस्तः प्रसवः पृथ्वीपतेः ॥ धर्म्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवांगवान् ॥ ८५ ॥ गुणैराराधयामासु
स्ते गुरुं गुरुवत्सलाः ॥ तमेव चतुरंतेशं रत्नैरिव महार्णवाः ॥ ८६ ॥ सुरगज इव दंतैर्भग्नदैत्यासिधारैर्नय इ
व पणबंधव्यक्तयोगैरुपायैः ॥ हरिरिव युगदीर्घैर्दोर्भिरंशैस्तदीयैः पतिरवनिपतीनां तैश्चकासे चतुर्भिः ॥ ८७
इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कालिदासकृतौ रामावतारो नाम दशमः सर्गः ॥ कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वरविघात
शांतये काकपक्षधरमेत्य याचितस्तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते ॥ १ ॥ कृच्छ्रलब्धमपि लब्धवर्णभाक् तं दिदेश मुनये सलक्ष्मणं
अप्यसुप्रणयिनां रघोः कुले न व्यहन्यत कदाचिदर्थिता ॥ २ ॥ यावदादिशति पार्थिवस्तयोर्निर्गमाय पुरमार्गसंस्क्रियां ॥
तावदाशु विदधे मरुत्सखैः सा सपुष्पजलवर्षिभिर्घनैः ॥ ३ ॥ तौ निदेशकरणोद्यतौ पितुर्धन्विनौ चरणयोर्निपेततुः ॥ भू
पतेरपि तयोः प्रवत्स्यतोर्नम्रयोरुपरि बाष्पबिंदवः ॥ ४ ॥ तौ पितुर्नयनजेन वारिणा किंचिदुक्षितशिखंडकावुभौ ॥ धन्विनौ
तमृषिमनुगच्छतां पौरदृष्टिकृतमार्गतोरणौ ॥ ५ ॥ लक्ष्मणानुचरमेव राघवं नेतुमैच्छदृषिरित्यसौ नृपः ॥ आशिषं प्रयु

र॰ घु॰
४०

नौषु

जेनवाहिनींसाहिरक्षणविधौतयोःक्षमा ॥६॥ मातृवर्गचरणस्पृशौमुनेःप्रपद्यपदवींमहौजसः ॥ रेजतुर्गतिवशात्प्रवर्तिनौ
भास्करस्यमधुमाधवाविव ॥७॥ वीचिलोलभुजयोस्तयोर्गतंशैशवाच्चपलमप्यशोभत ॥ तोयदागमइवोद्धभिद्ययोर्नाम
धेयसदृशंविचेष्टितं ॥८॥ तौबलातिबलयोःप्रभावतोविद्ययोःपथिमुनिप्रदिष्टयोः ॥ मम्लतुर्नमणिकुट्टिमोचितौमा
तृपार्श्वपरिवर्तिनाविव ॥९॥ पूर्ववृत्तकथितैःपुराविदःसानुजःपितृसखस्यराघवः ॥ उह्यमानइववाहनोचितः
पादचारमपिनव्यभावयत् ॥१०॥ तौसरांसिरसवद्भिरंबुभिःकूजितैःश्रुतिसुखैःपतत्रिणः ॥ वायवःसुरभिपुष्परेणु
भिश्छाययाचजलदाःसिषेविरे ॥११॥ नांभसांकमलशोभिनांतथाशाखिनांचपरिश्रमच्छिदां ॥ दर्शनेनलघुनाय
थातयोःप्रीतिमापुरुभयोस्तपस्विनः ॥१२॥ स्थाणुदग्धवपुषस्तपोवनंप्राप्यदाशरथिरात्तकार्मुकः ॥ विग्रहेणमद
नस्यचारुणासोभवत्प्रतिनिधिर्नकर्मणा ॥१३॥ तौसुकेतुसुतयाखिलीकृतेकौशिकाद्विदितशापयापथि ॥ निन्यतुःस्थ
लनिवेशिताटनीलीलयैवधनुषीअधिज्यतां ॥१४॥ ज्यानिनादमथगृह्णतीतयोःप्रादुरासबहुलक्षपाछविः ॥ ताडकाच
लकपालकुंडलाकालिकेवनिविडाबलाकिनी ॥१५॥ तीव्रवेगधुतमार्गवृक्षयाप्रेतचीवरवसास्वनोग्रया ॥ अभ्यभावि

राम:
४०

पावात्ययेवपितृकाननोत्थया ॥१६॥ दृष्ट्वैकभुजयष्टिमायतांश्रोणिलंबिपुरुषांत्रमेखलां तांविलोक्यवनितावधे
घृणांपत्रिणासहमुमोचराघवः ॥१७॥ यच्चकारविवरंशिलाघनेताडकोरसिसरामसायकः ॥ अप्रविष्टविषय
स्यरक्षसांद्वारतामगमदंतकस्यतत् ॥१८॥ वाणभिन्नहृदयानिपेतुषी सा स्वकाननभुवंनकेवलं ॥ विष्टपत्रयपरा
जयस्थिरांरावणश्रियमपिव्यकंपयत् ॥१९॥ राममन्मथशरेणताडितादुःसहेनहृदयेनिशाचरी ॥ गंधवद्रु
धिरचंदनोक्षिताजीवितेशवसतिंजगामसा ॥२०॥ नैरृतघ्नमथमंत्रवन्मुनेःप्रापदस्त्रमवदानतोषितात् ॥ ज्यो
तिरिंधननिपातिभास्करात्सूर्यकांतइवताडकांतकः ॥२१॥ वामनाश्रमपदंततःपरंपावनंश्रुतमृषेरुपेयि
वान् ॥ उन्मनाःप्रथमजन्मचेष्टितान्यस्मरन्नपिवभूवराघवः ॥२२॥ आससादमुनिरात्मनस्ततःशिष्यव
र्गपरिकल्पितार्हणम् ॥ वद्धपल्लवपुटांजलिद्रुमंदर्शनोन्मुखमृगंतपोवनम् ॥२३॥ तत्रदीक्षितमृषिंररक्षतुर्वि
घ्नतोदशरथात्मजौशरैः लोकमंधतमसात्क्रमोदितौरश्मिभिःशशिदिवाकराविव ॥२४॥ वीक्ष्यवेदिमथरक्तविं
दुभिर्वंधुजीवपृथुभिःप्रदूषितां ॥ संभ्रमोभवदपोढकर्मणामृत्विजांच्युतविकंकतस्रुचां ॥२५॥ उन्मुखःसपदि

र॰तृ॰
४१

लक्ष्मणंगुरुर्ज्ञोवाणमाश्रयशुरवोनलस्त्रुच्चनन् ॥ नक्षसंवृत्तमपश्यदेवनेगत्पुपक्षपवनेचितध्वजम् ॥२६॥
नतापावधिपतीमरवेद्धिशंनैरानयामकनोस्तकेननान् ॥ किंमहोनगाविसर्पिविक्रमोनाजिलेषुगतउःपूर्वनं
ते ॥२७॥ सोत्तुभगजवमस्तुकोविदःसंदधेयतुविवाणुदैवतम् ॥ तेनमौलगउमप्यपाजयन्तपादुपत्रस्मिवक्ताड
कागुनम् ॥२८॥ यःस्तुवाऊनिवित्रिनाक्षसोपनस्तत्रनत्रविसजार्ध्यमाधया नक्षुनपमाकलीकृतेकृतीपस्थितांध्यं
भजदाश्रमावह्निः ॥२९॥ इत्यपात्समरविविद्रुपोस्तयोःसातुगीनमभिनंदविक्रमम् ॥ क्रालिजःकुलपतेर्य
पाक्रमंवाग्पतस्यतिनवर्णपरिहिपाः ॥३०॥ तैपुराणमचलकाकपक्षकौभातनावृवभ्यापुत्रोसुनिः ॥ झागिश
वामनुपदंसमस्यत्रानहर्षेपाटिनंनलेवपाणिनु ॥३१॥ नस्पमंत्रपनसंभ्नतेकुठंमेस्पिलःसम्मिस्पिलोवुजन्तु
निः ॥ नाहेवावपितिनापविधुनैनरूवतुःस्रुवणजकुन्नलम् ॥३२॥ तैःस्पिवेखुवसतिर्गताध्वभिःसायमाश्च
मनउष्मगत्वन ॥ येषुदीर्घतपसःपनिगृहोवासवक्षणकलत्रतयपौ ॥३३॥ प्रुसपघतचिंतायपसुनस्वाउगोत

रामः
४१

मवधूः शिलामयी॥ स्वं वपुः सकलकिल्बिषच्छिदां रामपादरजसामनुग्रहः॥ ३४॥ राघवान्वितमुपस्थितं मुनिं
तं निशम्य जनको जनेश्वरः॥ अर्थकामसहितं सपर्यया देहवद्धमिव धर्ममभ्यगात्॥ ३५॥ तौ विदेहनगरीनिवासिनां
गां गताविव दिवः पुनर्वसू॥ मन्यते स्म पिबतां विलोचनैः पक्ष्मपातमपि वञ्चनं मनः॥ ३६॥ यूपवत्यवसिते क्रियाविधौ
कालवित्कुशिकवंशवर्धनः॥ राममिष्वसनदर्शनोत्सुकं मैथिलाय कथयांबभूव सः॥ ३७॥ तस्य वीक्ष्य ललितं वपुः
शिशोः पार्थिवः प्रथितवंशजन्मनः॥ स्वं विचिन्त्य च धनुर्दुरानमं पीडितो दुहितृशुल्कसंस्थया॥ ३८॥ अब्रवीच्च भ
गवन्मतंगजैर्यद्बृहद्भिरपि कर्म दुष्करम्॥ तत्र नाहमनुमन्तुमुत्सहे मोघवृत्ति कलभस्य साहसम्॥ ३९॥ युग्मं॥ ह्रेपि
ता हि बहवो नरेश्वरास्तेन तात धनुषा धनुर्भृतः॥ ज्यानिघातकठिनत्वचो भुजान्स्वान्विधूय धिगिति प्रतस्थिरे॥ ४०
प्रत्युवाच तमृषिर्निशम्यतां सारतोयमथवा कृतं गिरा॥ चाप एव भवतो भविष्यति व्यक्तशक्तिरशनिर्गिराविव॥ ४१
एवमाप्तवचनात्स पौरुषं काकपक्षकधरेपि राघवे॥ श्रद्दधे त्रिदशगोपमात्रके दाहशक्तिमिव कृष्णवर्त्मनि॥ ४२॥
व्यादिदेश गणशोथ पार्श्वगान्कार्मुकाभिहरणाय मैथिलः॥ तैजसस्य धनुषः प्रवृत्तये तोयदानिव सहस्रलोचनः ४३

तत्प्रसुप्तभुजगेन्द्रभीषणं प्रेक्ष्य दाशरथिराददे धनुः || विद्रुतक्रतुमृगानुसारिणं येन बाणमसृजद्वृषध्वजः ||४४|| आ
ततज्यमकरोत्स संसदा विस्मयस्तिमितनेत्रमीक्षितः || शैलसारमपि नातियत्नतः पुष्पचापमिव पेशलं स्मरः ||४५|| भ
ज्यमानमतिमात्रकर्षणात्तेन वज्रपरुषस्वनं धनुः || भार्गवाय दृढमन्यवे पुनः क्षत्रमुद्यतमिव न्यवेदयत् ||४६|| दृष्टसार
मथ रुद्रकार्मुके वीर्यशुल्कमभिनंद्य चाद्भुतम् || राघवाय तनयामयोनिजां मैथिलः श्रियमिव न्यवेदयत् ||४७|| मैथिलः
सपदि सत्यसंगरो राघवाय तनयामयोनिजाम् || सन्निधौ द्युतिमतस्तपोनिधेरग्निसाक्षिक इवातिसृष्टवान् ||४८|| प्रा
हिणोत्स्वमहितं महाद्युतिः कोसलाधिपतये पुरोधसम् || भृत्यभावि दुहितुः परिग्रहाद्दिश्यतां कुलमिदं निमेरिति ||४९||
अन्वियेष सदृशीं स च स्नुषां प्राप चैनमनुकूलवाग्द्विजः || सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि कांक्षितम् ||५०||
तस्य कल्पितपुरस्क्रिया विधेः शुश्रुवान्वचनमग्रजन्मनः || उच्चचाल व पीडितोपवनपादपैर्बलैः || प्रीतिरोधमसहि
ष्ट सा पुरी स्त्रीव कांतपरिभोगमायतम् ||५२|| तौ समेत्य समये स्थितावुभौ भूपती वरुणवासवोपमौ || कन्यकातनयकौ

लभित्सखो वशी सैन्यरेणुमुषितार्कदीधितिः ||५१|| आससाद मिथिलां स वेष्ट प २

तकं किंयत्स्वप्रभावसदृशी चितेनतुः॥५३॥ पार्थिवीमुदवहद्रघूद्वहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्म्मिलाम॥ यौतयोरवरजौ व
रौजसौ तौ कुशध्वजसुते सुमध्यमे॥५४॥ ते चतुर्थसहितास्त्रयो बभुः सूनवो नववधूपरिग्रहाः॥ सामदानविधिभेद
विग्रहाः सिद्धिमंत इव तस्य भूपतेः॥५५॥ ता नराधिपसुता नृपात्मजैस्ते पिताभिनिगमय्य कृतार्थताम॥ सोभवद्वरवधू
समागमः प्रत्ययप्रकृतियोगसन्निभः॥५६॥ एवमात्तरतिरात्मसंभवांस्तान्निवेश्य चतुरोपि तत्र सः॥ अध्वसु त्रि
षु विसृष्टमैथिलः स्वां पुरीं दशरथो न्यवर्तत॥५७॥ तस्य जातु मरुतः प्रतीपगा वर्त्मसु ध्वजतरुप्रमाथिनः॥ चिक्लिशु
र्भृशतया वरूथिनीमुत्तटा इव नदीरयाः स्थलीम॥५८॥ लक्ष्यते स्म तदनंतरं रविर्बद्धभीमपरिवेषमंडलः॥ वैनतेयशमि
तस्य भोगिनो भोगवेष्टित इव च्युतो मणिः॥५९॥ श्येनपक्षपरिधूसरालकाः सांध्यमेघरुधिरार्द्रवाससः॥ अंगना इव
रजस्वला दिशो नो बभूवुरवलोकनक्षमाः॥६०॥ भास्करश्च दिशमध्युवास यां तां श्रिताः प्रतिभयं ववासिरे॥ क्षत्रशो
णितपितृक्रियोचितं चोदयंत्य इव भार्गवं शिवाः॥६१॥ तत्प्रतीपपवनादिवैकृतं प्रेक्ष्य शांतिमधिकृत्य कृत्यवित॥ प्र

न्वयुं जगउमीश्वनः क्षितेः स्वंतमित्सलवपस्तमस्यधाम ॥६२॥ तेजसः सपदि राशिरुत्थितः प्रादुरास किल वाहिनी
मुखे ॥ यः प्रमृज्य नयनानि सैनिकैर्लक्षणीयपुरुषाकृतिश्चिरात् ॥६३॥ पित्र्यमंशमुपवीतलक्षणं मातृकं च धनु
रूर्जितं दधत् ॥ यः ससोम इव धर्मदीधितिः सद्विजिह्व इव चंदनद्रुमः ॥६४॥ येन रोषपरुषात्मनः पितुः शास
ने स्थितिभिदोपि तस्थुषा वेपमानजननीशिरश्छिदा प्रागजीयत घृणा ततो मही ॥६५॥ अक्षबीजवलयेन नि
र्बभौ दक्षिणश्रवणसंस्थितेन यः ॥ क्षत्रियांतकरणैकविंशतेर्व्याजपूर्वगणनामिवोद्वहन् ॥६६॥ तं पितुर्वध
भवेन मन्युना राजवंशनिधनाय दीक्षितम् ॥ बालसूनुरवलोक्य भार्गवं स्वां दशां च विषसाद पार्थिवः ॥६७॥ नाम राम इति
तुल्यमात्मजे वर्तमानमहिते च दारुणे ॥ हृद्यमस्य भयदायि चाभवद्रत्नजातमिव हारसर्पयोः ॥६८॥ अर्घ्यमर्घ्यमि
ति वादिनं नृपं सोनवेक्ष्य भरताग्रजो यतः ॥ क्षत्रकोपदहनार्चिषं ततः संदधे दृशमुदग्रतारकाम् ॥६९॥ तेन कार्मुक
विषक्तमुष्टिना राघवो विगतभीः पुरोगतः ॥ अंगुलीविवरचारिणं शरं कुर्वता निजगदे युयुत्सुना ॥७०॥ क्षत्रजातम

पकारवैरिमेतन्निहत्यबहुशःशमंगतः॥सुप्तसर्पइवदंडघट्टनाद्रोषितोस्मितवविक्रमश्रवात्॥७१॥मैथिलस्यधनुरन्य
पार्थिवैस्त्वंकिलानमितपूर्वमक्षणोः॥तन्निशम्यभवतासमर्थयेवीर्यशृंगमिवभग्नमात्मनः॥७२॥अन्यदाजगतिराम
इत्ययंशब्दउच्चरितएवमामगात्॥व्रीडमावहतिमेससंप्रतिव्यस्तवृत्तिरुदयोन्मुखेत्वयि॥७३॥बिभ्रतोस्त्रमचलेप्य
कुंठितंद्वौमतौममनिरसमागसौ॥धेनुवत्सहरणाच्चहैहयस्त्वंचकीर्तिमपहर्तुमुद्यतः॥७४॥क्षत्रियांतकरणोपि
विक्रमस्तेनमामवतिनाजितेत्वयि॥पावकस्यमहिमासगण्यतेकक्षवज्ज्वलतिसागरेपियः॥७५॥तन्मदीयमिदमात्त
तस्प्रकंनीयमतोविजयसाधनंधनुः॥तिष्ठतुप्रधनमेवमप्यहंतुल्यबाहुतरसाजितस्त्वया॥७६॥कातरोसियदिवोद्ग
तार्चिषातर्जितःपरशुधारयामम॥ज्यानिघातकठिनांगुलिर्वृथाबध्यतामभययाचनांजलिः॥७७॥एवमुक्तवति
भीमदर्शनेभार्गवेस्मितविकंपिताधरः॥तद्धनुर्ग्रहणमेवराघवःप्रत्यपद्यतसमर्थमुत्तरम्॥७८॥पूर्वजन्मधनुषा
समागतःसोतिमात्रशुभदर्शनोभवत्॥केवलोपिसुभगोनवांबुदःकिंपुनस्त्रिदशचापलांछितः॥७९॥तेनभूमिनि

ति नैककोटिना कार्मुकं च बलिनाधिरोपितं ॥ प्रापवर्णविकृतिं च भार्गवो वृष्टिधौत इव वासवध्वजः ॥८०॥ तावुभावपि
परस्परस्थितौ वर्धमानपरिहीनतेजसौ ॥ पश्यति स्म जनता दिनात्यये पार्वणौ शशिदिवाकराविव ॥८१॥ तं कृपामृदु
रवेक्ष्य भार्गवं राघवः स्खलितवीर्यमात्मनि ॥ स्वं च संहितममोघमाशुगं व्याजहार हरसूनुसंनिभः ॥८२॥ न
प्रहर्तुमलमस्मि निर्दयं विप्र इत्यभिभवत्यपि त्वयि ॥ शंस किं गतिमनेन पत्रिणा हन्मि लोकमुत ते मखार्जितं ॥८३॥
प्रत्युवाच तमृषिर्न तत्त्वतस्त्वां न वेद्मि पुरुषं पुरातनं ॥ गां गतस्य तव धाम वैष्णवं कोपितो ह्यसि मया दिदृक्षुणा ॥८४॥
भस्मसात्कृतवतः पितृद्विषः पात्रसाच्च वसुधां ससागरां ॥ आहितो जयविपर्ययोऽपि मे श्लाघ्य एव परमेष्ठिना त्वया
॥८५॥ तद्गतिं मतिमतां वरेप्सितां पुण्यतीर्थगमनाय रक्ष मे ॥ पीडयिष्यति न मां खिलीकृता स्वर्गपद्धतिरभोग
लोलुपं ॥८६॥ प्रत्यपद्यत तथेति राघवः प्राङ्मुखश्च विससर्ज सायकं ॥ भार्गवस्य सुकृतोऽपि सोऽभवत्स्वर्गमार्गपरि
घोऽदुरत्ययः ॥८७॥ राघवोऽपि चरणौ तपोनिधेः क्षम्यतामिति वदन्समस्पृशत् ॥ निर्जितेषु तरसा तरस्विनां श

वपर्वार्हविलख्नस्सः ॥६॥ सद्धांतनासावरलेपिगेहे योगप्रभावोनवलक्ष्यतेते ॥ विमर्दिचाकांचनमंदिराणांनानाम्रणालिनीहै
मविपनाग ॥७॥ कात्वेशुभेकस्पपविगृहेवाकिंवामदर्थांगमकारणांते ॥ म्राचस्वमत्वावशिनोरक्षे नोमनःपनत्वीविमुखपु
वर्त्ति ॥८॥ नमवृवीत्साग३रणानवघापानीनपोनाःस्वपदोन्मुखेन ॥ नेस्याःपुनःसंपृतिवीतनाथांजाबीहिनाजन्नधिदेवतो
मां ॥९॥ वस्वौकसारामभिभ्रपसाहंसोनाउपवफोत्सवयाविभ्रत्या ॥ समग्नसत्कौत्वपिसर्यवंशेसतिपपन्नाकरुणामवस्था ॥१०॥
विशीर्णनस्योगृहसंनिवेशःपर्यस्तशालःप्रभुनाविनामे ॥ विडंवयसस्तनिमग्नसूर्यंदिनान्तमुग्रानिलभिन्नमेघं ॥११॥ नि
शासुभास्वत्कलनूपुराणांयःसंचरोऽभूदभिसारिकाणां ॥ नदन्मुखोल्काविचितामिषाभिःसवाह्यतेराजपथःशिवाभिः ॥१२॥
म्रास्फालितंयत्प्रमदाकराग्रैर्मृदंगधीरध्वनिमन्वगच्छत् ॥ वन्यैरिदानीमहिषैस्तदंभःशृंगाहतंक्रोशतिदीर्घिकाणां ॥१३॥
वृक्षेशयायष्टिनिवासभंगान्मृदंगशब्दापगमादलास्याः ॥ प्राप्तादवोल्काहतशेषबर्हाःक्रीडामयूरावनबर्हिणत्वं ॥१४॥ सो
पानमार्गेषुचयेषुरामानिक्षिप्तवेसश्चरणान्सरागान् ॥ सद्योहतन्यंकुभिरस्रदिग्धंव्याघ्रैःपदंतेषुनिधीयतेमो ॥१५॥ चि

चित्रद्विपाः पद्मवनावतीर्णाः करेणुभिर्दत्तमृणालभंगाः ॥ नखांकुशाघातविभिन्नकुंभाः संरब्धसिंहप्रहृतं वहंति ॥ १६ ॥
स्तंभेषु योषित्प्रतियातनानामुत्क्रांतवर्णक्रमधूसराणां ॥ स्तनोत्तरीयाणि भवंति संगान्निर्मोकपट्टाः फणिभिर्विमुक्ताः ॥ १७
कालांतरश्यामसुधेषु नक्तमितस्ततो रूढतृणांकुरेषु ॥ त एव मुक्तागुणशुद्धयोपि हर्म्येषु मूर्छंति न चंद्रपादाः ॥ १८ ॥
आवर्ज्य शाखाः सदयं च यासां पुष्पाण्युपात्तानि विलासिनीभिः ॥ वन्यैः पुलिंदैरिव वानरैस्ताः क्लिश्यंत उद्यानलता
मदीयाः ॥ १९ ॥ रात्रावनाविष्कृतदीपभासः कांतामुखश्रीवियुता दिवापि ॥ तिरस्क्रियंते कृमितंतुजालैर्विच्छिन्नधूमप्रस
रा गवाक्षाः ॥ २० ॥ बलिक्रियावर्जितसैकतानि स्नानीयसंसर्गमनाप्नुवंति ॥ उपांतवानीरगृहाणि दृष्ट्वा शून्यानि दूये स
रयूजलानि ॥ २१ ॥ तदर्हसीमां वसतिं विसृज्य मामभ्युपेतुं कुलराजधानीं ॥ हित्वा तनुं कारणमानुषीं तां यथा गुरुस्ते परमा
त्ममूर्तिं ॥ २२ ॥ तथेति तस्याः प्रणयं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्प्राग्रहरो रघूणां ॥ पूरप्यभिव्यक्तमुखप्रसादा शरीरबंधेन तिरोबभूव ॥
२३ ॥ तदद्भुतं संसदि रात्रिवृत्तं प्रातर्द्विजेभ्यो नृपतिः शशंस ॥ श्रुत्वा त एनं कुलराजधान्या साक्षात्पतित्वे वृतमभ्यनंदन् २४

कुशावतींश्रोत्रियसात्सकृत्वायात्रानुकूलेहनिसावरोधः ।। अनुद्रुतोवायुरिवाभ्रवृंदैःसन्यैनयोध्याभिमुखप्रतस्थे ।। २५ ।। सा
केतुमालोपवनावृहद्भिर्विहारशैलानुगतेवनागैः ।। सेनारथोदारगृहाप्रयाणेतस्याभवज्जंगमराजधानी ।। २६ ।। तेनातप
त्रामलमंडलेनप्रस्थापितःपूर्वनिवासभूमिं ।। बभौबलौघःशशिनोदितेनवेलामुदन्वानिवनीयमानः ।। २७ ।। तस्यप्रयातस्यव
रूथिनीनांपीडामपर्याप्तवतीवसोढुं ।। वसुंधराविष्णुपदंद्वितीयमध्यारुरोहेवरजश्छलेन ।। २८ ।। उद्यच्छमानागमनायपश्चा
त्पुरोनिवेशेपथिचव्रजंती ।। सायत्रसेनाददृशेनृपस्यतत्रैवसामग्र्यमतिंचकार ।। २९ ।। तस्यद्विपानांमदवारिसेकात्खुराभिघा
ताच्चतुरंगमाणां ।। रेणुःप्रपेदेपथिपंकभावंपंकोपिरेणुत्वमियायनेतुः ।। ३० ।। मार्गैषिणीसाकटकांतरेषुवैंध्येषुसेनाबहुधाविभिन्ना
चकाररेवेवमहाविरावाबद्धप्रतिश्रुंतिगुहामुखानि ।। ३१ ।। सधातुभेदारुणयाननेमिःप्रभुःप्रयाणध्वनिमिश्रतूर्यः ।। व्यलंघ
यद्विंध्यमुपायनानिपश्यन्पुलिंदैरुपपादितानि ।। ३२ ।। तीर्थेतदीयेगजसेतुबंधात्प्रतीपगामुत्तरतोस्यगंगां ।। अयत्नवालव्य
जनीबभूवुर्हंसानभोलंघनलोलपक्षाः ।। ३३ ।। सपूर्वजानांकपिलेनरोषाद्भस्मावशेषीकृतविग्रहाणां ।। सुरालयप्राप्ति

र॰ वं॰ ६४

निमित्तमंभस्त्रैस्रोतसं नौलुलितं ववंदे ॥३४॥ इत्यध्वनः कैश्चिदहोभिरंते कूलं समासाद्य कुशः सरय्वाः । वेदिप्रतिष्ठान्वितता
ध्वराणां यूपानपश्यच्छतशो रघूणां ॥३५॥ आधूय शाखाः कुसुमद्रुमाणां स्पृष्ट्वा च शीतान्सरयूतरंगान् । तं क्लांतसैन्यं कुल
राजधान्याः प्रत्युज्जगामोपवनांतवातः ॥३६॥ अथोपशल्ये रिपुमग्नशल्यस्तस्याः पुरः पौरसखः स राजा । कुलध्वजस्ता
निचलध्वजानि निवेशयामास बली बलानि ॥३७॥ तां शिल्पिसंघाः प्रभुणा प्रयुक्तास्तथागतां संभृतसाधनत्वात् । पुरं नवी
चक्रुरपां विसर्गान्मेघा निदाघग्लपितामिवोर्वीं ॥३८॥ ततः सपर्यां सपशूपहारां पुरः परार्ध्यप्रतिमागृहायाः । उपोषितै
र्वास्तुविधानविद्भिर्निर्वर्तयामास रघुप्रवीरः ॥३९॥ तस्याः स राजोपपदं निशांतं कामीव कांताहृदयं प्रविश्य । यथार्हमन्यै
रनुजीविलोकं संभावयामास गृहैस्तदीयैः ॥४०॥ सा मंदुरासंश्रयिभिस्तुरंगैः शालाविधिस्तंभगतैश्च नागैः । पूराबभा
से विपणिस्थपण्या सर्वांगनद्धाभरणेव नारी ॥४१॥ वसन्स तस्यां वसतौ रघूणां पुराणशोभामधिरोपितायां । न मैथिले
यः स्पृहयांबभूव भर्त्रे दिवो नाप्यलकेश्वराय ॥४२॥ अथास्य रत्नग्रथितोत्तरीयमेकांतपांडुस्तनलंबिहारं । निश्वास

रामः ६४

हार्य्यांशुकमाजगाम घर्मः प्रियावेषमिवोपदेष्टुं ॥४३॥ अगस्त्यचिह्नादयनात्समीपं दिगुत्तरा भास्वति संनिवृत्ते ॥ आ
नंदशीतामिव बाष्पवृष्टिं हिमस्रुतिं हैमवतीं ससर्ज ॥४४॥ प्रवृद्धतापो दिवसोतिमात्रमत्यर्थमेव क्षणदा च तन्वी ॥ उभौ
विरोधक्रियया विभिन्नौ जायापती सानुशयाविवास्तां ॥४५॥ दिने दिने शैवलवंत्यधस्तात्सोपानपर्वाणि विमुंचदंभः ॥ उ
द्दंडपद्मं गृहदीर्घिकाणां नारीनितंबद्वयसं बभूव ॥४६॥ वनेषु सायंतनमल्लिकानां विजृंभणोद्गंधिषु कुड्मलेषु ॥ प्रत्येकनि
क्षिप्तपदः सशब्दः संख्यामिवैषां भ्रमरश्चकार ॥४७॥ स्वेदानुविद्धार्द्रनखक्षतांके भूयिष्ठसंदष्टशिखं कपोले ॥ च्युतं न क
र्णादपि कामिनीनां शिरीषपुष्पं सहसा पपात ॥४८॥ यंत्रप्रवाहैः शिशिरैः परीतान्रसेन धौतान्मलयोद्भवस्य ॥ शिला
विशेषानधिशय्य निन्युर्धारागृहेष्वातपमृद्धिमंतः ॥४९॥ स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायंतनमल्लिकेषु
कामो वसंतात्ययमंदवीर्यः केशेषु लेभे बलमंगनानां ॥५०॥ आपिंजरा बद्धरजःकणत्वान्मंजर्युदारा शुशुभेर्जुनस्य ॥ दग्ध्वा
पि देहं गिरिशेन रोषात्खंडीकृता ज्येव मनोभवस्य ॥५१॥ मनोज्ञगंधं सहकारभंगं पुराणसीधुं नवपाटलं च ॥ संबध्नता का

र॰वु॰ ६५

मिञ्जनेषु दोषाः सर्वे निदाघावधिना प्रमृष्टाः ॥५२॥ जनस्य तस्मिन्समये विगाढे बभूवतुर्द्वौ सविशेषकान्तौ ॥ तापापनोदक्ष
मपादसेव्यौ स दोदयस्थो नृपतिः शशी च ॥५३॥ अथोर्मिलोलोन्मदराजहंसे रोधोलतापुष्पवहे सरय्वाः ॥ विहर्तुमिच्छा वनिता
सखस्य तस्याम्भसि ग्रीष्मसुखे बभूव ॥५४॥ स तीरभूमौ विहितोपकार्यामानायिभिस्तामपकृष्टनक्रां ॥ विगाहितुं श्रीमहिमा
नुरूपं प्रचक्रमे चक्रधरप्रभावः ॥५६॥ सा तीर्थसोपानपथावतारादन्योन्यकेयूरविघट्टिनीभिः ॥ सनूपुरक्षोभपदाभिरा
सीदुद्विग्नहंसा सरिदङ्गनाभिः ॥५७॥ परस्पराभ्युक्षणतत्पराणां तासां नृपो मज्जनरागदर्शी ॥ नौसंश्रयः पार्श्वगतां कि
रातीमुपात्तबालव्यजनां बभाषे ॥५८॥ पश्यावरोधैः शतशो मदीयैर्विगाह्यमानो गलिताङ्गरागैः ॥ संध्योदयः साभ्र इवैष
वर्णं पुष्यत्यनेकं सरयूप्रवाहः ॥५९॥ विलुप्तमन्तःपुरसुन्दरीणां यदञ्जनं नौलुलिताभिरद्भिः ॥ तद्बध्नतीभिर्मदरागशोभां वि
लोचनेषु प्रतिमुक्तमासां ॥६०॥ एता गुरुश्रोणिपयोधरत्वादात्मानमुद्वोढुमशक्नुवन्त्यः ॥ गाढाङ्गदैर्बाहुभिरप्सु बालाः क्लेशोत्त
रं रागवशात्प्लवन्ते ॥६१॥ अमी शिरीषप्रसवावतंसाः प्रभ्रंशिनो वारिविहारिणीनां ॥ पारिप्लवाः स्रोतसि निम्नगायाः शैवाल

राम: ६५

लोलान्नह्लयंति मीनान् ॥ ६२ ॥ आसां जलास्फालनतत्पराणां मुक्ताफलस्पर्द्धिषु शीकरेषु । पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमानः सं
लक्ष्यते न छिदुरोपि हारः ॥ ६३ ॥ आवर्त्तशोभा नतनाभिकांतेर्भंग्यो भ्रुवां द्वंद्वचराः स्तनानां । जातानि रूपावयवोपमाना
न्यदूरवर्त्तीनि विलासिनीनां ॥ ६४ ॥ तीरस्थलीबर्हिभिरुत्कलापैः प्रस्निग्धकेकैरभिनंद्यमानं । श्रोत्रेषु संमूर्छति रक्तमा
सां गीतानुगं वारिमृदंगवाद्यं ॥ ६५ ॥ संदष्टवस्त्रेष्वबलानितंबेष्विंदुप्रकाशांतरितोडुकल्पाः । अमी जलापूरितसूत्रमार्गा मौनं
भजंते रसनाकलापाः ॥ ६६ ॥ एताः करोत्पीडितवारिधारा दर्पात्सखीभिर्वदनेषु सिक्ताः । वक्रेतराग्रैरलकैस्तरुण्यश्चू
र्णारुणान्वारिलवान्वमंति ॥ ६७ ॥ उद्बंधकेशश्च्युतपत्रलेखो विश्लेषिमुक्ताफलपत्रवेष्टः । मनोज्ञ एव प्रमदामुखाना
मंभोविहाराकुलितोपि वेषः ॥ ६८ ॥ स नौविमानादवतीर्य रेमे विलोलहारः सह ताभिरप्सु । स्कंधावलग्नोद्धृतपद्मिनी
कः करेणुभिर्वन्य इव द्विपेंद्रः ॥ ६९ ॥ ततो नृपेणानुगताः स्त्रियस्ता भ्राजिष्णुना सातिशयं विरेजुः । प्रागेव मुक्ता नयनाभि
रामाः प्राप्येंद्रनीलं किमुतोन्मयूखं ॥ ७० ॥ वर्णोदकैः कांचनशृंगमुक्तैस्तमायताक्ष्यः प्रणयादसिंचन् । तथागतः सोतित

र.वं.
६६

चांवभासेसर्पानुनिष्यंदद्रवाद्रिताङ्गः ॥७१॥ तेनावरोधप्रमदासखेन विगाहमानेन सरिद्वरिष्ठां ॥ आकाशगंगारतिरप्सरो
भिर्वृतो मरुत्वाननुयातलीलः ॥७२॥ यत्कुंभयोनेरधिगम्य रामः कुशाय राज्ये न समं दिदेश ॥ तदस्य जैत्राभरणं विहर्तु
रज्ञातपातं सलिले ममज्ज ॥७३॥ स्नात्वा यथाकाममसौ सदारस्तीरोपकार्यां गतमात्र एव ॥ दिव्येन शून्यं वलयेन बाहुम
पोढनेपथ्यविधिर्ददर्श ॥७४॥ जयश्रियः संवननं यतस्तदामुक्तपूर्वं गुरुणा च यस्मात् ॥ सेहे न तद्भ्रंशमतो न लोभात्सतु
ल्यपुष्पाभरणो हि धीरः ॥७५॥ ततः समाज्ञापयदाशु सर्वानानायिनस्तद्विचये नदीष्णान् ॥ वंध्यश्रमास्ते सरयूं विगा
ह्यतमूचुरम्लानमुखत्वानविंदे ॥७६॥ कृतः प्रयत्नो न च देव लब्धं मग्नं पयस्याभरणोत्तमं ते ॥ नागेन लौल्यात्कुमुदेन नूनमुपात्तमं
तर्ह्रदवासिना तत् ॥७७॥ ततः स कृत्वा धनुराततज्यं धनुर्धरः कोपविलोहिताक्षः ॥ गरुत्मतेतीरगतस्तरस्वी भुजंगनाशाय
समाददे स्त्रं ॥७८॥ तस्मिन्ह्रदः संहितमात्र एव क्षोभात्समाविद्धतरंगहस्तः ॥ रोधांसि निघ्नन्नवपातमग्नः करीव वन्यः परु राम:
षं ररास ॥७९॥ तस्मात्समुद्रादिव मथ्यमानादुद्वृत्तनक्रात्सहसोन्ममज्ज ॥ लक्ष्मीव सार्धं सुरराजवृक्षैः कन्यां पुरस्कृत्य भुजंगे ६६

गराजः ॥८०॥ विभूषणप्रत्युपहारहस्तमुपस्थितं वीक्ष्य विशांपतिस्तं । सौपर्णमस्त्रं प्रतिसंजहार प्रह्वेष्वनिर्बंधरुषो हि
संतः ॥८१॥ तं लोकनाथप्रभवं प्रभावात्कुशं द्विषामंकुशवद्विदित्वा । मानोन्नतेनाप्यभिवंद्य मूर्ध्ना मूर्धाभिषिक्तं कुमुदो
बभाषे ॥८२॥ अवैमि कार्यांतरमानुषस्य विष्णोः सुताख्यामपरां तनुं त्वां । सोहं कथं नाम तवाचरेयमाराधनीयस्य
धृतेर्विघातं ॥८३॥ कराभिघातोत्थितकंदुकेयमालोक्य बालातिकुतूहलेन । जवात्पतज्ज्योतिरिवांतरिक्षादादत्त जैत्रा
भरणं त्वदीयं ॥८४॥ तदेतदाजानुविलंबिना ते ज्याघातरेखाकिणलांछनेन । भुजेन रक्षापरिघेण भूमेरुपैतु योगं पु
नरंसलेन ॥८५॥ इमां स्वसारं च यवीयसीं मे कुमुद्वतीं नार्हसि नानुमंतुं । आत्मापराधं नुदतीं चिराय शुश्रूषया पार्थिव पा
दयोस्ते ॥८६॥ इत्यूचिवानुपहृताभरणः क्षितीशं श्लाघ्यो भवान्स्वजन इत्यनुभाषितारं । संयोजयां विधिवदास समेतबंधुः क
न्यामयेन कुमुदः कुलभूषणेन ॥८७॥ तस्याः स्पृष्टे मनुजपतिना साहचर्याय हस्ते मांगल्योर्णावलयिनि पुरः पावकस्योच्छिखस्य
दिव्यस्तूर्यध्वनिरुदचरद्व्यश्नुवानो दिगंतान्गंधोदग्रं तदनु ववृषुः पुष्पमाश्चर्यमेघाः ॥८८॥ इत्थं नागस्त्रिभुवनगुरोरौ

नसंमेपिलेपंलक्ष्वावंधुंतमपिवकुशः पंचमंतक्षकस्य ॥ एकःसंकामत्रिकुलस्यरिपोनसज्ञत्वैनितेयात्संतव्यालामवनिमपरः
पौरकांतःशशास ॥८८॥ इतिश्रीरघुवंशेमहाकाव्येश्रीकालिदासकृतौकुशकुमुद्वतीविवाहोनामषोडसःसर्गः ॥ अतिथिंनामकाकुत्स्था
त्पुत्रमापकुमुद्वती ॥ पश्चिमाद्यामिनीयामात्प्रसादमिवचेतना ॥१॥ सपितुःपितृमान्वंशंमातुश्चानुपमद्युतिः ॥ अपुना
त्सवितेवोभौमार्गावुत्तरदक्षिणौ ॥२॥ तमादौकुलविद्यानामर्थमर्थविदांवरः ॥ पश्चात्पार्थिवकन्यानांपाणिमग्राहयत्पि
ता ॥३॥ जात्यस्तेनाभिजातेनशूरःशौर्यवतांकुशः ॥ अमन्यतैकमात्मानमनेकंवशिनावशी ॥४॥ सकुलोचितमिंद्रस्यसाहा
यकमुपेयिवान् ॥ जघानसमरेदैत्यंदुर्जयंतेनचावधि ॥५॥ तंस्वसानागराजस्यकुमुदस्यकुमुद्वती ॥ अन्वगात्कुमुदानंदंशशांकु
मिवकौमुदी ॥६॥ तयोर्दिवस्पतेरासीदेकःसिंहासनार्द्धभाक् ॥ द्वितीयापिसखीशच्याःपारिजातांशभागिनी ॥७॥ तदात्मसं
भवंराज्येमंत्रिवृद्धाःसमादधुः ॥ स्मरंतःपश्चिमामाज्ञांभर्तुःसंग्रामयायिनः ॥८॥ तेतस्यकल्पयामासुरभिषेकायशिल्पिभिः
विमानंनवमुद्वेदिचतुस्तंभप्रतिष्ठितं ॥९॥ तत्रैनंहेमकुंभेषुसंभृतैस्तीर्थवारिभिः ॥ उपतस्थुःप्रकृतयोभद्रपीठोपवेशितं ॥१०॥

नदद्भिः स्निग्धगंभीरं तूर्यैराहतपुष्करैः ॥ अन्वमीयत कल्याणं तस्याविछिन्नसंततिं ॥११॥ दूर्वायवांकुरप्लक्षत्वगभिन्नपुटोत्त
रन ॥ ज्ञातिवृद्धप्रयुक्तान्सः भेजे नीराजनाविधीन् ॥१२॥ पुरोहितपुरोगास्तं जिष्णुं जैत्रैरथर्वभिः ॥ उपचक्रमिरे पूर्वम
भिषेक्तुं द्विजातयः ॥१३॥ तस्यौघमहती मूर्ध्नि निपतंती व्यरोचत ॥ सशब्दमभिषेकश्रीर्गंगेव त्रिपुरद्विषः ॥१४॥ स्तूयमानः
क्षणे तस्मिन्नलक्ष्यत स वंदिभिः ॥ प्रवृद्ध इव पर्जन्यः सारंगैरभिनंदितः ॥१५॥ तस्य सन्मंत्रपूताभिः स्नानमद्भिः प्रतीछतः ॥ ववृ
धे वैद्युतस्याग्नेर्वृष्टिसेकादिव द्युतिः ॥१६॥ स तावदभिषेकांते स्नातकेभ्यो ददौ वसु ॥ यावदेषां समाप्येरन्यज्ञाः पर्याप्तदक्षिणाः
१७ ॥ ते प्रीतमनसस्तस्मै यामाशिषमुदैरयन् ॥ सा तस्य कर्मनिर्वृत्तैः दूरं पश्चात्कृता फलैः ॥१८॥ बंधछेदं स बद्धानां वधार्हाणामव ५६
ध्यतां ॥ धुर्याणां च धुरो मोक्षास्तदादेशाद्यथेष्टगतयोऽभवन् ॥२०॥ ततः कक्षांतरन्यस्तं गजदंतासनं शुचि सोत्तरछद
मध्यास्त नेपथ्यग्रहणाय सः ॥२१॥ तं धूपाश्यानकेशांतं तोयनिर्णिक्तपाणयः ॥ आकल्पसाधनैस्तैस्तैरुपतस्थुः प्रसाधकाः
तस्य मुक्तागुणानद्धं मौलिमंतर्गतस्रजं ॥ प्रत्यूपुः पद्मरागेण प्रभामंडलशोभिना ॥२३॥ चंदनेनांगरागं च मृगनाभिसुगंधिना

र॰ सु॰
६८

समापयततत्रपुरुरूपंत्वंविमस्ततोवने ॥२४॥ आमुक्ताभरणः स्रग्वी हंसचिह्नदुकूलभाक् ॥ आसीदतिशयप्रेक्ष्यः स राज्यश्रीवधूवरः ॥२५
नेपथ्यदर्शिनश्छायातस्यादर्शेहिरण्मये ॥ विरराजोदितेसूर्येमेरौकल्पतरोरिव ॥२६॥ सराजककुदव्यग्रपाणिभिः पार्श्ववर्त्ति-
भिः ॥ ययावुदीरितालोकः सुधर्मानवमांसभां ॥२७॥ वितानसहितंतत्रभेजेपैतृकमासनं ॥ चूडामणिभिरुद्घृष्टपादपीठंमहीक्षितां ॥२८
बभौभूयः कुमारत्वादधिराज्यमवाप्यसः ॥ लेखाभावादुपारूढः सामग्र्यमिवचंद्रमाः ॥२९॥ शुशुभेतेनचाक्रांतंमंगलायतनंमहत्
श्रीवत्सलक्षणंवक्षः कौस्तुभेनेवकेशवं ॥३०॥ प्रसन्नमुखरागंतंस्मितपूर्वाभिभाषिणं ॥ मूर्त्तिमंतममन्यंतविश्वासमनुजीविनः ॥३१
सपुरंपुरुहूतश्रीः कल्पद्रुमनिभध्वजं ॥ क्रममाणश्चकारद्यांनागेनैरावतौजसा ॥३२॥ तस्यैकस्योच्छ्रितंछत्रंमूर्द्धितेनामलत्विषा
पूर्वराजवियोगोष्मकृत्स्नस्यजगतोहृतं ॥३३॥ धूमादग्नेः शिखाः पश्चादुदयादंशवोरवेः ॥ सोतीत्यतेजसांवृत्तिंसममेवोत्थितो
गुणैः ॥३४॥ तंप्रीतिविशदैर्नेत्रैरन्वयुः पौरयोषितः ॥ शरत्प्रसन्नैर्ज्योतिर्भिर्विभावर्य्यइवध्रुवं ॥३५॥ अयोध्यादेवताश्चैनंप्रशस्ता- राम:
यतनार्चिताः ॥ अनुदध्युरनुध्येयंसान्निध्यैः प्रतिमागतैः ॥३६॥ यावन्नाश्यायतेवेदिरभिषेकजलाप्लुता ॥ तावदेवास्यवेलांतंप्रतापः ६८

ष्ठापदुःसहः ॥३७॥ वशिष्ठस्य गेहे ऽमेत्राः सायंकाले सुधन्विनः ॥ किं तत्साध्यं यदुभये साधयेयुर्न संगताः ॥३८॥ सधर्म्मस्थसखः शाश्व
दर्थिप्रत्यर्थिनां स्वयं ॥ ददर्श संशयच्छेद्यान्व्यवहारानतंद्रितः ॥३९॥ ततः परमभिव्यक्तसौमनस्यनिवेदितैः ॥ युयोज पाकाभिमुखै
र्भृत्यान्विज्ञापनाफलैः ॥४०॥ यदुवाच न तन्मिथ्या यद्ददौ न जहार तत् ॥ सोभूद्भग्नव्रतः शत्रूनुद्धृत्य प्रतिरोपयन् ॥४१॥ युज
स्तु तु गुणा न घोन भसेव विवर्द्धिताः ॥ नस्मिन्स्तुभ्रयसीं वृद्धिं नभस्ये नाइवापगाः ॥४२॥ वयोरूपविभूतीनामेकैकं मदकारणं
तानि तस्मिन्समस्तानि न चास्योत्सिषिचे मनः ॥४३॥ इत्थं जनितरागासु प्रकृतिष्वनुवासरं ॥ अक्षोभ्यः स नवोप्यासीद्दृढमूल इ
व द्रुमः ॥४४॥ अनित्याः शत्रवो बाह्या विप्रकृष्टाश्च ते यतः ॥ अतः सोभ्यंतरान्नित्यान्षट्पूर्वमजयद्रिपून् ॥४५॥ प्रसादाभिमुखे तस्मिं
श्चपलापि स्वभावतः ॥ निकषे हेमलेखेव श्रीरासीदनपायिनी ॥४६॥ कातर्यं केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितं ॥ अतः सिद्धिं
समेताभ्यामुभाभ्यामन्वियेष सः ॥४७॥ न तस्य मंडले राज्ञो न्यस्तप्रणिधिदीधितेः ॥ अदृष्टमभवत्किंचिद्व्यभ्रस्येव विवस्वतः
॥४८॥ रात्रिंदिवविभागेषु यदादिष्टं महीक्षितां ॥ तत्सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः ॥४९॥ मंत्रः प्रतिदिनं तस्य बभूव

म॰ बृ॰
६७

सहमं त्रिभिः ॥ न जातु कासेव्यमानो पिगुप्तहानः स्मृतस्मृते ५० ॥ पश्चेषु त्वेषु संसिप्ते न विज्ञानप नस्पते: ॥ सोपसर्वैर्जनैर्भग्ना
नयथा कालंस्वपन्नपि ॥ ५१ ॥ भव्यसुखाः समनो भाः पुसवे क्षान्विनस्तथाः ॥ गर्भशालिसाधर्मी राजस्यग्रहं विधेचिने ५२
त्रुपधे न प्रव वर्तेन ज्ञात्रूपचित्तोपिसः ॥ व्रह्मौनकी मुखैनैवपुस्या नेहि सचित्तसने ५३ ॥ दुर्गीणा दुर्गुहाराधासंतस्य चोद्ध
विवामपि ॥ नहिंसिं रोगजास्कंदीभयात्क्रिन्निगुहाशयः ॥ ५४ ॥ कामं प्रकृतिवैराग्यं सधःशामयितुं क्षमः ॥ यस्यकार्यः प्र
तीकारः सतैवो पपादयेत् ॥ ५५ ॥ शाकोद्वेवाभवधा त्राजस्य शाक्तिमतःसतः ॥ समीचराणसहायादिनो भः प्रार्थीदवानलः
५६ ॥ न धर्ममर्थकामाभ्यां बवाधेन च तेनमो ॥ नार्थकामेण कामं वा सोर्थेण सहशः त्रिषु ॥ ५७ ॥ तीनास्त्रुपकर्हीणा पुर्वश
निविकुर्वते ॥ तेनमध्यमशक्तीनिमित्राणिस्थापितानीमतेः ॥ ५८ ॥ प्रजात्मनोः पविनिह्विषम भादी नो बलाद्दले ॥ पयावज्जी
वत्लिवन्नुसतनस्तादास्यलोभया ॥ ५९ ॥ कोशदासन्वयणीयत्वमिति तस्यार्थसंग्रहः ॥ चुंबुगर्भो हि जीमतः ज्ञातकैर्नभिने राम:
धते ६० ॥ पनकर्मापहः सोभडधतः स्वेषु कर्मसु ॥ ज्ञावणोदात्मणोनं बंधुं नेधेषु प्रहनद्विषः ॥ ६१ ॥ पिज्ञासंवर्द्धितो निसंह ६७

नास्तु संपन्नायकः ॥ अस्पंदं दंडवतो दंडः स्वदेहान्नावशिष्यत ॥६२॥ सर्पस्येव शिरश्छायां रत्ने नास्य शक्तित्रयं परः ॥ स चकर्ष परस्मा
त्तदयस्कांत इवायसं ॥६३॥ वापीष्विव स्रवंतीषु वनेषूपवनेष्विव ॥ सार्थाः स्वैरं स्वकीयेषु चेरुर्वेश्मस्विवाद्रिषु ॥६४॥ तपो
रक्षन्स विघ्नेभ्यस्तस्करेभ्यश्च संपदः ॥ यथास्वमाश्रमैश्चक्रे वर्णैरपि षडंशभाक् ॥६५॥ खनिभिः सुषुवे रत्नं क्षेत्रैः सस्यं वनै
र्गजान् ॥ दिदेश वेतनं तस्मै रक्षासदृशमेव भूः ॥६६॥ स बलानां गुणानां च षण्णां षण्मुखविक्रमः ॥ बभूव विनियोगज्ञः
साधनीयेषु वस्तुषु ॥६७॥ इति क्रमात्प्रयुंजानो राजनीतिं चतुर्विधां ॥ आतीर्थादप्रतीघातं स तस्याः फलमानशे ॥६८॥
कूटयुद्धविधिज्ञेऽपि तस्मिन्सन्मार्गयोधिनि ॥ भेजेऽभिसारिकावृत्तिं जयश्रीर्वीरकामिनी ॥६९॥ प्रायः प्रतापभग्न
त्वादरीणां तस्य दुर्लभः ॥ रणो गंधद्विपस्येव गंधभग्नान्यदंतिनः ॥७०॥ प्रवृद्धौ हीयते चंद्रः समुद्रोऽपि तथाविधः ॥
स तु तत्समवृद्धिश्च न चाभूत्ताविव क्षयी ॥७१॥ संतस्तस्याभिगमनादत्यर्थं महतः कृशाः ॥ उदधेरिव जीमूताः प्राप
र्दातृत्वमर्थिनः ॥७२॥ स्तूयमानः स जिह्राय स्तुत्यमेव समाचरन् ॥ तथापि ववृधे तस्य तत्कारिद्वेषिणो यशः ॥७३॥ ६

र·वं·
७०

त्रितंदर्शनेनद्रुमस्तत्वार्थेनतुदंडतमः॥ प्रजाःसंवर्धयांचक्रेशश्वत्तत्पयइवोदितः॥ ७४॥ इंदोनगतयःपद्मेसूर्यस्य
कुमुदेंशवः॥ गुणास्तस्याविपक्षेपिगुणिनोलेभिरेंतरे॥ ७५॥ पराभिसंधानपरंयद्यप्यस्यविचेष्टितं॥ विजीगीषोन
श्वमेधायधर्म्यमेवबभूवतत्॥ ७६॥ एवमुघन्प्रभावेनशास्त्रनिर्दिष्टवर्त्मना॥ वृषेवदेवोदेवानांनज्ञाराज्ञांबभूवसः॥
पंचमंलोकपालानामूचुःसाधर्म्ययोगतः॥ भूतानांमहतांषष्ठमष्टमंकुलःभूभृतां॥ ७८॥ दूरापवर्जितछत्रैस्तस्या
ज्ञांशासनार्पितां॥ दधुःशिरोभिर्भूपालादेवाःपौरंदरीमिव॥ ७९॥ ऋत्विजःसतथानर्चदक्षिणाभिर्महाक्रतौ॥
यथासाधारणीभूतंनामस्यधनदस्यच॥ ८०॥ इंद्राद्वृष्टिर्नियमितगदोद्रेकवृत्तिर्यमोभूत्यादोनाथःकर्मणे
नौचराणां॥ पूर्वापेक्षीतदनुविदधेकोशवृद्धिंकुबेरस्तस्मिन्दंडोपनतचरितंभेजिरेलोकपालाः॥ ८१॥ ॐ

रामः
७०

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कालिदासकृतौ अतिथिराज्यवर्णनो नाम सप्तदशः सर्गः ॥१७॥ स नैषधस्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धश
त्रुः ॥ अनूनसारं निषधान्नगेंद्रात्पुत्रं यमाहुर्निषधाख्यमेव ॥१॥ तेनोरुवीर्येण पिता प्रजायै कल्पिष्यमाणेन ननंद यूना ॥ सुवृष्टियोगादि
व जीवलोकः सस्येन संपत्तिफलात्मकेन ॥२॥ शब्दादि निर्विश्य सुखं चिराय तस्मिन्प्रतिष्ठापितराजशब्दः ॥ कौमुद्वतेयः कुमुदावदातै
र्द्यामर्जितां कर्मभिरारुरोह ॥३॥ पौत्रः कुशस्यापि कुशेशयाक्षः ससागरां सागरधीरचेताः ॥ एकातपत्रां भुवमेकवीरः पुरार्गलादी
र्घभुजो बुभोज ॥४॥ तस्यानलौजास्तनयस्तदन्ते वंशश्रियं प्राप नलाभिधानः । यो नड्वलानीव गजः परेषां बलान्यमृद्नान्नलिनाभवक्त्रः ॥५॥ नभश्चरैर्गीतयशाः स लेभे नभस्तलश्यामतनुं तनूजं ॥ ख्यातं नभः
शब्दमयेन नाम्ना कांतं नभोमासमिव प्रजानां ॥६॥ तस्मै विसृज्योत्तरकोशलानां धर्मोत्तरस्तत्प्रभवे प्रभुत्वं ॥ मृगैरजर्यं जरसोप
दिष्टमदेहबंधाय पुनर्बबंध ॥७॥ तेन द्विपानामिव पुंडरीको राज्ञामजय्योऽजनि पुंडरीकः ॥ शांते पितर्याहृतपुंडरीकं यं पुंडरीका
क्षमिव श्रिता श्रीः ॥८॥ स क्षेमधन्वानममोघधन्वा पुत्रं प्रजाक्षेमविधानदक्षं ॥ क्ष्मां लंभयित्वा क्षमयोपपन्नं वने तपः क्षांततरश्च
चकार ॥९॥ अनीकिनीनां समरेऽग्रयायी तस्यापि देवः प्रतिमः सुतोऽभूत् ॥ व्यश्रूयतानीकपदावसानं देवादि नाम त्रिदिवेऽपि यस्य ॥ १.
पिता समाराधनतत्परेण पुत्रेण पुत्री स यथैव तेन ॥ पुत्रस्तथैवात्मजवत्सलेन स तेन पित्रा पितृमान्बभूव ॥११॥ पूर्वस्तयोरात्मसम

र.वं.
७१

मेचिरोढामात्मोद्भवे वर्णचतुष्टयस्य ॥ धुरं निधायैकनिधिर्गुणानां जगाम यज्वा यजमानलोकं ॥१२॥ वशी सुतस्तस्य वशंवद
त्वात्स्वेषामिवासीद्द्विषतामपीष्टः ॥ सकृद्विविग्नानपि हि प्रयुक्तं माधुर्यमीष्टे हरिणान्ग्रहीतुं ॥१३॥ अहीनगुर्नाम स गां स
मग्राममहीनबाहुद्रविणः शशास ॥ यो हीनसंसर्गपराङ्मुखत्वाद्युवाप्यनर्थैर्व्यसनैर्विहीनः ॥१४॥ गुरोः स चानंतरमंतरज्ञः
पुंसां पुमानाद्य इवावतीर्णः ॥ उपक्रमैरस्खलितैश्चतुर्भिश्चतुर्दिगीशश्चतुरो बभूव ॥१५॥ तस्मिन्प्रयाते परलोकयात्रां जे
तर्यरीणां तनयं तदीयं ॥ उच्चैःशिरस्त्वाज्जितपारियात्रं लक्ष्मीः सिषेवे किल पारियात्रं ॥१६॥ तस्माद्बभूवाप्य दलाभिधानो द
यान्वितः पद्मदलाभहस्तः ॥ कुंदाग्रदंतो रिपुदंतिसिंहः पवित्रः पुण्यश्याः कुलकैरवेंदुः ॥१७॥ तस्याभवत्सूनुरुदारशीलः शी
लः शिलापट्टविशालवक्षाः ॥ जितारिपक्षोपि शिलीमुखैर्यः शालीनतामव्रजदीड्यमानः ॥१८॥ तमात्मसंपन्नमनिंदितात्म
कृत्वा युवानं युवराजमेव ॥ सुखानि सोऽभुंक्त सुखोपरोधि वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तं ॥१९॥ तं रागबंधिष्ववितृप्तमेव भोगेषु सौभा
ग्यविशेषभोग्यं ॥ विलासिनीनामरतिक्षमापि जरा वृथा मत्सरिणी जहार ॥२०॥ हित्वाप्यभोगांस्तपसोत्तमेन त्रिविष्टपं प्राप्तव
त्सितीशे ॥ तदात्मजः सागरधीरचेताः शशास सप्तद्वीपसकलां नसोमः ॥२१॥ उन्नाभ इत्युन्नतनामधेयस्तस्यापि पापार्दनतता

रामः
७१

निरुद्धः आसीत्सुतः पंकजनाभिकल्पः कृत्स्नस्य नाभिर्नृपमंडलस्य ॥२२॥ ततः परं वज्रधरप्रभावस्तस्यात्मजः संयति वज्रघोषः
बभूव वज्राकरभूषणायाः पतिः पृथिव्याः किल वज्रनाभः ॥२३॥ तस्मिन्गते द्यां सुकृतोपलब्धां तत्संभवं शंखणमर्णवांताः ॥ उत्खा
तशत्रुं वसुधोपतस्थे रत्नोपहारैरुदितैः खनिभ्यः ॥२४॥ तस्यावसाने हरिदश्वधामा पित्र्यं प्रपेदे पदमश्विरूपः ॥ वेलातटेषूषि
तसैनिकाश्वं पुराविदो यं व्युषिताश्वमाहुः ॥२५॥ आराध्य विश्वेश्वरमीश्वरेण तेन क्षितेर्विश्वसहो विजज्ञे ॥ पातुं सहो विश्व
सखः समग्रां विश्वंभरामात्मजमूर्तिरात्मा ॥२६॥ अंशे हिरण्याक्षरिपोः स जाते हिरण्यनाभे तनये नयज्ञः ॥ द्विषामसह्यः सु
तरां तरूणां हिरण्यरेता इव सानिलोऽभूत् ॥२७॥ पिता पितॄणामनृणस्तमंते वयस्यनंतानि सुखानि लिप्सुः ॥ राजानमाजा
नुविलंबिबाहुं कृत्वा कृती वल्कलवान्बभूव ॥२८॥ कौशल्य इत्युत्तरकोशलानां पत्युः पतंगान्वयभूषणस्य ॥ तस्यौरसः
सोमसुतः सुतोऽभून्नेत्रोत्सवः सोम इव द्वितीयः ॥२९॥ यशोभिराब्रह्मसभं प्रकाशः स ब्रह्मभूयं गतिमाजगाम ॥ ब्रह्मिष्ठमाधा
य निजेऽधिकारे ब्रह्मिष्ठमेव स्वतनुप्रसूतं ॥३०॥ तस्मिन्कुलापीडनिभे विपीडं सम्यङ्महीं शासति शासनांकां ॥ प्रजाश्चिरं सुप्रजसि प्र
जेशे ननंदुरानंदजलाविलाक्ष्यः ॥३१॥ पात्रीकृतात्मा गुरुसेवनेन स्पष्टाकृतिः पत्ररथेंद्रकेतोः ॥ तं पुत्रिणां पुष्करपत्रनेत्रः पुत्रः

र॰ वं॰
७२

समारोपपदग्रमंस्वां ॥३२॥ वंशस्थितिंवंशकरेणतेनसंभाव्यभावीससखामघोनः। उपस्पृशन्स्पर्शनिवृत्तलौल्यस्त्रिपुष्क
रेषुत्रिदशत्वमाप ॥३३॥ तस्यप्रभानिर्जितपुष्परागंपौष्यांतिथौपुष्यमसूतपत्नी। यस्मिन्नपुष्यन्नुदितेसमग्रांपुष्टिं
जनाःपुष्यइवद्वितीये ॥३४॥ महींमहेच्छःपरिकीर्यसूनौमनीषिणेजैमिनयेर्पितात्मा। तस्मात्सयोगादधिगम्ययोग
मजन्मनेकल्पतजन्मभीरुः ॥३५॥ ततःपरंतत्प्रभवःप्रपेदेध्रुवोपमेयोध्रुवसंधिरुर्वीं। यस्मिन्नभूज्ज्यायसिसत्यसंधेसंधिर्ध्रुवःसन्नम
तामरीणां ॥३६॥ सुतेशिशावेवसुदर्शनाख्येदर्शात्ययेंदुप्रियदर्शनेसः। मृगायताक्षोमृगयाविहारीसिंहादवापद्विपदंनृसिंहः
॥३७॥ स्वर्गामिनस्तस्यतमैकमत्यादमात्यवर्गःकुलतंतुमेकं। अनाथदीनाःप्रकृतीरवेक्ष्यसाकेतनाथंविधिवच्चकार ॥३८॥ नवेंदु
नातन्नभसोपमेयंशावैकसिंहेनचकाननेन। रघोःकुलंकुड्मलपुष्करेणतोयेनचाप्रौढनरेंद्रमासीत् ॥३९॥ लोकेनभावीपि
तुरेवतुल्यःसंभावितोमौलिपरिग्रहात्सः। दृष्टोहिवृण्वन्कलभप्रमाणोप्याशाःपुरोवातमवाप्यमेघः ॥४०॥ तंराजवीथ्यामधिह
स्तियंतमाधोरणालंबितमग्र्यवेशं। षड्वर्षदेशीयमपिप्रभुत्वात्प्रैक्षंतपौराःपितृगौरवेण ॥४१॥ कामंनसोकल्पतपैतृकस्यसिंहा
सनस्यप्रतिपूरणाय। तेजोमहिम्नापुनरावृतात्मातद्व्यापचामीकरपिंजरेण ॥४२॥ तस्मादधःकिंचिदिवावतीर्णावसंस्पृशंतौतपनीयपीठं

राम:
७२

लातनौकोपनयः प्रसिद्धैर्ववंदिरे मौलिभिरस्य पादौ ॥४३॥ स लोमहानील इति प्रभावादल्पप्रमाणोपि यथा न जात्या ॥ शब्दो म
हाराज इति प्रयुक्तस्तथैव तस्मिन्युयुजेर्भकेपि ॥४४॥ पर्यस्तमस्यामरचामरस्य कपोललोलोभयकाकपक्षात् ॥ तस्याननादुच्चरि
तो विवादश्चस्खाल वेलास्वपि नार्णवानां ॥४५॥ निर्वृत्तजांबूनदपट्टशोभे न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः ॥ तेनैव शून्यान्यरिसुंद
रीणां मुखानि स स्मेरमुखश्चकार ॥४६॥ शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यः खेदं स यायादपि भूषणेन ॥ नितांतगुर्वीमपि सोनुभा
वाद्धुरं धरित्र्या बिभरांचकार ॥४७॥ न्यस्ताक्षरामक्षरभूमिकायां कार्त्स्न्येन गृह्णाति लिपिं न यावत् ॥ तावत्फलानि श्रुतवृद्धयो
गात्सर्वाण्युपायुंक्त स दंडनीतेः ॥४८॥ उरस्यपर्याप्तनिवेशभागा प्रौढीभविष्यंतमुदीक्षमाणा ॥ संजातलज्जेव तमातपत्र
च्छायाछलेनोपजुगूह लक्ष्मीः ॥४९॥ अनिष्टवानेव युगोपमानमबद्धमौर्वीकिणलांछनेन ॥ अस्पृष्टखड्गत्सरुणापि चासीद्
रक्षावती तस्य भुजेन भूमिः ॥५०॥ न केवलं गच्छति तस्य काले ययुः शरीरावयवा विवृद्धिं ॥ वंश्या गुणाः खल्वपि लोककांताः प्रारं
भसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः ॥५१॥ स पूर्वजन्मांतरदृष्टपाराः स्मरन्निवाक्लेशकरो गुरूणां ॥ तिस्रस्त्रिवर्गाधिगमस्य मूलं जग्राह विद्याः प्रकृतीश्च पि
त्र्याः ॥५२॥ व्यूह्य स्थितः किंचिदिवोत्तरार्धमुन्नद्धचूडोंचितसव्यजानुः ॥ आकर्णमाकृष्टसबाणधन्वा व्यरोचतमा

र० वं०
८३

स्थेषु विनीयमानः ॥५३॥ प्रपौत्रमध्रुवसन्धिनाम्नो नेत्रनिर्वैवपेयं मनत्तिनरत्पुष्पं रागवन्धिषु बाल्यं ॥ अकृतकविधिसर्वांगीणमाक
ल्पजातं विलसितपदमाद्यं यौवनं लब्धपूर्वे ॥५४॥ प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसंदर्शिताभ्यः समधिकतररूपाः शुद्धसंतानकामैः
अधिविविदुरमात्यैराहृतास्तस्य यूनः प्रथमपरिगृहीते श्रीभुवौ राजकन्याः ॥५५॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कालिदासकृतौ
अष्टादशसर्गः ॥१८॥ अग्निवर्णमभिषिच्य राघवः स्वे पदे तनयमग्नितेजसं शिश्रिये श्रुतवतामपश्चिमः पश्चिमे वयसि नैमि
षं वशी ॥१॥ तत्र तीर्थसलिलेन दीर्घिकास्तल्पमन्तरितभूमिभिः कुशैः सौधवासमुटजेन विस्मरन् संचिकाय फलनिस्पृह
स्तपः ॥२॥ लब्धपालनविधौ न तत्सुतः खेदमाप गुरुणा हि मेदिनी ॥ भोक्तुमेव भुजनिर्जितद्विषा न प्रसाधितुमस्य कल्पिता ३
सोधिकारमभिकः कुलोचितं कांश्चन स्वयमवर्त्तयत्समाः तन्निवेश्य सचिवेष्वतः परं स्त्रीविधेयनवयौवनोभवत् ॥४॥ कामिनी
सहचरस्य कामिनस्तस्य वेश्मसु मृदंगनादिषु ॥ ऋद्धिमन्तमधिकर्द्धिरुत्तरः पूर्वमुत्सवमपोहदुत्सवः ॥५॥ इन्द्रियार्थपरिशून्यम
क्षमः सोढुमेकमपि सः क्षणान्तरं ॥ अन्तरेव विहरन् दिवानिशं न व्यपैक्षत समुत्सुकाः प्रजाः ॥६॥ गौरवाद्यदपि जातु मन्त्रिणां दर्श
नं प्रकृतिकांक्षितं ददौ ॥ तद्गवाक्षविवरावलम्बिना केवलेन चरणेन कल्पितं ॥७॥ तं कृतप्रणतयोनुजीविनो कोमलात्मनखरा

रामः
८३

रागभृतिवितं भेजिरे नवदिवाकरातपस्पृष्टपंकजतुलाधिरोहणं ॥८॥ यौवनोन्नतविलासिनीस्तनक्षोभलोलकमलाश्च दी
र्घिकाः गूढमोहनगृहास्तदंबुभिः स व्यगाहत विगाढमन्मथः ॥९॥ तत्र सेकहृतलोचनांजनैर्धौतरागपरिपाटलाधरैः ॥ अं
गनास्तमधिकं व्यलोभयन्नर्पितप्रकृतिकांतिभिर्मुखैः ॥१०॥ घ्राणकांतमधुगंधकर्षिणीः पानभूमिरचनाः प्रियासखः
अभ्यपद्यत स वासितासखः पुष्पिताः कमलिनीरिव द्विपः ॥११॥ सातिरेकमदकारणं रहस्तेन दत्तमभिलेषुरंगनाः ताभि
रप्युपहृतं मुखासवं सोपिबद्बकुलतुल्यदोहदः ॥१२॥ अंकमंकपरिवर्त्तनोचिते तस्य निन्यतुरशून्यतामुभे ॥ वल्लकी च हृ
दयंगमस्वना वल्गुवागपि च वामलोचना ॥१३॥ स स्वयं प्रहतपुष्करः कृती लोलमाल्यवलयो हरन्मनः ॥ नर्त्तकीरभिन
याभिलंघिनीः पार्श्ववर्त्तिषु गुरुष्वलज्जयत् ॥१४॥ चारु नृत्यविगमे च तन्मुखं स्वेदभिन्नतिलकं परिश्रमात् ॥ प्रेमदत्तवदनानि
लः पिबन्नत्यजीवदमरालकेश्वरौ ॥१५॥ तस्य सावरणदृष्टसंधयः काम्यवस्तुषु नवेषु संगिनः ॥ वल्लभाभिरुपसृत्य चक्रि
रे सामिभुक्तविषयाः समागमाः ॥१६॥ अंगुलीकिसलयाग्रतर्जनं भ्रूविभंगकुटिलं च वीक्षितं ॥ मेखलाभिरसकृच्च बंधनं वं
चयन्प्रणयिनीरवाप सः ॥१७॥ तेन दूतिविदितं निषेदुषा पृष्ठतः सुरतवाररात्रिषु ॥ शुश्रुवे प्रियजनस्य कातरं वि

1

१

र॰वं॰ ७५

ह्रितमपि प्रियं किमोचवः ॥१८॥ सौस्नमेत्य गृहिणीपरिग्रहान्नर्तकीष्वसुलभासु तद्वपुः ॥ वर्तते स्म स कथंचिदालिखन्नंगुलीस
रणसन्नवर्तिकः ॥१९॥ प्रेमगर्वितविपक्षमत्सरादायताच्चमदनान्महीक्षितं निन्युरुत्सवविधिछलेन तं देव्यउज्झितरुषः
कृतार्थतां ॥२०॥ प्रातरेत्य परिभोगशोभिना दर्शनेन कृतखंडनव्यथाः ॥ प्रांजलिः प्रणयिनीः प्रसादयन्सोऽदुनोत्प्रणयमंथरः
पुनः ॥२१॥ स्वप्नकीर्तितविपक्षमंगनाः प्रत्यभैत्सुरवदंत्य एव तं ॥ प्रच्छदांतगलिताश्रुबिंदुभिः क्रोधभिन्नवलयैर्विवर्तनैः ॥२२॥
क्लृप्तपुष्पशयनांल्लतागृहानेत्य दूतिकृतमार्गदर्शनः ॥ अन्वभूत्परिजनांगनारतं सोऽवरोधभयवेपथूत्तरं ॥२३॥ नाम वल्ल
भजनस्य ते मया प्राप्य भाग्यमपि तस्य कांक्ष्यते ॥ लोलुपं वत मनो ममेति तं गोत्रविस्वलितमूचुरंगनाः ॥२४॥ चूर्णबभ्रु
लुलितस्रगाकुलं छिन्नमेखलमलक्तकांकितं ॥ उत्थितस्य शयनं विलासिनस्तस्य विभ्रमरतान्यपावृणोत् ॥२५॥ स स्व
यं चरणरागमादधे योषितां न च तथा समाहितः ॥ लोभ्यमाननयनः श्लथांशुकैर्मेखलागुणपदैर्नितंबिभिः ॥२६॥ चुंबने
विपरिवर्तिताधरं हस्तरोधि रसनाविघट्टने ॥ विघ्नितेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेंधनमभूद्वधूरतं ॥२७॥ दर्पणेषु परिभोग
दर्शिनीर्नर्मपूर्वमनुपृष्ठसंस्थितः ॥ छायया स्मितमनोज्ञया वधूर्ह्रीनिमीलितमुखीश्चकार सः ॥२८॥ कंठसक्तमृदुबाहुबंधनं

राम: ७५

न्यस्तपादतलमग्रपादयोः ॥ प्रार्थयंतिशयनोत्थिताःप्रियास्तंनिशात्ययविसर्जनचुंबनं ॥ २९ ॥ वेश्मदर्पणतलस्थमात्मनोराज
वेशमात्मसदृशंशोभिनं ॥ पिप्रियेसनततपायपायपाभुवाव्यक्तलक्ष्मीपरिभोगमंडले ॥ ३० ॥ मित्रकृत्यमपदिश्यपार्श्वतःप्रस्थितंतम
नवस्थितंप्रियाः ॥ विद्महेशठपलायनछलान्यंजसेतिरुरुधुःकचग्रहैः ॥ ३१ ॥ तस्यनिर्दयरतिश्रमालसाःकंठसूत्रमपवि
ध्याययोषितः ॥ अध्यशेरतबृहद्भुजांतरंपीवरस्तनविलुप्तचंदनं ॥ ३२ ॥ संगमायनिशिगूढचारिणंचारदूतिकथितंपुरोगताः
वंचयिष्यसिकुतस्तमोवृताःकामुकेतिचकृषुस्तमंगनाः ॥ ३३ ॥ योषितामुडुपतेरिवार्चिषांस्पर्शनिर्वृतिमसाववाप्नुवन् आरुरोह
कुमुदाकरोपमांरात्रिजागरपरोदिवाशयः ॥ ३४ ॥ वेणुनादशनपीडिताधराःवीणयानखपदांकितोरवः ॥ शिल्पकार्यउभये
नवेजितास्तंविजिह्मनयनाःव्यलोभयन् ॥ ३५ ॥ अंगसत्ववचनाश्रयंमिथःस्त्रीषुनृत्यमुपधायदर्शयन् ॥ सप्रयोगनिपुणैःप्र
योक्तृभिःसंजघर्षसहमित्रसन्निधौ ॥ ३६ ॥ अंसलंबिकुटजार्जुनस्रजस्तस्यनीपरजसांगरागिणः ॥ प्रावृषिप्रमदबर्हिणेष्व
भूत्कृत्रिमाद्रिषुविहारविभ्रमः ॥ ३७ ॥ विग्रहाच्चशयनेपराङ्मुखीर्नानुनेतुमबलाःसतत्वरे ॥ आचकांक्षघनशब्दविक्लवा
स्ताविवृत्यविशतीर्भुजांतरं ॥ ३८ ॥ कार्त्तिकीषुसवितानहर्म्यभाग्यामिनीषुललितांगनासखः ॥ अन्वभुंक्तसुरतश्रमाप

र॰वं॰
७५

परूं मेघमुक्तविशदां सचंद्रिकां ॥ ३९ ॥ सैकतं च सरयूं विवृण्वतीं श्रोणिबिंबमिव हंसमेखलं ॥ स्वप्रियाविलसितानुकारि-
णीं सौधजालविवरैर्व्यलोकयत् ॥ ४० ॥ मर्मरैरगुरुधूपगंधिभिर्व्यक्तहेमरशनैस्तमेकतः ॥ जहुरग्रथनमोक्षलोलुपं हैमनैर्नि-
वसनैः सुमध्यमाः ॥ ४१ ॥ अर्पितस्तिमितदीपदृष्टयो गर्भवेश्मसु निवातकुक्षिषु तस्य सर्वसुरतांतरक्षमाः साक्षितां शिशिररा-
त्रयो ययुः ४२ दक्षिणेन पवनेन संभृतं प्रेक्ष्य चूतकुसुमं सपल्लवं ॥ अन्वनैषुरविकीर्णविग्रहास्तं दुरुत्सहवियोगमंगनाः ४३
ताः स्वमंकमधिरोप्य दोलया प्रेंखयन् परिजनापविद्धया मुक्तरज्जु निबिडं भयच्छलात्कंठबंधनमवाप बाहुभिः ॥ ४४ ॥ तं पयोध-
रनिषिक्तचंदनैर्मौक्तिकग्रथितचारुभूषणैः ॥ ग्रीष्मवेषविधिभिः सिषेविरे श्रोणिलंबिमणिमेखलैः प्रियाः ॥ ४५ ॥ यत्स भग्नस-
हकारमासवं रक्तपाटलसमागमं पपौ तेन तस्य मधुनिर्गमात्कृशश्चित्तयोनिरभवत्पुनर्नवः ॥ ४६ ॥ एवमिंद्रियसुखानि निर्वि-
शन्नन्यकार्यविमुखः स पार्थिवः ॥ आत्मलक्षणनिवेदितानृतूनत्यवाहयदनंगमोहितः ॥ ४७ ॥ तं प्रमत्तमपि प्रभावतः शेकुराक्रमितु-
मन्यपार्थिवाः ॥ आमयस्तु रतिरागसंभवो दक्षशाप इव चंद्रमक्षिणोत् ॥ ४८ ॥ दृष्टदोषमपि तन्न सोऽत्यजत्संगवस्तु भिषजामनाश्रवः
स्वादुभिस्तु विषयैर्हृतस्ततो दुःखमिंद्रियगणो निवार्यते ॥ ४९ ॥ तस्य पांडुवदनाल्पभूषणा सावलंबगमना मृदुस्वना यक्ष्मणोऽप

रामः
७५

रिहाणिराययौ कामयानसमवस्थया तुलां ॥५०॥ व्योमपश्चिमकलास्थितेंदु पंकशेषमिव घर्मपल्वलं ॥ राज्ञि तत्कुलमभूत्क्षया
र॰ वुं॰ तुरे वामनार्चिरिव दीपभाजनं ॥५१॥ बाढमेषु दिवसेषु पार्थिवः कर्म साधयति पुत्रजन्मने ॥ इत्यदर्शितरुजोस्य मंत्रिणः शश्वदू
७६ चुरघशंकिनीः प्रजाः ॥५२॥ स त्वनेकवनितासखोपि सन्पावनीमनवलोक्य संततिं ॥ वैद्ययत्नपरिभाविनं गदं न प्रदीपमिव वायुरत्य
गात् ॥५३॥ तं गृहोपवन एव संगताः पश्चिमक्रतुविदा पुरोधसा ॥ रोगशांतिमपदिश्य मंत्रिणः संभृते शिखिनि गूढमादधुः ॥५४॥
तैः कृतप्रकृतिमुख्यसंग्रहैराशु तस्य सहधर्मचारिणी ॥ साधुदृष्टशुभगर्भलक्षणा प्रत्यपद्यत नराधिपश्रियं ॥५५॥ तस्यास्तथाविध
नरेंद्रविपत्तिशोकादुष्णैर्विलोचनजलैः प्रथमाभितप्तः ॥ निर्वापितः कनककुंभमुखोज्झितेन वंशाभिषेकविधिना शि
शिरेण गर्भः ॥५६॥ तं भावार्थं प्रसवसमयाकांक्षिणीनां प्रजानामंतर्गूढं क्षितिरिव नभोबीजमुष्टिं दधाना ॥ मौलैः सार्द्धं स्थविरसचिवै राम:
र्हेमसिंहासनस्था राज्ञी राज्यं विधिवदशिषद्भर्तुरव्याहताज्ञा ॥५७॥ इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कालिदासकृतौ एकोनविंशतिः ७६
सर्गः ॥१९॥ पौषमासकृष्णपक्षे तिथ्यौ तृतीय चंद्रवासरे ॥ शुभं ॥ श्लोकैर्विमकरंदेन कालिदासस्य पंकृति १ संवत १८६२

[illegible]

[illegible] ॥ श्री राम॥

115

16(B)